

ГОДИШЊАК
БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА 2009.

НОВИ САД
2010

Уредништво

Миро Вуксановић
Душица Грбић
Радивој Додеровић
Марија Јованџаи
Новка Шокица-Шуваковић

Главни уредник

Миро ВУКСАНОВИЋ

ISSN 0351-3580

Прва серија *Годишњака Библиотеке Матице српске* излазила је за године 1977, 1978, 1979, 1980. и 1981. Друга серија покренута је за 1989. годину и од тада *Годишњак* редовно излази.

САДРЖАЈ

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА 2009. ГОДИНУ 7

Лаза Чурчић

КА ХРОНОЛОГИЈИ СТВАРАЛАШТВА МЛАДЕНА ЛЕСКОВЦА
ОД 1941. ДО 1944. ГОДИНЕ 46

Радован Мићић

МАНАСТИР КРУШЕДОЛ И ЊЕГОВИ ПРВИ КТИТОРИ 58

Гордана Петковић

БРАЋА ЕПИСКОП ДР ИРИНЕЈ И СТЕВАН ЋИРИЋ 67

Радивој Додеровић

ПОКЛОН БИБЛИОТЕКА ДР ИРИНЕЈА ЋИРИЋА И СТЕВАНА ЋИРИЋА 81

Светлана Вучковић

О УРЕЂЕЊУ, ОБРАДИ И ЗАШТИТИ БИБЛИОТЕКЕ БАЧКЕ ЕПАРХИЈЕ 86

Љубица Бошковић, Даниела Кермеци

МАТИЦА СРПСКА И ЕМИЛ ПИКО 92

Тамара Мијатовић

РЕТРОСПЕКТИВНА ОБРАДА И РЕВИЗИЈА СЕРИЈСКИХ
ПУБЛИКАЦИЈА У БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ 99

Светлана Довниковић

КАЛЕНДАРИ ОД БРОЈКИ И СЛОВА ДО САВРЕМЕНОГ
МЕДИЈА ЗА КОМУНИКАЦИЈЕ 107

Петер Хајнерман

МИКЛОШ РАДНОТИ И ЦРНОГОРСКА ЕЛЕГИЈА 119

Новка Шокица-Шуваковић

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ГРАЂЕ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ 128

<i>Бранислава Аврамовић, Иванка Клајн</i> ГДЕ СЕ НАЛАЗЕ ЦИТАТИ НАШИХ НАУЧНИКА?	135
<i>Соња Ивановић</i> ОДЕЉЕЊЕ ЗА АУДИОВИЗУЕЛНЕ ДОКУМЕНТЕ ФРАНЦУСКЕ НАЦИОНАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ	142
<i>Милица Цветковић</i> ПРИСТУП ЗА СВЕ – БИБЛИОТЕКА ЦЕНТРА ПОМПИДУ	150
<i>Клаус Цејнова</i> МАСОВНА ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ И ПРОУЧАВАЊЕ: СТРАТЕГИЈА ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ БАВАРСКЕ ДРЖАВНЕ БИБЛИОТЕКЕ	156
<i>Екатерина Александровна Шибаева</i> УПРАВЉАЊЕ ЗНАЊЕМ КАО НОВА ФУНКЦИЈА БИБЛИОТЕКА	165
<i>Душица Грбић</i> ПРОЈЕКАТ ГОРАЖДАНСКА ШТАМПАРИЈА 1519–1523	171
<i>Душица Грбић</i> КАТАЛОГ СТАРИХ КЊИГА ГРАДСКЕ БИБЛИОТЕКЕ ПАНЧЕВО	177
<i>Душица Грбић</i> ДВА НОВОПУБЛИКОВАНА КАТАЛОГА ЋИРИЛИЧКИХ КЊИГА УКРАЈИНСКЕ НАЦИОНАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ	180
РЕГИСТАР	186

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА 2009. ГОДИНУ

САЖЕТАК

Библиотека Матице српске (БМС) успешно је остварила свој Програм рада у 2009. години, послујући у складу са Законом о култури, Законом о библиотечкој делатности, Законом о културним добрима, Законом о Матици српској, Законом о јавним службама и другим одговарајућим подзаконским прописима.

Делатност БМС финансирана је из републичког буџета, преко Министарства културе, а део средстава обезбедило је Министарство за науку и технологију. Матичне функције минимално су финансиране преко Покрајинског секретаријата за културу.

*

Управни одбор БМС радио је у саставу: проф. др Марија Клеут, председник, и чланови др Драган Станић, Лазар Чурчић, Ђорђе Виловски и мр Душица Грбић.

Управни одбор усвојио је Извештај о раду БМС у 2008, Измене и допуне распореда изложби БМС за 2009, Завршни рачун за 2008, Финансијски план и План набавки за 2009, Програм рада БМС за 2010, информације о Закону о култури, о припреми новог Закона о обавезном примерку и другим законима, о примени Закона о изменама и допунама Закона о буџету Републике Србије за 2009, Ребаланс финансијског плана и Ребаланс плана јавних набавки за 2009, Основе финансијског плана за 2010, као и информацију о радовима на згради Матице српске, укључујући и део који користи БМС. Новац је обезбеђен из буџета Војводине.

Надзорни одбор радио је у саставу: Дејан Живанац, председник, и чланови Боривој Јуришин и Радован Мићић.

Надзорни одбор размотрио је Завршни рачун БМС за 2008, Финансијски план и План набавки БМС за 2009. и предложио Управном одбору да се ови документи усвоје.

*

На седници Колегијума БМС, одржаној 7. децембра, одлучено је да се формира Одељење за рефералну и матичну делатност спајањем

Одељења за рефералну делатност и Одељења за развој и матичне послове, а Новка Шокица-Шуваковић именована је за заменика управника БМС

*

У оквиру пројекта Опис ћирилских рукописних књига БМС приређена је и публикована 14. књига у серији Ћирилске рукописне књиге БМС, под називом Номоканони епитимијни. На основу селекције ситноштампаних публикација издвојени су и обрађени огласи из времена до 1867. године. Припреман је за штампу каталог ових публикација, који ће чинити 7. књигу у едицији Каталог старих и ретких књига БМС. Из збирке старе српске периодике обрађено је 185 наслова (4058 годишта). Настављени су послови на обради и заштити библиотека целина: Библиотеке Српске православне велике гимназије у Новом Саду (обрађене су 294 књиге и 45 наслова периодичних публикација), Библиотеке Бачке епархије (обрађене су 2 књиге, а 3 записа су допуњена), легата Владимира Отовића (обрађено је 35 књига, 1 рукописни документ, 552 текста и прилога, као и 8 наслова периодичних публикација) и Донације Никол и Сретена Марића (пријем и обрада 9 пристиглих књига). У електронској бази обрађено је 388 наслова књига и 31 наслов са 36 годишта периодичних публикација на микрофилму и 10 наслова књига на 15 DVD-а.

Начињен је шири избор публикација за изложбу Србија – култура између истока и запада, која треба да буде одржана у Бечу, јуна 2010.

*

Свим видовима набавке (обавезни примерак, куповина, размена, поклон, депозит) БМС је примила и у своје збирке укључила 77.447 публикација. Обавезним примерком примљено је 47.299 публикација, куповином 2685, разменом 5815, поклоном 21.414 и депозитом 234 публикације. Из обавезног примерка Војводине Народној библиотеци Србије (НБС) у Београду, Централној народној библиотеци Црне Горе „Ђурђе Црнојевић” на Цетињу и Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” у Београду упућене су 49.254 публикације.

БМС је куповином употпунила своје збирке са 929 књига, 1277 јединица посебних збирки и 329 бројева антикварне периодике. У оквиру координиране набавке БМС је добила 150 бројева страних научних часописа.

Разменом из иностранства примљено је 5730 публикација (2532 књиге, 98 публикација посебних збирки и 3100 бројева периодике). Партнерима у размени, лекторатима за српски језик и српским библиотекама у иностранству послате су укупно 3942 књиге и 4429 бројева периоди-

ке (од тога 530 књига и 4200 примерака периодичних публикација, издања Матице српске).

БМС је добила на поклон 28.509 публикација, од којих је у своје збирке укључила 21.414 (8058 књига, 6755 јединица посебних збирки и 6601 број периодике).

Примљене су 234 књиге из депозита ФАО и Унеско.

*

Настављен је рад у систему узајамне каталогизације у оквиру пројекта Виртуелна библиотека Србије (ВБС) чији је носилац НБС.

Ажурно је обављана именовна, предметна и децимална обрада нових публикација, уз истовремену ревизију збирки. Укупно су обрађене 61.032 публикације (књиге, периодика, прилози у периодичним публикацијама и некњижни материјал).

Урађен је 2321 СРП запис.

Аналитички је обрађено 14.527 прилога у периодици.

Формирано је 50.929 предметних одредница и 65.607 децималних бројева.

Редиговано је 8386 записа, а уједначено 2038.

У Завичајној збирци Војводине настављено је попуњавање, обрада и заштита публикација.

Приређена је и објављена Библиографија књига у Војводини за 2007. годину (1771 јединица на 710 страна) и настављени су послови на припреми наредних свезака.

Настављено је сређивање прикупљене и обрађене грађе за 6. том Библиографије Матице српске и грађе за библиографије добитника Змајеве награде.

Настављена је обрада публикација посебних збирки.

*

У оквиру израде Библиографије Иве Андрића (према уговору са Задужбином Иве Андрића) укупно је обрађена 5131 публикација, од тога је креирано 2966 записа, 1579 записа је допуњено, а из узајамне базе преузето је 586 записа.

*

У оквиру пројекта ревизије и ретроспективне обраде (конверзија електронског каталога започета 1992) у току 2009. године обрађене су укупно 12.903 публикације (8874 књиге, 744 годишња периодике и 3255 јединица посебних збирки).

До сада је обављена ревизија и ретроспективна обрада 616.398 публикација (463.383 књиге, 46.344 годишита периодике и 106.671 јединица посебних збирки).

*

У локалној компјутерској бази БМС 31. децембра 2009. године било је укупно 1.067.607 записа (769.177 књига, 26.931 наслов периодике, 203.168 прилога из часописа и новина и 68.331 публикација посебних збирки). Сваки од ових записа претражив је преко шездесетак параметара.

Током 2009. године БМС је обогатила своју електронску базу са 51.569 записа.

*

У 2009. години у БМС учланила су се 5262 читаоца. У Општој читаоници, Читаоници за периодику и истраживачки рад и Научној читаоници коришћене су 37.404 публикације.

У топографском каталогу књига евидентирано је 36.439 монографских публикација, а у топографском каталогу периодике 4937 годишита часописа и недељних листова са 46.674 броја.

*

У Рефералном центру БМС обављено је 396 тематских претраживања из страних база података (базе података на компактним дисковима, КоБСОН-ови сервиси, Интернет), а издвојено је 266 чланака у пуном тексту и 488 чланка до нивоа апстракта.

Међубиблиотечком позајмицом из иностранства (SUBITO, British Library и друге стране библиотеке) позајмљене су 324 публикације.

Обављено је 190 претраживања цитираности у Индексима научних цитата на захтев корисника и нађено је 7340 цитата и самоцитата, а посебно је праћена цитираност радова на међународним пројектима.

За међународну базу АГРИС унето је 1976 записа.

*

У оквиру пројекта (према уговору с Покрајинским секретаријатом за науку) „Израда прегледа цитираности научних истраживача на територији Аутономне Покрајине Војводине према бази Science Citation Index, WOS, до децембра 2008. године” за 516 истраживача нађено је 11.016 цитата и 5016 самоцитата.

*

У оквиру законских обавеза из домена матичних функција БМС је пратила и помагала рад и развој високошколских и народних библиотека у Војводини. Организовано је полагање стручних испита у пролећном и јесењем року, које је успешно положило 38 кандидата.

*

Обављена је конзервација 22.735 и рестаурација 23.037 страница раритетних публикација. Урађено је 59.580 микроснимака. Осим публикација БМС рађена је заштита публикација Архива САНУ, Градске библиотеке у Новом Саду, Галерије Матице српске и Библиотеке Српске патријаршије.

*

У пројекту заштите књига Ризнице манастира Крушедол обављен је детаљан преглед публикација, стручна анализа степена оштећености и процена вредности послова конзервације и рестаурације са приоритетима за 6 рукописа и 11 штампаних књига. Посао се финансира из буџета Војводине.

*

Дигитализовано је 14 наслова рукописних и штампаних књига, 244 објављенија и 98 бакрореза. Снимљено је и 205 разгледница из ликовно-графичког фонда. Укупно је урађено 8446 дигиталних снимака раритетних публикација у квалитету потребном за архивску употребу.

Дигитализована грађа може се користити у читаоницама и на рачунару у Читаоници раритета. Купљен је нови скенер који има велике могућности.

*

Изложбама и каталозима обележено је 15 значајних јубилеја из наше и светске културне баштине.

*

Објављене су публикације: Номоканони епитимијни (14. књига у серији Тирилске рукописне књиге БМС), Библиографија књига у Војводини за 2007, Годишњак БМС за 2008, Анализа рада народних библиотека у Војводини за 2008. годину, Анализа рада високошколских библиотека у

Војводини за 2008. годину, Вести, гласило БМС (4 редовна броја), каталози изложби (од броја 153 до 167), као и једна свеска Раскршћа, књижевно-филозофског годишњака Сретена Марића.

У БМС су рађени управљачки и уреднички послови за Издавачки центар Матице српске.

*

Делатност БМС редовно су пратили дневни и други листови, радио и телевизијске станице.

БМС је посетило више културних и научних радника из наше земље и иностранства, као и неколико група библиотекара, студената и матураната, којима су приказани историјски развој Библиотеке и њене савремене функције.

*

Управник БМС Миро Вуксановић, на предлог Одељења језика и књижевности, на Скупштини САНУ 5. новембра 2009, изабран је за дописног члана САНУ.

Руководилац Одељења за стару и ретку књигу и легате мр Душица Грбић од Библиотекарског друштва Србије (БДС) проглашена је за најбољег библиотекара у националним библиотекама Србије.

Миро Вуксановић је први добитник Награде „Ђура Даничић”, коју је установила Заједница матичних библиотека Србије за значајан допринос библиотекарству и култури у републици.

Сарадници БМС објавили су низ стручних наслова, били на усававању у иностранству, радили у стручним републичким органима, учествовали на скуповима, радили на уређењу манастирских ризница у Хиландару и Крушедолу.

Плате запослених су утврђиване на основу редовних месечних извештаја.

СТАРА И РЕТКА КЊИГА И ЛЕГАТИ

У оквиру пројекта *Опис ћирилских рукописних књига БМС* приређена је и публикована 14. књига у серији *Ћирилске рукописне књиге БМС*, под називом *Номоканони епитимијни*. На основу селекције ситноштампаних публикација издвојени су и обрађени огласи из времена до 1867. године. Припреман је за штампу каталог ових публикација, који ће чинити 7. књигу у Едицији *Каталог старих и ретких књига БМС*. Из збирке старе српске периодике обрађено је 185 наслова (4058 годишта, 24.126 броје-

ва), а збирци су припојене и новокупљене *Српске новине* из 1847. године (82 броја), које су такође електронски каталогизирани. Из збирке старих штампаних књига 16–17. века на страним језицима обрађено је 5 књига, а 33 записа су редигована. Приликом ретроспективне обраде публикација БМС издвојено је 26 старих и ретких књига (24 српске књиге из 19. века, 1 књига на енглеском језику из 17. века и 1 на немачком из 19. века), а такође и 11 књига из Библиотеке Текелијанума и 2 књиге из личне библиотеке Платона Атанацковића, које су обрађене и прикључене одговарајућим збиркама. Из библиотеке др Иринеја Тирића и Стевана Тирића каталогизирано је 13 раритета. Из Донације Никол и Сретена Марића примљено је и обрађено 9 књига, а обрађено је и 36 наслова (81 годиште, 160 бројева) периодичних публикација на немачком језику. Из Библиотеке Српске православне велике гимназије у Новом Саду, која се налази у БМС, обрађене су 294 књиге, 45 наслова (127 годишта, 2152 броја) периодичних публикација. Из Библиотеке Бачке епархије обрађене су 2 књиге, а 3 записа су допуњена. Настављени су послови на уређењу, обради и заштити легата Владимира Отовића. Из ове збирке обрађено је 35 књига, 1 рукописни документ, 552 текста и прилога у фасциклама, 8 наслова периодичних публикација (14 годишта, 20 бројева) и 15 текстова о Његошу (аналитичка обрада). У електронској бази обрађено је 388 наслова књига и 31 наслов са 36 годишта периодичних публикација на микрофилму и 10 наслова књига на 15 DVD-а. У Читаоници за раритете издато је на коришћење 1218 раритетних књига, 871 јединица периодике и 21 микрофилм, за изложбе је издато 160 књига, а од публикација из осталих збирки овде је читано 236 књига и 85 јединица периодичних издања. У Одељењу су обављани и послови који се тичу смештаја и топографске контроле публикација, избора и припреме публикација за конзервацију, рестаурацију, микрофилмовање и дигитализацију, давања предлога за откуп публикација, пријема посета, информисања корисника, ТВ снимања и други. Поводом 500-годишњице манастира Крушедола начињен је избор књига за сталну поставку у новој ризници које су потом преузете и донете у БМС у циљу њихове конзервације и рестаурације. Урађена је коректура текстова и припрема за штампу 7. броја *Раскршћа*, књижевно-филозофског годишњака Сретена Марића. Начињен је шири избор публикација за изложбу *Србија – култура између истока и запада*, која треба да буде одржана у Бечу, јуна 2010, поводом великог јубилеја Српске православне црквене општине у Бечу, основане 1960. године.

НАБАВКА И РАЗМЕНА ПУБЛИКАЦИЈА

Током 2009. године БМС је обавезним примерком, куповином, разменом, поклоном и депозитом примила и у своје збирке укључила

укупно 77.447 публикација (22.708 књига, 12.081 јединицу посебних збирки и 42.658 бројева периодике). Обавезним примерком примљено је 47.299 публикација, куповином 2685, разменом 5815, поклоном 21.414 и депозитом 234 публикације.

Обавезни примерак

Обавезним примерком збирке БМС обogaћене су са 10.923 књиге, 32.431 бројем новина и часописа и са 3.945 јединица посебних збирки.

Обавезним примерком прикупљено је из војвођанских штампарија укупно 83.100 публикација. У збирке БМС укључена је 4231 књига, 10.828 бројева периодике и 1726 јединица посебних збирки.

Обавезним примерком од НБС примљено је 6408 књига, 18.727 бројева периодике и 2147 публикација за посебне збирке, а из Централне народне библиотеке „Ђурђе Црнојевић” са Цетиња 284 књиге, 72 јединице посебних збирки и 2876 бројева периодике.

Из обавезног примерка Војводине НБС и другим библиотекама са којима БМС размењује обавезни примерак упућене су 49.254 публикације. Преостале публикације распоређују се за слање у размену и за поклоне другим библиотекама.

У оквиру контроле достављања обавезног примерка упућени су спискови рекламација за непристигле публикације на адресе 81 штампарије у Војводини.

Куповина

БМС је куповином употпунила своје збирке са 929 књига, 1277 јединица посебних збирки и 329 бројева антикварне периодике.

У оквиру координиране набавке (КоБСОН) у БМС је стигло 150 бројева страних научних часописа.

Размена

Разменом са иностраним библиотекама примљено је 5730 публикација (2532 књиге, 98 публикација за посебне збирке и 3100 бројева периодике), а из земље 85 публикација.

Иностраним партнерима у размени и лекторатима за српски језик послате су 3942 књиге и 4429 бројева периодике (од тога 530 књига и 4200 примерака периодичних публикација, издања Матице српске), а домаћим библиотекама 34 књиге и 553 броја периодике.

Поклон

БМС је на поклон примила 28.509 публикација на разним језицима. Након провере, у збирке је укључено укупно 21.414 публикација (8058 књига, 6755 јединица посебних збирки и 6601 број периодике). Преостале публикације за које је утврђено да их БМС поседује распоређују се за поклоне другим библиотекама и за слање у размену.

БМС је послала на поклон институцијама и појединцима укупно 12.965 публикација, издања Библиотеке, као и књиге из дупликата БМС.

Упућено је 2600 књига Радио Београду за акцију *Књига солидарности*, 100 књига Волонтерском центру Војводине за акцију *Bookcrossing*, 200 књига Библиотеци Факултета за европске правно-политичке студије у Сремској Каменици, 152 књиге Српској читаоници у Темишвару, 200 књига Српском културно-уметничком друштву „Никола Тесла” у Пули, 109 књига Народној библиотеци „Вељко Петровић” у Бачкој Паланци, 77 књига истуреном одељењу ОШ „Милан Мијалковић” на Колонији-Јагодина, 100 књига Огранку Вукове задужбине у Баваништу, 500 књига Библиотеци у Српској Црњи (посредством Српског књижевног друштва), 405 књига Библиотеци при Цркви свете Петке у Кутлешу, 642 књиге Библиотеци Универзитета у Новом Пазару, 300 књига ОШ „Иво Лола Рибар” у Сомбору, 103 књиге Библиотеци Факултета спорта и физичког васпитања у Новом Саду, 152 књиге Библиотеци Правног факултета у Новом Саду, 350 књига Библиотеци Медицинског факултета у Новом Саду, 200 књига ОШ „Петар Кочић” у Приједору, 900 књига библиотекама Косовског Поморавља (посредством књижевника Благоја Савића), 1500 књига Културном центру у Кладову, 150 књига Предшколској установи „Радосно детињство” у Новом Саду, 200 књига Политехничкој школи у Суботици и 160 књига Народној библиотеци „Симеон Пишчевић” у Шиду.

БМС је библиотекама и научним радницима у нашој земљи на поклон послала 3865 примерака својих издања књига и периодике.

Депозитом ФАО и Унеско примљене су 234 публикације.

ЕЛЕКТРОНСКА КАТАЛОШКО-БИБЛИОГРАФСКА ОБРАДА ПУБЛИКАЦИЈА

Током 2009. године у електронски каталог БМС настављено је уношење података за публикације које се набављају у текућој години, као и за оне из ранијих година које су обрађене у лисном каталогу. Електронска база је допуњавана и подацима о чланцима и прилозима објављеним у новим бројевима периодичних публикација, међу којима су и *Летонис Ма-*

тице српске, 9 научних зборника Матице српске, *Годишњак БМС* и преко 100 наслова текуће и старије периодике.

Укупно су креирана, допуњена или преузета из узајамне електронске базе 61.032 записа за све врсте публикација (књиге, периодика, прилози у периодичним публикацијама и некњижни материјал). Од тога су 21.184 нова записа, 25.783 записа су допуњена, а 14.065 записа је преузето. Редиговано је 8386 записа, а уједначено је 2038 записа. Формирано је 50.929 предметних одредница и 65.607 децималних бројева. Урађен је 2321 СРП запис.

Припремљен је један број *Билтена приновљених књига на страним језицима* за 2009. годину.

Каталошка обрада књига

Обрађено је укупно 25.537 књига, од тога је креирано 2988 записа, допуњено је 13.926, а из узајамне електронске базе преузета су 8623 записа. Формирано је 26.810 предметних одредница и 35.195 децималних бројева. Редиговано је 5670 записа, а уједначено 1767. Пресигнирано је 18 књига.

Аналитичка обрада прилога у периодичним публикацијама

Из *Летописа Матице српске* и 9 научних зборника Матице српске, *Годишњака БМС* и из преко 100 наслова текуће и старије периодике, укупно је обрађено 14.527 прилога, за које су креирана 8652 записа (и 4069 на нивоу првог записа), 4437 је допуњено и 1439 записа је преузето из узајамне електронске базе (и 46 на нивоу првог записа). Формирано је 11.436 предметних одредница и 15.655 децималних бројева. Редигована су 53 записа.

Библиографска обрада књига

Настављено је прикупљање и обрада грађе за *Библиографију књига у Војводини*. Обрађене су све пристигле књиге, укупно 2819. Креирана су 234 записа, 1.830 записа је допуњено, а 755 је преузето из узајамне електронске базе. Формирано је 4314 предметних одредница и 4104 децимална броја. Редиговано је 1767 записа, а уједначена су 3. Завршена је и одштампана свеска *Библиографије књига у Војводини* за 2007. годину (1771 јединица на 710 страна).

За нормативну датотеку обележено је 3140 личних имена аутора публикација, за које су истражене године рођења и утврђени јединствени облици.

За библиографије истраживача унето је 2478 шифара.

Настављен је рад на припреми 6. тома *Библиографије Матице српске* и грађе за библиографије добитника Змајеве награде.

Каталошка обрада Завичајне збирке

Настављено је попуњавање, сигнирање, обрада и евиденција за заштиту публикација Завичајне збирке. Сигнирано је 1514 публикација, а инвентарисано 90. Обрађено је укупно 830 публикација, од тога је креирано 247 записа, допуњено 95, а из узајамне електронске базе преузето 488 записа. Формиране су 883 предметне одреднице и 1147 децималних бројева. Уједначена су 24 записа. Пресигниране су 4 публикације. Проверене су у електронском и лисним каталозима 953 публикације понуђене на поклон или откуп. За попуњу збирке у базу су унета 522 дезидерата. За заштиту је евидентирано 610 публикација.

Каталошка обрада периодике

Сигнирана су 733 наслова периодичних издања. Укупно је обрађено 3308 публикација, од тога је креирано 396 записа, допуњено је 740 записа старих наслова и 1566 записа текућих наслова, а преузето је 606 записа. Редигована су 154 записа. Допуњено је 897 наслова са 1883 годишта и 7860 бројева. Урађена је ревизија 92 наслова са 1128 годишта и 5741 бројем. Прегледана су и проверена 193 наслова и 1344 инвентарисана текућа наслова са 1910 годишта и 18.815 бројева. Пресигнирана су 72 наслова са 130 годишта и 415 бројева. Попуњена су 1282 евиденциона картона и уложена у картотеке. За попуњу збирке проверено је 2.211 наслова.

Каталошка обрада посебних збирки

Сигнирано је 3537 публикација, појединачно је инвентарисано 2914, а групно 729 јединица. Укупно је обрађено 8967 публикација, од тога је креирано 5747 записа, допуњено је 1228, у збирној масци 451, а преузет је 1541 запис. Формирано је 9069 предметних одредница и 9647 децималних бројева. Редиговано је 850 записа, а уједначена су 244 записа. Након обраде и коришћења у читаоници у магацин је уложено 4898 јединица. Евидентирано је 356 наслова периодичних публикација са 1584 броја и инвентарисана су 22 наслова са 770 бројева. За попуњу збирки проверене су све публикације понуђене на поклон или откуп.

Настављена је анализа набављених књига на основу *Грађе за историју БМС*, књ. 1–4, као и рад појединих личности. Провере су обављане у лисним каталозима и електронској бази БМС.

БИБЛИОГРАФИЈА ИВЕ АНДРИЋА

Задужбина Иве Андрића (ЗИА) из Београда поверила је БМС израду Библиографије Иве Андрића коју ће чинити 10.000 библиографских јединица с регистрима. Грађа ће обухватити период од првог објављеног Андрићевог рада из 1911. године до децембра 2010. Уговор о изради Библиографије Иве Андрића потписали су 8. јула 2009. управник Задужбине Драган Драгојловић и управник БМС Мирко Вуксановић.

Библиографија Иве Андрића, знаменитог српског писца и Нобеловца, има задатак да по *Међународном стандарду за библиографски опис монографских публикација ISBD(M)* и према *Упутству за примену ISBD у опису компонентних делова* презентује податке о целокупном књижевном раду писца и литературе о њему, на српском и осталим језицима, у електронском облику. Грађа ће бити доступна преко Интернета и претражива преко осамдесетак параметара. Истовремено, биће могуће да се из електронског каталога припреми за штампу (паус, CD), у целости или по тематским, жанровским, хронолошким и другим деоницама. Библиографија има скраћени назив ИАБ (Иве Андрића библиографија) и биће посебна целина у оквиру електронског каталога БМС и веб странице ЗИА.

Припремљена је концепција за израду Библиографије Иве Андрића и започета је обрада грађе. Укупно је обрађена 5131 публикација, од тога је креирано 2966 записа (за књигу 299, а за прилоге у монографијама и периодици 2667), 1579 записа је допуњено (за књигу 1145, а за прилоге у монографијама и периодици 434). Из узајамне базе преузето је 586 записа (за књигу 273, а за прилоге у монографијама и периодици 313).

У рачунару Задужбине Иве Андрића налази се 7502 записа у формату MMARC који нису могли бити конвертовани у COMARC/V, а затим у COBISS, већ су пребачени у Word и Excel документ. Записи из MMARC-а су одштампани, прекуцани у електронску базу БМС, проверени са „књигом у руци”, допуњени предметним и децималним одредницама и подацима за регистре. Записи су коришћени и за истраживање наслова књига и часописа, као и за добијање ISSN бројева.

Сви записи су доступни на Интернету, преко електронске базе БМС и Виртуелне библиотеке Србије.

На овом послу ангажовани су библиографи, информатичар и књижничари Одељења за чување и коришћење библиотечког материјала.

ПРОЈЕКАТ КОНВЕРЗИЈЕ ЛИСНОГ КАТАЛОГА

Од 1992. године у БМС упоредо са ретроспективном обрадом књига обавља се и ревизија која је организована тако да омогућава несметано информисање и услуживање корисника.

Током 2009. године ревизијом и ретроспективном обрадом укупно су обухваћене 12.903 публикације, од тога су 8874 књиге, 774 годишта периодике и 3255 јединица посебних збирки.

До сада је обављена ревизија и ретроспективна обрада 616.398 публикација (463.383 књиге, 46.344 годишта периодике, 106.671 публикација посебних збирки).

ЕЛЕКТРОНСКИ КАТАЛОГ

Настављен је рад у систему узајамне каталогизације у оквиру пројекта ВБС. Обавезни примерак обрађиван је само на једном месту, а НБС и БМС међусобно су преузимале записе. Групе редактора уједначавале су обраду у узајамном каталогу. Из заједничке електронске базе података БМС је преузела 13.712 записа.

Електронска база БМС је 31. децембра 2009. године имала укупно 1.067.607 записа (769.177 за књиге, 26.931 за периодику, 203.168 за прилоге у часописима и новинама и 68.331 за публикације посебних збирки). Сваки од ових записа претражив је преко шездесетак параметара.

Током 2009. године БМС је обогатила своју електронску базу са 51.569 записа и 35.903 примерка публикација.

Електронски каталог БМС доступан је на Интернету, на адреси <http://bmsalf.ns.ac.yu/cobiss/>. Веза са Интернетом остваривана је у оквиру Академске мреже Србије, а обезбеђен је и приступ посредством EUnet-a. Интернет је највише коришћен за претраживање јавно доступних каталога великих светских библиотека и издавачких кућа, као и за размену електронске поште.

Електронска база БМС која чини основу узајамног каталога Србије, формираног у НБС у оквиру ВБС, доступна је и преко адресе <http://vbs.rs/cobiss/>.

БМС је ажурно одржавала свој Интернет сајт, на адреси www.bms.rs одакле је омогућен приступ електронском каталогу БМС, узајамној бази и базама свих учесника система узајамне каталогизације.

ЧУВАЊЕ И КОРИШЋЕЊЕ ПУБЛИКАЦИЈА

Током 2009. године у БМС учланила су се 5262 читаоца. Међу њима у највећем броју заступљени су редовни студенти 3294, те запослени различитих професија 373, постдипломци 334, средњошколци 280, незапослени 88, запослени на универзитету 81, пензионери 81, страни грађани 50.

У Читаоници за периодичку и истраживачки рад, Општој читаоници и Научној читаоници коришћене су укупно 37.404 публикације. За научни и стручни рад коришћено је 11.007 публикација.

Број публикација коришћених у читаоницама се у односу на претходну годину незнатно повећао. Као и претходних година најизраженије је константно интересовање за литературу из области књижевности, филологије и друштвених и фундаменталних наука, а у порасту је интересовање за публикације и чланке из економије, менаџмента, маркетинга, туризмологије и других студијских група на факултетима Универзитета у Новом Саду и на приватним факултетима.

Настављен је процес аутоматизације позајмице обележавањем књига бар-кодovima и на тај начин убрзан је ток позајмице и раздуживање позајмљених књига. Након годину дана може се констатовати да је посао у потпуности уходан.

Обављена је ревизија приручника у служби информација: издвојене су застареле публикације, сигниране су и инвентарисане неинвентарисане публикације и све публикације су обележене бар-кодovima.

Током 2009. године примењена је другачија евиденција резултата свих врста претраживања. Библиотекари информатори пружили су читаоцима 9226 каталожских и библиографских информација, обавили 4590 тематских претраживања електронског каталога Библиотеке и узајамне базе каталожско-библиографских података, реализовали 2613 захтева из земље и иностранства за међубиблиотечку позајмицу књига, копија чланака и скенирање извода из публикација и сачинили 103 исписа из електронског каталога. Поређење са резултатима информационог рада у претходној години показује да се повећао број реализованих захтева за међубиблиотечку позајмицу, 15% више него 2008. године.

Припремане су публикације за снимање телевизијских емисија и примане су организоване посете БМС и Матици српској и посетиоци су упознавани са историјом и савременом делатношћу тих установа. Библиотеку су током године посетили студенти Технолошког факултета и Филозофског факултета у Новом Саду, Педагошког факултета у Сомбору, ученици Гимназије „Михајло Пупин” у Новом Београду, библиотекари Подружнице поморавског округа, студенти Филозофског фа-

култета у Загребу и ученици и наставници новосадске ОШ „Петефи Шандор”, студенти славистике Филозофског факултета у Грацу, учесници манифестације *Дан немачке културе*, ученици новосадске ОШ „Јожеф Атила”, основних школа у Ариљу и Лакташима и Гимназије „Јован Јовановић Змај” у Новом Саду, истраживачка група Универзитета „Етвеш Лоранд” у Будимпешти, два истраживача из Француске, као и група читалаца из Мађарске, полазници Школе српског језика „Едука”, гости Центра за мултикултурну сарадњу „Жил Верн”, библиотекари Приједорске регије, ученици ОШ „Петар Кочић” у Приједору, студенти бохемистике и славистике из Београда и Косовске Митровице, студенти ТИМ-а из Новог Сада и библиотекарке из Москве.

Изабране су публикације за телевизијске емисије о Стевану Пешићу и Јовану Јовановићу Змају, те о БМС.

У току године топографски је евидентирано 36.439 књига, а у топографску евиденцију серијских публикација унети су подаци за 4937 годишта часописа и недељних листова са 46.574 броја. Уложено је и 14.514 рекаталогизованих књига.

У односу на резултате из претходне године повећан је број евидентираних књига, број годишта часописа и недељних листова и број месечних комплета дневних листова, а сразмерно томе и број примерака часописа и листова.

Континуирано су издвајане и предаване књиговезници публикације којима је потребна књиговезачка заштита. Топографски евидентиране и заштићене публикације смештене су у магацине (312 публикација).

У Чешком магацину обављени су текући послови на улагању нових публикација и изношењу и враћању публикација поручених ради коришћења у читаоницама и за научни и стручни рад. Уложене су на полице публикације са сигнатуром НИП (Научно-истраживачки пројекти – 3341), нове публикације ФАО и Унеско, комплетно су уложени уџбеници са сигнатуром У и Усх (22.010). Комплетно су смештене новине и часописи из збирке Косте и Николе Милутиновића. Пренете су из Чешког магацина у Нови магацин све књиге II, III и IV формата Аустријске библиотеке. Уложено је и 1509 годишта и бројева нових страних часописа и новина. Пресељени су у Нови магацин новине и листови по листи приоритета.

Издвојене су и пренете у Нови магацин публикације са сигнатуром Фк. Ове публикације су уложене у нови магацин, а публикације које немају ознаку формата предате су на пресигнирање и обраду. Пресељењем тих публикација и преуређењем смештаја обезбеђен је адекватан простор за публикације које се трајно чувају у овом магацину. У Нови магацин улагана је страна књига, енглеска књига, књиге из обавезног примерка, а уложене су збирке Иринеја и Стевана Ђирића и књиге из збирке барокне

литературе Дејана Медаковића – укупно 24.579 књига и 343 годишта периодике.

У магацину Завичајне збирке Војводине уложена је 3181 нова завичајна књига.

Проверено је 86 старих задужења у каталогу.

У фотокопирници је за потребе читалаца у служби Библиотеке урађено 230.509 копија на ксероксу.

За израду Библиографије Иве Андрића позајмљене су 2303 публикације, а враћено је 1185 (укупно 3488).

РЕФЕРАЛНИ ЦЕНТАР

CS-AGRIS

У изради базе података Србије о публикованим изворима информација и полупубликацијама из пољопривредних наука (CS-AGRIS) прегледана је 2871 документациона јединица. Од тога је издвојено и обрађено 1976 јединица, које су потом документалистички обрађене, а инпут је електронским путем послат у ФАО АГРИС центар у Риму.

Истраживање цитираности на лични захтев и на захтев институција

БМС је, поред Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” у Београду, центар за испитивање цитираности радова у Индексима научних цитата (Science Citation Index, Web of Science) и поседује највећу збирку Индекса научних цитата у земљи.

Спискови објављених радова испитиваних истраживача, чија цитираност је праћена, припремљени су по презименима првих аутора на објављеним радовима преко којих се прати цитираност. За 130 истраживача сачињени су спискови објављених радова, са укупно 10.077 референци, по презименима првих аутора, којих је било 1922. Након ове припреме, цитираност истраживача испитана је у Индексима научних цитата.

На лични захтев корисника из Новог Сада, Београда, Ниша, Чачка, Винче, Крагујевца и Суботице истражена је цитираност радова за 151 аутора. Било је 190 претраживања, те је за ове истраживаче пронађено укупно 7340 цитата (6283 цитата и 1057 самоцитата).

На лични захтев истраживача из Новог Сада и Београда рађена је цитираност радова произашлих из међународног пројекта. У питању су радови колективног аутора које је за публикавање припремио ужи тим, који се обично наводи испод наслова самога рада, док је комплетна листа

сарадника, који су допринели настајању рада, наведена обично на крају рада. Критеријум за доделу сертификата био је заступљеност аутора међу именима на листи сарадника.

У осталим цитатним базама (Scopus, Google Scholar, Српски цитатни индекс и др.) за 20 истраживача била су 24 претраживања и нађена су укупно 782 цитата (630 цитата и 152 самоцитата).

Корисницима су предати сертификати са библиографским подацима нађених цитата и самоцитата.

Цитираност међународних пројеката на лични захтев

За WHO MONICA Project, за главног истраживача, у бази WOS до јула 2009. године нађена су је укупно 5589 цитата и самоцитата, а затим је истражена цитираност и свих осталих 26 истраживача на пројекту, за које су припремљени сертификати.

У оквиру осталих пројеката на територији Војводине за које је истраживана цитираност у 2009. години за пројекат Bimed Study Grp Coeliac Dis нађена су 22 цитата, за пројекат Working Grp Acute Diarrhoea Europe 30 цитата, за European Prorentofylline Study Group 57 цитата и за VITATOPS Trial Study Group, за главног истраживача, 3 цитата. Радови на овом пројекту цитирани су у бази WOS, а сертификат о ауторству VITATOPS Steering Committee дат је и за осталих 13 аутора, а ти радови цитирани су 88 пута.

У оквиру међународних пројеката на територији Србије на лични захтев истраживача Зорана Кривокапића из Клиничког центра у Београду испитана је цитираност објављених радова у оквиру пројекта QUASAR GROUPS. Ови радови су у бази WOS цитирани у периоду 2000–2008. године укупно 183 пута (183 цитата). На лични захтев истраживача проф. др Предрага Ђорђевића из Клиничког центра у Београду испитана је цитираност објављених радова у оквиру пројекта DE PLAN. Ови радови су у бази WOS цитирани у периоду од 2007. до марта 2009. године укупно 4 пута (4 цитата).

Тематска и друга претраживања

Тематска и друга претраживања из страних база података су била у базама на Интернету (Google, Амазон, Британска библиотека). Претраживања су обављена и у електронским сервисима КоБСОН-а (Inočas, SCIndeks, WOS, Ebsco, Emerald, Science Direct и др.). За потребе међубiblioteке позајмице у бази Inočas била су 154 претраживања часописа. Била

су укупно 242 тематска претраживања и издвојено је 266 чланка са пуним текстом, 488 чланака са апстрактима или насловима који су штампани или снимљени на компакт дискове и предати корисницима. Са Google сајта на Интернету претражено је 30 база и издвојене су 153 странице.

Међубиблиотечка позајмица

Путем међубиблиотечке позајмице из иностранства, као и позајмицом страних публикација из домаћих библиотека, укупно су позајмљене 324 публикације (181 копија чланака и 143 књиге).

Из центра SUBITO (Document Delivery Services – Немачка), најуспешнијег система за међубиблиотечку позајмицу и брзу испоруку чланака, електронским путем поручена је 151 копија, која је стигла за мање од 72 сата, као и 88 књига. Из Британске библиотеке (BLDSC) поручено је 14 копија чланака и 29 књига. Путем IFLA захтева из иностранства је поручено 12 копија чланака и 29 књига, а из земље 1 копија чланка из страних часописа.

Издавање примарног материјала

У читаоници Рефералног центра коришћене су 394 публикације (докторски и магистарски радови и ЈУС стандарди, компакт дискови монографских публикација и др.).

Стране базе података на Интернету у 2009. години

У 2009. години Министарство за науку и заштиту животне средине Републике Србије наставило је да финансира претплату на стране базе података, у оквиру Конзорцијума библиотека Србије за обједињену набавку (КоБСОН – www.nbg.bg.ac.yu/kobson). Доступне су следеће базе података: Web of Science, EBSCO – Publishing, Springer Link, Institute of Physics Publishing Emerald, ProQuest, ScienceDirect, Scopus, Oxford University Press и др., а очекује се реализација приступа и другим базама. Министарство финансира набавку компакт дискова, часописа у папирној форми, а део средстава одобрен је за међубиблиотечку позајмицу. На КоБСОН-у је доступна и домаћа база SOCIOФАКТ, а од децембра 2006. године у оквиру база КоБСОН-а често се претражује и домаћа база Српски цитатни индекс (SCIndeks), како за тематска претраживања, тако и за испитивање цитираниности у домаћим часописима.

КоБСОН је у 2009. години покривао око 35.000 наслова часописа и око 30.000 електронских књига, а допуњена је и информација о импакт факторима часописа.

Осим наведених база у БМС се може претраживати и хост DIALOG који садржи преко 450 страних база података.

Збирке Рефералног центра

У електронској бази БМС евидентирано је и сигнирано 265 докторских дисертација, 207 магистарских радова, 7 специјалистичких радова и 62 рада са стручних испита библиотекара из Војводине. Евидентирано је 460 Унеско докумената.

Збирка компакт дискова

У цедетеку Рефералног центра пристигло је 170 компакт дискова монографских публикација.

ЦИТИРАНОСТ НАУЧНИХ ИСТРАЖИВАЧА У ВОЈВОДИНИ

Закључен је уговор 8. јула 2009. године са Покрајинским секретаријатом за науку и технолошки развој за пројекат „Израда прегледа цитираности научних истраживача на територији Аутономне Покрајине Војводине према бази Science Citation Index, WOS, до децембра 2008. године”. Цитираност истраживача ради се на основу онлајн електронских картона који се налазе на сајту Покрајинског секретаријата. Прво се испитује цитираност истраживача са факултета чији истраживачи имају највећи број цитата.

Из онлајн картона сачињени су спискови објављених радова испитиваних истраживача, који су припремљени по презименима првих аутора на објављеним радовима, преко којих се прати цитираност. За 783 истраживача спискови са укупно 10.145 референци сачињени су по презименима првих аутора, којих је било 3119. Након ове припреме, цитираност аутора испитивана је на компакт дисковима и у бази Web of Science, од првог објављеног рада до 2008. године.

Од јула до децембра 2009. године испитана је цитираност за 516 истраживача са Природно-математичког факултета, Факултета техничких наука, као и са других факултета на лични захтев, са Универзитета у Новом Саду. Било је 516 истраживача цитираности до 2008. године и том приликом нађена су укупно 16.032 цитата (11.016 цитата и 5016 самоцитата).

Истраживање цитираности радова који су проистекли из тимског рада на међународним пројектима, на лични захтев, у Индексима научних цитата до 2008. године такође ће бити посебно приказано у овом пројекту.

Подаци о истраживачима и цитатима приказани су табеларно и предати Покрајинском секретаријату за науку.

МАТИЧНИ ПОСЛОВИ

БМС је обављала матичне послове и организовала полагање стручних испита за библиотеке у Војводини у складу са својим законским обавезама из домена матичних функција.

На основу прикупљених статистичких и текстуалних извештаја, у сарадњи са окружним матичним библиотекама, урађена је и публикована *Анализа рада народних библиотека у Војводини за 2008. годину*, као и *Анализа рада високошколских библиотека за 2008. годину*. Статистички подаци унети су на рачунар у оквиру програмског пакета *Мрежа библиотека Србије*.

Организован је састанак руководиоца матичних служби библиотека у Војводини на коме је размотрен *План обављања матичних функција БМС у 2009. години*.

Обављени су стручни надзори у матичним библиотекама у Новом Саду, Суботици, Кикинди, Панчеву, Зрењанину, Сремској Митровици и Сомбору, као и у Библиотеци Високе пословне школе струковних студија, Библиотеци Одсека за српску књижевност и Библиотеци Одсека за компаративну књижевност Филозофског факултета у Новом Саду.

Регистрована је Библиотека Одсека за медијске студије Филозофског факултета у Новом Саду.

Библиотекама у Војводини послата су обавештења о роковима и начину полагања стручног испита и организована су два инструктивна и два консултативна семинара. У пролећном року испит је положило 17, а у новембарском 21 кандидат.

На семинару за библиотекаре високошколских библиотека у Војводини размотрене су теме *Образовање корисника високошколских библиотека* и *Образовање корисника – искуства Рефералног центра БМС*.

Информатичари су одржавали програмску оперативност рачунарског система и обављали редовну заштиту података.

Обављене су припреме и инсталиран је нови Web сервер и према потреби је ажуриран сајт БМС. Настављено је коришћење и дорада програмског пакета COBISS за рад у локалном и узајамном каталогу. Из рачунарског система припремани су за штампу каталози, библиографије, извештаји и каталози изложби и штампане инвентарне књиге.

Направљено је 2175 дигиталних копија.

Припремљена су четири броја *Вести*, гласила БМС.

Редовно су припремани прилози за *Гласник Матице српске*.

ЗАШТИТА ПУБЛИКАЦИЈА

У Одељењу заштите публикација у протеклом периоду су у целости спроведене мере заштите које су предвиђене *Програмом рада БМС за 2009. годину*.

Поступци конзервације и рестаурације оштећених листова рукописа и старих штампаних књига примењивани су на пажљиво одабраним културним добрима, пре свега оним са изузетно великим степеном оштећености из БМС, Архива САНУ из Београда, Ризнице манастира Крушедол, Градске библиотеке из Новог Сада, Библиотеке Српске патријаршије из Београда и Галерије Матице српске. На основу споразума са Фондом за очување културно-историјске баштине „Векови Бача“ из Бача успешно је обављена двомесечна обука кандидата Фонда на пословима превентивне заштите публикација. Извршен је преглед и процена неопходних поступака заштите 15 раритетних књига и 5 серијских публикација Завичајне збирке Градске библиотеке из Новог Сада и њихова конзервација и рестаурација спровешће се током 2010. године.

У лабораторији за конзервацију и рестаурацију је извршен детаљан преглед 164 раритетне књиге и 630 појединачних рукописних примерака који су предложени за заштиту са одређивањем степена оштећености и мера које је неопходно предузети. Извршен је редован преглед књига након завршеног конзерваторско-рестаурааторског третмана и оне су предате на даљу обраду, чување и коришћење. У овом периоду мере конзервације спроведене су на 22.735 и рестаурације на 23.037 оштећених страница. Оштећен повез код појединих раритета рађен је поступцима реконструкције према оригиналном примерку. На тај начин су повезане 74 раритетне књиге. Израђено је 807 копија раритетних листова на РС штампачу за потребе корисника из БМС, као и текућа документација о заштити и дигитализацији. Завршена је конзервација и рестаурација 692 странице раритетног рукописа *Евхологион* из 16/17. в., као и њихово снимање дигиталном камером. Снимци су нарезани на 8 DVD дискова у квалитету потребном за израду фототипског издања, а према захтеву Библиотеке Српске патријаршије у Београду.

У лабораторији за микрографију, дигитализацију и фотографију настављено је заштитно микрофилмовање књига и појединих одабраних ретких или оштећених примерака. Израђено је 59.580 микроснимака на микрофилмовима 16 и 35 mm у складу са захтевима стандарда и у квалитету потребном за архивирање. Развијено је 49 ролни микрофилма и 1 диазо копија за архивирање. За потребе корисника израђене су 372 принтер копије раритетних књига на микрофилмском црно-белом штампачу.

Према програму заштите културних добара, поступком дигитализације као мере заштите урађено је 8446 дигиталних снимака раритетних публикација у квалитету за архивску употребу. За потребе корисника или БМС обрађено је 1835 дигиталних снимака у потребним форматима и квалитету и нарезан је 51 CD, као и 74 DVD диска.

Настављена је контрола квалитета микрофилмова на којима су снимци публикација које БМС не поседује. До сада су детаљно прегледана 3934 снимка на 39 ролни 35 mm микрофилмова.

У књиговезници је у тврд повез са златотиском повезано 186 томова новина и 292 тома часописа. У мек или тврд повез повезано је или преповезано 1677 књига и 881 примерак умножених публикација. Мерама књиговезачке заштите поправљене су 1323 књиге. У позлати је отиснуто 730 наслова, а за изложбе је накаширано 856 примерака. За заштиту публикација које се не кориче или за потребе пресељења публикација у нове магацине БМС израђене су 2274 заштитне фасцикле, 107 заштитних кутија и 620 омота. Израђено је 539 коверти, 733 међаша, поправљено је 1096 листова и нумерисано 7127 бројева. За потребе књиговезачке заштите прегледано је 1145 публикација, а обављени су и други потребни књиговезачки послови.

ЗАШТИТА КЊИГА РИЗНИЦЕ МАНАСТИРА КРУШЕДОЛА

Покрајински секретаријат за културу 17. септембра 2009. године обезбедио је БМС новац потребан за процене и извођења конзерваторско-рестаураторских радова на 17 књига, споменика-културе, преузетих из манастира Крушедол, а у циљу опремања сталне поставке манастирске Ризнице поводом 500 година постојања. Детаљан преглед публикација, стручна анализа степена оштећености и процена вредности послова конзервације и рестаурације са приоритетима урађена је за 6 рукописа и 11 штампаних књига.

Рукописи

1. *Минеј за март и април* из 1551, писао Ђакон Ратко у манастиру Радовашница
2. *Четворојеванђеље* из 1559, преписао многогрешни Павле
3. *Четворојеванђеље* из 15. века, са допунама из 17. века
4. *Протокол цркве села Крушедола* из 1774–1785.
5. *Протокол – Књига прихода и расхода* из 1791.
6. *Опис инвентара села Марадика*

Штампане књиге

1. *Празнични минеј (Саборник) Божидара Вуковића*, Венеција, 1538.
2. *Београдско четворојеванђеље*, Београд, 1552.
3. *Октоих петогласник Божидара Вуковића*, Венеција, 1537.
4. *Октоих петогласник Божидара Вуковића*, Венеција, 1537.
5. *Архијерејски чиновник (Требник)*, Москва, 18. век. Садржи запис из 1742. где се помиње Арсеније Јовановић, српски патријарх.
6. *Јеванђеље*, Москва, 1748.
7. *Јеванђеље*, Москва, 1759.
8. *Јеванђеље*, Москва, 1779.
9. *Књига о поученију свештенства св. Јована Златоустог*, Москва, 1664.
10. *Служабник*, Лавов, 1691.
11. *Пролог*, Москва, 1696.

ПРОЈЕКАТ ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ ЗБИРКИ БМС

У 2009. години настављена је реализација дугорочног *Пројекта дигитализације збирки БМС*, са циљем да се највредније публикације на још један начин заштите и истовремено учине доступним корисницима у дигиталном формату.

За дигитализацију збирки БМС коришћени су скенери и дигитална камера, а за архивирање опрема за складиштење дигиталних снимака капацитета 1,2 Тб, као и рачунари за обраду и коришћење дигиталних докумената.

У Одељењу заштите публикација, а уз сарадњу Одељења старе и ретке књиге и легата настављен је рад на дигитализацији старе и ретке књиге као делу система заштите публикација. Дигитализовано је 14 наслова рукописних и штампаних књига, 244 објављенија и 98 бакрореза. Снимљено је и 205 разгледница из ликовно графичког фонда. Укупно је урађено 8446 дигиталних снимака раритетних публикација у квалитету потребном за архивску употребу. Настављено је и са снимањима за потребе БМС и кориснике њених услуга и направљено је 1835 дигиталних снимака. Раније дигитализован 31 наслов раритетних публикација је складиштен на сторице. У току је повезивање записа у електронском каталогу са дигиталним копијама које су урађене током 2009.

Дигитализована грађа може се користити у читаоницама и на рачунару у Читаоници раритета.

Крајем године набављен је скенер *Bookeye 3* А2 формата, персонални рачунари и опремљена је просторија у којој је смештена опрема за

дигитализацију. Направљен је предлог организације на пословима дигитализације грађе БМС у наредним годинама што би требало да омогући дигитализацију већег броја наслова из свих фондова БМС.

СТРУЧНИ ИСПИТИ У БМС У 2009. ГОДИНИ

БМС је организовала полагање стручних испита у библиотечкој делатности у пролећном и јесењем испитном року 2009. године, сагласно законским прописима и споразуму са НБС.

Комисија за полагање стручног испита радила је у следећем саставу: мр Душица Грбић (председник и испитивач за предмет *Основи историје писма, књиге и библиотека*), Марија Јованцаи (заменик председника и испитивач за предмет *Основи библиографије*), Радован Мићић (стални члан и испитивач за предмет *Основи библиотекарства*), Ђорђе Виловски (испитивач за *Уставно уређење и прописе*), Марија Маховац (*Алфаветски каталог*), Нада Новаков (*Стварни каталози*) и Новка Шокица-Шуваковић (*Основи библиотечке информатике*).

Инструктивни семинар за кандидате почетнике у раду организован је од 30. марта до 3. априла и од 12. до 16. октобра 2009. године у Учионици БМС, где су одржане и све друге испитне активности. Консултативни семинар, за све кандидате, одржан је од 11. до 15. маја и од 9. до 13. новембра 2009. године.

Током семинара предавачи су користили рачунарску опрему и видео-бим, презентујући примере из електронске базе БМС. Прво предавање било је посвећено историјату и савременим функцијама БМС, уз презентацију њеног Интернет сајта www.bms.rs.

Полагању испита приступило је 17 кандидата у пролећном и 21 у јесењем року. Испит је почео полагањем предмета *Алфаветски каталог и Стварни каталози* (усмени испит и практична провера знања из именске, предметне и децималне обраде публикација). Полагање осталих предмета настављено је по распореду: *Основи библиотекарства*, *Уставно уређење и прописи*, *Основи библиотечке информатике*, *Основи историје писма, књиге и библиотека* и *Основи библиографије*.

У пролећном року звање библиотекара стекло је 9 кандидата, звање вишег књижничара 2 и звање књижничара 6 кандидата, са просечном оценом 3,95.

У јесењем року звање библиотекара стекло је 14 кандидата, звање вишег књижничара 1 кандидат и звање књижничара 6 кандидата, са просечном оценом 4,13.

Уверења о положеном стручном испиту уручена су 3. јуна и 1. децембра 2009. године. Уз кандидате, свечаности су присуствовали чланови

испитне комисије и управник БМС Миро Вуксановић, који је поздравио присутне и уручио уверења.

ИЗДАВАЧКА ДЕЛАТНОСТ

У 2009. години БМС је објавила следећа издања:

Тирилске рукописне књиге БМС

Књига XIV: Душица Грбић, Катица Шкорић, Радоман Станковић:
Номоканони епитимијни;

Библиографија књига у Војводини за 2007. годину;

Марија Јованцаи (редактор), Љиљана Клевернић (редактор записа),
Ката Мирић (редактор записа), Каталин Рафа, Весна Укропина;

Годишњак БМС за 2008. годину;

Анализа рада народних библиотека у Војводини за 2008. годину;

Анализа рада високошколских библиотека у Војводини за 2008. годину;

Вести, гласило БМС (четири редовна броја);

Четрнаест каталога изложби (од броја 153 до 167) и

Раскрића, књижевно-филозофски годишњак Сретена Марића, бр. 7 (заједничко издање са СО Косјерић и ЈП „Службеним гласником” у Београду).

ИЗЛОЖБЕ

БМС је пригодним изложбама и каталозима (од броја 153 до броја 167) обележила значајне јубилеје из наше и светске културне баштине. Коришћена је грађа из збирки БМС и Рукописног одељења Матице српске. Обележено је 15 јубилеја из домаће и светске културе: 150-годишњица рођења Паје Јовановића, поводом свечане седнице Матице српске приређена је изложба посвећена Сави Текелији, 125-годишњица рођења Вељка Петровића, 200-годишњица рођења Чарлса Дарвина, 250-годишњица рођења Фридриха Шилера, 100-годишњица песме *Santa Maria della Salute* Лазе Костића, 175-годишњица од првог броја *Новина србских* и 220 година од рођења уредника Димитрија Давидовића, 100-годишњица рођења Миклоша Раднотија, 150-годишњица рођења Марка Цара, 100-годишњица рођења Љубице Марић, 200-годишњица рођења Николаја Васиљевича Гогоља, 80 година живота Милорада Павића и 25 година *Хазарског речника*, 100-годишњица рођења Милене Павловић-Барили, 200-годишњица рођења Едгара Алана Поа и 100-годишњица рођења Јаноша Херцега.

Аутори изложби су Ивана Гргурић, Силвија Чамбер, Оливера Михајловић, Петер Хајнерман, Каталин Рафа, Јелена Поповић и Марија Ваш.

УЧЕШЋЕ НА СКУПОВИМА, НОВЕ КЊИГЕ, ПРИЗНАЊА

Током 2009. године библиотекар Библиотеке БМС учествовали су на стручним и научним скуповима, објавили нове књиге и добили признања за свој рад.

БМС је од Правног факултета у Новом Саду добила *Захвалницу првог степена* за изузетно значајан допринос обогаћивању библиотечке грађе.

Миро Вуксановић изабран је за дописног члана Српске академије наука и уметности.

Миро Вуксановић први је добитник Награде „Ђура Даничић“.

Миро Вуксановић приредио је антологијско научно издање *Изабраних дела* Петра II Петровића Његоша и обављао дужност главног и одговорног уредника Издавачког центра Матице српске.

Миро Вуксановић учествовао је, са саопштењима, на научним скуповима о Његошу у Матици српској, о Јаношу Херцегу у Сомбору, о Сретену Марићу у Косјерићу, о академику Миомиру Дашићу у Беранама, о песнику Ранку Јововићу у Плужинама, на скупу *Дурмитор и Дурмиторци у науци*, на Жабљаку, а уводну реч одржао је на Научном скупу *Историја српске књижевне критике (1788–2008)* академика Предрага Палавестре у Институту за књижевност и уметност у Београду.

Миро Вуксановић био је члан жирија за Награду „Ђорђе Јовановић“, за Награду „Карољ Сирмаи“, за најбољу књигу у библиотекама Србије и за најбоље модерне радове у библиотекама Србије на *Библионету 2009.* у Сомбору.

Миро Вуксановић казивао је беседу за Дан библиотеке у Пожаревцу; о Вељку Петровићу у Матици српској; о 100-годишњици песме *Santa Maria della Salute* Лазе Костића у Огранку САНУ, у Новом Саду, на Коларцу, у Иригу, Ваљево, Сомбору и Пожаревцу; на отварању Међународног скупа библиотекара у Ковачици; у част академика Миодрага Павловића у Српској књижевној задрузи; на манифестацији *Књижевни сусрети на Козари* у Приједору; на отварању Кочићевог збора у Бањалуци; пред Кочићевом родном кућом у Стричићима; на отварању Вишњићевих дана у Бијелини и о сабраним делима Николе Петровића у Новом Саду.

Миро Вуксановић је присуствовао свечаности поводом Дана Библиотеке града Београда, свечаној академији поводом 162 године постојања Народне библиотеке „Илија М. Петровић“ у Пожаревцу, потписивању *Декларације о унапређивању сарадње јавних библиотека и*

локалних самоуправа у Републици Србији у Скупштини града Београда, свечаностима поводом Дана ЈП „Службени гласник” у Београду, Дана Градске библиотеке у Новом Саду и 160 година Народне библиотеке „Симеон Пишчевић” у Шиду.

Мр Душица Грбић добитница је Награде *Најбољи библиотекар у националној библиотеци Србије*.

Мр Душица Грбић учествовала је на Трибини *Каква је перспектива рукописних оставитина?* у оквиру Фестивала једног писца *Тајне Момчила Настасијевића*, у Културном центру Београда, са темом *Збирка рукописних књига БМС*.

Нада Вујић добитница је *Захвалнице* Позоришног музеја Војводине из Новог Сада.

У оквиру Едиције *Библиографије* Огранка САНУ у Новом Саду објављене су књиге *Библиографија радова академика Душана Миловића Љиљане Клевернић* и *Библиографија радова академика Светозара Кољевића Марије Јованцаи*.

Александар Радовић присуствовао је Скупштини БДС где је изабран за делегата.

Марија Ваш је учествовала на манифестацији *Дан немачке културе* у Новом Саду.

Радован Мићић одржао је предавања: *Депозитни смеиштај публикација у библиотекама универзитета* и *Образовање корисника високошколских библиотека на семинарима у БМС*, *Књиге на русинском језику у библиотекама у Војводини* на саветовању у Заводу за културу војвођанских Русина, *Дарови Владимира Миланкова* на меморијалу посвећеном Владимиру Миланкову у Српској Црњи, *Манастир Крушедол и српска књижевност у 16. столећу* на Сабору библиотекара Срема и *Етичко уређење информационе делатности* на Међународној научној конференцији *Етика у науци и култури* на Филолошком факултету у Београду.

Гордана Ђилас је објавила шесту песничку збирку *Учитељ сећања*.

Гордана Ђилас говорила је на симпозијуму посвећеном Стевану Пешићу на тему *Путовање Стевана Пешића* и учествовала, са саопштењем *Фрушка гора као песнички топоним*, на 33. књижевним сусретима *Милици у походе*.

Бранислава Аврамовић, Иванка Клајн и Оливера Михајловић одржале су у БМС, у оквиру стручних сусрета под називом *Конзерваторски разговори*, предавање *Представљање Рефералног центра БМС – могућности истраживања научних информација и набавка литературе*, као и предавање *Новости из КоБСОНА и Рефералног центра БМС* на

састанку подружница БДС у Централној библиотеци Универзитета у Новом Саду.

На стручном семинару у БМС Бранислава Аврамовић одржала је предавање *Образовање корисника – искуства Рефералног центра БМС*.

Иванка Клајн присуствовала је Изборној скупштини Заједнице библиотека универзитета Србије где је изабрана за члана Извршног одбора Заједнице.

Библиотекари БМС учествовали су у изради *Правилника о полагању стручног испита у библиотечко-информационој делатности* и *Правилника о звањима*, у раду Комисије за предметну и децималну обраду ВБС и Комисије за стандарде у оквиру БДС, присуствовали су стручним скуповима, седницама Заједнице матичних библиотека Србије, промоцијама књига и изложбама.

Маја Лазукић, дипломирани правник, референт за опште послове БМС, обављала је и послове директора Издавачког центра Матице српске.

МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА

Настављена је традиционална сарадња у размени публикација са око 320 институција из 54 земље света. Разменом из иностранства примљено је 5730 публикација (2532 књиге, 98 публикација за посебне збирке и 3100 бројева периодике). Иностраним партнерима у размени и лекторатима за српски језик послате су 3942 књиге и 4429 бројева периодике (од тога 500 књига и 4200 примерака периодичних публикација издања Матице српске).

За међународну базу АГРИС унето је 1976 записа.

Обављана је међубиблиотечка позајмица преко Британске библиотеке у Лондону, преко немачког центра SUBITO и путем IFLA купона.

Набављене су стране базе података, часописи и књиге на компактним дисковима. Обезбеђен је приступ иностранним базама часописа на сајту КоБСОН-а, као и на хосту DIALOG.

Настављено је претраживање Индекса научних цитата на компактним дисковима и на Интернету.

БМС је обновила своје чланство у Међународној асоцијацији библиотека и библиотечких удружења (IFLA) и била је укључена у програме за заштиту културних добара Унеско.

У оквиру програма сређивања библиотеке манастира Хиландара у манастиру су боравили Станимир Јакшић (радио на каталошкој обради књига на старогрчком и новогрчком језику) и Коста Симин (обрађивао серијске публикације).

Марија Ваш, Јелена Поповић и Тамара Вујков-Ђурановић боравиле су у Бечу као стипендисти Министарства за иностране послове Аустрије.

Марија Ваш припремила је програм рада и боравка у БМС Еве Волфартер, студенткиње из Аустрије.

Милица Цветковић била је на стручном усавршавању у Шкотској и Француској као стипендиста њихових министарстава културе.

Петер Хајнерман учествовао је на Међународној смотри културно-уметничких друштава *Дани мађарске културе у Карпатском басену* у Словачкој.

Рад *Evaluation of Scientific Performance According to Citation Indexes in Serbia* Браниславе Аврамовић и Иванке Клајн из БМС и др Стеле Филипи-Матутиновић и Александре Поповић из Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”, представљен је на 15. конференцији о професионалним изворима информација *INFORUM 2009* у Прагу.

Библиотекари БМС, Новка Шокица-Шуваковић, Душица Грбић, Весна Укропина, Даниела Кермечи, Тамара Мијатовић, Оливера Шербеџија, Слађана Субашић и Радивој Додеровић, присуствовали су дводневној Међународној конференцији *COBISS 2009* у Марибору.

Соња Ивановић била је на стручном усавршавању у Паризу као стипендиста њиховог министарства културе.

Библиотекари БМС посетили су Националну библиотеку Аустрије.

БМС су посетили лектори са Катедре за немачки језик и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду др Клаудија Агнес Милер и Дитмар Унтеркофлер, библиотекар и информатичар Катарина Маршичек из Америчке амбасаде у Бечу и Јасна Кунџ, директорка Information Resource Centre при Америчкој амбасади у Београду, студенти Филозофског факултета у Загребу, с професором др Душаном Маринковићем, Мирјана Комадина, заменик директора Аустријског културног форума из Београда, Виктор Васиљевич Петраков, начелник Управе министарства културе Руске федерације, истраживачка група Универзитета „Етвеш Лоранд” из Будимпеште, истраживачи из Француске, група читалаца из Мађарске, студенти славистике Филозофског факултета у Грацу, Илона Олексив из Националне-научне библиотеке у Лавову и Ростислава Хримаљук, историчар уметности из Лавова, Халина Вантропска, шеф Катедре за славистику Филолошког факултета у Гдањску, мр Анежка Киндлерова, руководилац Набавке и размене публикација у Slovenská knihovna из Прага, Милан Грба, кустос за југоисточну Европу у Британској библиотеци у Лондону, библиотекар из Москве и Приједора, студенти бохемистике и славистике из Косовске Митровице, доцент Паневропског универзитета Апеирон др Слободан Лукић из Бањалуке, Зоран Јовичић, председник

и обновила најстарије српске хуманитарно-просветне организације, задужбине Српског привредног друштва „Привредник” и оснивач Музеја српске дијаспоре и културе који живи и ради на релацији Сиднеј–Лондон–Београд, Рајко Игић, професор Медицинског факултета, који живи у Чикагу, као и Ева Волфартер из Беча, студент примењене науке о култури и славистици на Универзитету у Клагенфурту, која је била на стручном савршавању у БМС.

ОПШТИ ПОСЛОВИ

БМС је своју делатност у 2009. години обављала сагласно *Закону о култури, Закону о библиотечној делатности, Закону о културним добрима, Закону о Матици српској, Закону о јавним службама* и другим одговарајућим законским и подзаконским прописима.

Управни одбор БМС одржао је своју 37. и 38. седницу. На седници су усвојени записници са 36. и 37. седнице, *Извештај о раду БМС за 2008. годину, Измене и допуне распореда изложби БМС за 2009. годину, Завршни рачун за 2008. годину, Финансијски план за 2009. годину, План набавки за 2009. годину, Програм рада БМС за 2010. годину*, информације о *Закону о култури*, о припреми новог *Закона о обавезном примерку* и другим законима, о примени *Закона о изменама и допунама Закона о буџету Републике Србије за 2009. годину, Ребаланс финансијског плана за 2009. годину, Ребаланс плана јавних набавки за 2009. годину, Основе финансијског плана за 2010. годину*, као и информација о радовима на згради Матице српске, укључујући и део који користи БМС. Новац је обезбеђен из буџета Војводине.

На 17. седници Надзорног одбора размотрени су и усвојени записник са 16. седнице, *Завршни рачун БМС за 2008. годину, Финансијски план и План набавки за 2009.* и предложено је Управном одбору да ове документе усвоји.

Одржано је 5 седница Колегијума, саветодавног тела управника, на којима су разматрана питања из области пословања, организације и праћења извршења послова.

На седници Колегијума, одржаној 7. децембра, одлучено је да се формира Одељење за рефералну и матичну делатност спајањем Одељења за рефералну делатност и Одељења за развој и матичне послове, а Новка Шокица-Шуваковић именована је за заменика управника БМС.

Јавне набавке малих вредности обављане су у складу са *Законом о јавним набавкама* („Сл. гласник РС”, бр. 116/08) и *Правилником о поступку јавне набавке мале вредности* („Сл. гласник РС”, бр. 50/09).

Спроведено је 28 поступака јавних набавки мале вредности. Извештај о јавним набавкама достављен је Управи за јавне набавке.

Ажурно су обављени општи и административни послови.

Коришћење радног времена је свакодневно праћено, а плате су утврђиване на основу индивидуалног доприноса запослених. Сваки запослени је подносио месечни извештај.

Обављена је редовна контрола и сервисирање противпожарних апарата, АДП централе, хидраната и јонизирајућих јављача пожара.

Имовина БМС осигурана је у 2009. години.

ДАРОДАВЦИ

Објављивањем имена дародаваца који су БМС поклонили књиге и часописе током 2009. године, желимо и на овај начин да им изразимо искрену захвалност.

Марија Адамовић (Нови Сад)	Ведрана Бошковић (Нови Сад)
Сава Анђелковић (Париз)	Добривоје Ј. Бошковић (Београд)
Витко Алексић (Београд)	Љубица Бошковић (Нови Сад)
Zsuzsanna Arany (Будимпешта)	Петко Бошковић (Бијело Поље)
Ernest Arnold (Капошвар)	Раде Бракочевић (Ковин)
Момчило Арсенијевић (Нови Сад)	Драгана Брдарић (Нови Сад)
Ján Babiak (Кулпин)	Мирјана Брковић (Нови Сад)
Zoltán Vada (Будимпешта)	Ђорђе Бубало (Београд)
Боженка Бажик (Бачки Петровац)	Стеван Бугарски (Темишвар)
Елвира Барчик (Нови Сад)	Наташа Будимир (Нови Сад)
Гојко Батинић (Нови Жедник)	Здравко Бујић (Београд)
Војин Башићевић (Нови Сад)	Миленко Бујишић (Београд)
Васо Беквалац (Хановер)	Тамара Вајагић (Нови Сад)
Вјера Бенкова (Бачки Петровац)	Етел Васић (Нови Сад)
Мирче Берар (Сомбор)	Марија Ваш (Нови Сад)
Стојан Бербер (Сомбор)	Боривој Везмар (Београд)
Весна Берић (Нови Сад)	Власта Венчељовски (Нови Сад)
Слободан Бјелица (Нови Сад)	Марија Вивод (Нови Сад)
Бранкица Божић (Нови Сад)	Слободан Видаковић (Нови Сад)
Милена Бојанић (Сремска Митровица)	Розалија Вилић (Нови Сад)
Милован Бојат (Бела Црква)	Данка Вишекруна (Нови Сад)
Дина Борозан (Београд)	Војислав Вујановић (Сарајево)
Ђерђ Борош (Суботица)	Слободан Вујић (Београд)
Љубомир Бошков (Баваниште)	Стеван Вујић (Черевих)
	Даница Вујков (Нови Сад)

Тамара Вујков-Ђурановић (Нови Сад)
 Момчило Ђ. Вукићевић (Нови Сад)
 Слободан Вуковић (Београд)
 Сретен М. Вуковић (Београд)
 Србослава Вуксан (Нови Сад)
 Миро Вуксановић (Нови Сад)
 Александра Вулетих (Београд)
 Витомир Вулетих (Нови Сад)
 Дарко Гавриловић (Нови Сад)
 Милена Гавриловић (Нови Сад)
 Марија Гајицки (Нови Сад)
 Ранка Гашић (Београд)
 Милутин Голевих (Шабац)
 Славко Гордић (Нови Сад)
 Симон Грабовац (Нови Сад)
 Исидор Граорац (Нови Сад)
 Јулијана Грачан (Сремски Карловци)
 Александар Грачанац (Београд)
 Јелица Грбић (Нови Сад)
 Емил Грубер (Нови Сад)
 Вујадин Гудел (Нови Сад)
 Кајица Даничић (Бачка Паланка)
 Лујо Данојлић (Београд)
 Давид Дашић (Београд)
 Војислав Девић (Нови Сад)
 Atilla Délvidéki (Tataháza, Мађарска)
 Ново Делевић (Београд)
 Здравко Делетић (Беране)
 Самир Делибеговић (Тузла)
 Милош Димитријевић (Београд)
 Жарко Димић (Сремски Карловци)
 Радивој Додеровић (Нови Сад)
 Сениша Домазет (Нови Сад)
 Ненад Дошлић (Бачка Паланка)
 Вера Драговић-Вукчевић (Нови Сад)
 Петар Драча (Нови Сад)
 Драгомир Дујмов (Будимпешта)

Милан Дујмов (Будимпешта)
 Лили Дукова (Нови Сад)
 А. Д. Дуличенко (Тарту)
 Јован Дунђин (Нови Сад)
 Милета Ђоковић (Рашка)
 Радомир Ђорђевић (Београд)
 Милан Ђорђић (Бијељина)
 Александар Ђурић (Сремски Карловци)
 Жељко Ђурић (Београд)
 Тома Ђурић (Ваљево)
 Срђан Ђуровић (Нови Сад)
 Блашко Еветовић (Нови Сад)
 Боривој Ерделјан (Нови Сад)
 Драгутин Жак (Нови Сад)
 Милан Живановић (Нови Сад)
 Миша Жижацић (Нови Сад)
 Драгомир Жижак (Нови Сад)
 Драгиша Жунић (Жабал)
 Владимир Захорец (Цирих)
 Драгољуб Збиљић (Нови Сад)
 Јосип Згомба (Сремска Каменица)
 Милош Зеремски (Београд)
 Зоран Зечевић (Сремчица)
 Ирена Зечевић (Бачка Паланка)
 Петер В. Зима (Клагенфурт)
 Анђелка Златковић (Нови Сад)
 Горан Иванишевић (Загреб)
 Зора Иванов (Нови Сад)
 Јанко Н. Ивановић (Брза Паланка)
 Соња Ивановић (Нови Сад)
 Бошко Ивков (Нови Сад)
 Рајко Игић (Чикаго)
 Братислава Идвореан-Стефановић (Нови Сад)
 Живан Иштванић (Бела Црква)
 Чедомир Јанић (Београд)
 Тадија Јаничић (Нови Сад)
 Драган Јанков (Нови Сад)
 Љубомир Јанковић (Нови Сад)
 Миливоје Јанковић (Нови Сад)

Јан Јанковић (Братислава)
 Сима Јанчић (Сомбор)
 Милован Јеврић (Бијело Поље)
 Јован Јерковић (Нови Сад)
 Александра Јовановић (Нови Сад)
 Василије Јовановић (Нови Сад)
 Вера Јовановић (Нови Сад)
 Георг Јовановић (Нови Сад)
 Данило Јовановић (Нови Сад)
 Павле Јовановић (Нови Сад)
 Марија Јованцаи (Нови Сад)
 Душан Јованчевић (Нови Сад)
 Душан Јовичић (Сомбор)
 Владимир Јокановић (Нови Сад)
 Нада Јолер (Нови Сад)
 Милан Јосић (Загреб)
 Карољ Јунг (Нови Сад)
 Шимун Јуришић (Сплит)
 Иван Капичић (Цетиње)
 Мирјана Карановић (Нови Сад)
 Илија Катић (Нови Сад)
 Даниела Кермеци (Нови Сад)
 Марко Кешел (Београд)
 Љиљана Клевернић (Нови Сад)
 Мирко Ковачевић (Нови Сад)
 Мирјана Ковачек (Нови Сад)
 Јелена Ковачек-Светличић (Нови Сад)
 Десанка Козарев (Нови Сад)
 Светозар Кољевић (Нови Сад)
 Горан Комар (Херцег Нови)
 Синиша Корица (Нови Сад)
 Данијела Королија-Црвењак (Нови Сад)
 Десанка Костић (Нови Сад)
 Дејан Крагић (Сремска Каменица)
 Јан Красни (Београд)
 Небојша Кузмановић (Бачка Паланка)
 Жолт Лазар (Нови Сад)
 Нада Лазић (Нови Сад)
 Славица Лазић (Нови Сад)
 Миле Лекић (Нови Сад)
 Лазар Лепшановић (Нови Сад)
 Војислав М. Лопичић (Београд)
 Торђе Н. Лопичић (Београд)
 Наталија Лудошки (Нови Сад)
 Лазар Лукајић (Нови Сад)
 Слободан Лукић (Бањалука)
 Александар Луковић (Београд)
 Слободанка Луковић (Крагујевац)
 Александар Мајсторовић (Нови Сад)
 Душанка Максимовић (Нови Сад)
 Јулијан Малацко (Нови Сад)
 Љиљана Маленица (Београд)
 Родољуб Маленчић (Нови Сад)
 Адам Марић (Нови Сад)
 Ратко Марковић (Београд)
 Adam Marszalek (Торуњ)
 Љиљана Матић (Нови Сад)
 Петар Матицки (Ниш)
 Хелен Месарош (Торонто)
 Радивоје М. Мијатовић (Суботица)
 Тамара Мијатовић (Нови Сад)
 Градимир В. Миловановић (Београд)
 Драгиња Милојевић (Нови Сад)
 Драгана Милутиновић (Нови Сад)
 Милан Милутиновић (Нови Сад)
 Гордана Ј. Миљковић (Параћин)
 Ката Мирић (Нови Сад)
 Катарина Мирић-Рибейро (Paredes, Португал)
 Боривој Миросављевић (Нови Сад)
 Митар Митровић (Београд)
 Ратко Митровић (Београд)
 Бранко Мићић (Бановци)
 Радован Мићић (Нови Сад)
 Оливера Михајловић (Нови Сад)
 Душанка Мрковачки (Нови Сад)
 Никола Муњас (Нови Сад)

Мирјана Недељковић (Врбас)
Гордана Нејгебауер (Нови Сад)
Чаба Немет (Нови Сад)
Љубица Никачевић (Нови Сад)
Владимир Николић (Нови Сад)
Горан Николић (Опово)
Миленко Николић (Hilden,
Немачка)
Мирјана Николић (Нови Сад)
Тамара Николић (Нови Сад)
Драган Ничић Циноберски
(Чаглавица)
Јована Новаков (Черевих)
Мирјана Новаков (Нови Сад)
Роберт Обрадовић (Nanaimo,
Канада)
Гордана Опалић (Нови Сад)
Ђорђе Опачић (Нови Сад)
Рајко Оровић (Подгорица)
Часлав Оцић (Београд)
Петар Павлов (Нови Сад)
Милена Павловић (Нови Сад)
Драгољуб Пантовић (Београд)
Димитрије Панфилов (Нови Сад)
Владимир Пањковић (Нови Сад)
Пуниша Папић (Прибој)
Ирина Папуга (Нови Сад)
Милан Парошки (Нови Сад)
Саша Парошки (Нови Сад)
Дејан Пашић (Инђија)
Павле Пејак (Нови Сад)
Вељко Пејинов (Нови Сад)
Миленко Пекић (Београд)
Драгољуб Перић (Нови Сад)
Михаило Перуничкић (Нови Сад)
Магдалена Петин (Нови Сад)
Гордана Петковић (Нови Сад)
Виктор Васиљевић Петраков
(Москва)
Даница Петровић (Београд)
Илија Петровић (Нови Сад)

Мирослава Петровић (Нови Сад)
Радмила Петронијевић (Земун)
Адриене Пинтер (Нови Сад)
Лазар Попара (Нови Сад)
Александар Поповић (Београд)
Миодраг С. Поповић (Велика
Плана)
Ранко Поповић (Бањалука)
Славка Поповић (Шајкаш)
Васо Предојевић (Љубљана)
Даница Прекогачић (Нови Сад)
Adalbert Przibram (Kehl, Немачка)
Бранка Протић-Гава (Нови Сад)
Горан Пузић (Нови Сад)
Јене Ј. Пургер (Печуј)
Јанко Радовановић (Београд)
Александар Радовић (Нови Сад)
Божо Радовић (Београд)
Павица Радовић (Нови Сад)
Мина Радојевић (Нови Сад)
Радоје Радосављевић (Обреновац)
Виктор Радун (Нови Сад)
Негован Рајић (Trois-Rivieres,
Канада)
Ђуро Рајковић (Петроварадин)
Раденко Рајлић (Нови Сад)
Мирјана Ракушић (Нови Сад)
Петар Ранцингер (Сремски
Карловци)
Тијана Рапајић (Нови Сад)
Никола Рацковић (Београд)
Небојша Рашо (Херцег Нови)
Миливој Рељин (Нови Сад)
Савка Репић (Нови Сад)
Владимир Роквић (Бачка Паланка)
Марко Роквић (Бачка Паланка)
Нада Роквић (Бачка Паланка)
Мирољуб Рудић (Нови Сад)
Светозар Савковић (Буковац)
Татјана Сапунџић (Нови Сад)
Славко Седлар (Вршац)

István Szathmári (Будимпешта)
 Károly Szilágyi (Будимпешта)
 Ласло Силађи (Нови Сад)
 Коста Симин (Нови Сад)
 Ружица Симин-Допуђа (Нови Сад)
 Зоран Спасојевић (Крагујевац)
 Милорад Срдановић (Врбас)
 Ивица Стаменковић (Београд)
 Љиљана Стаменовић (Сремски
 Карловци)
 Ђорђе Станковић (Београд)
 Богдан Станојев (Нови Сад)
 Владан Станојев (Нови Сад)
 Павле Станојевић (Нови Сад)
 Мирјана Д. Стефановић (Нови Сад)
 Никола Стефановић (Београд)
 Оља Стефановић (Нови Сад)
 Никша Стипчевић (Београд)
 Миша Стојановић (Нови Сад)
 Срђан Стојанчев (Београд)
 Миленко Стојичић (Бањалука)
 Оливера Стошић-Ракић (Београд)
 Мирјана Ступар (Нови Сад)
 Радослав Субић (Србобран)
 Драгољуб Супић (Нови Сад)
 Тихомир Тапавица (Нови Сад)
 Недељко Терзић (Сремска
 Митровица)
 Иван Терљук (Нови Сад)
 Драгиша Толмач (Зрењанин)
 Илинка Трифуновић (Нови Сад)
 Станко Трифуновић (Нови Сад)
 Никола Турајлић (Шајкаш)
 Раде Ћирић (Нови Сад)
 Милан Ћирковић (Књажевац)
 Драго Ћупић (Београд)
 Миодраг Ћупић (Подгорица)
 Слободан Узалић (Инсбрук)
 Светлана Узелац (Нови Сад)
 Весна Укропина (Нови Сад)
 Ненад Урић (Београд)

Жељко Фајфрић (Шид)
 Мирослава Француски (Нови Сад)
 Петер Хајнерман (Нови Сад)
 Милутин Хинић (Београд)
 Вићазослав Хроњец (Нови Сад)
 Весна Цветићанин (Ниш)
 Љубивоје Церовић (Нови Сад)
 Mariano Colletta (Палермо)
 Боривој Чалић (Вуковар)
 Силвија Чамбер (Нови Сад)
 Душан Чампраг (Нови Сад)
 Радоје Чоловић (Београд)
 Горан Чукић (Беране)
 Марија Чурчић (Тител)
 Јелисавета Шафрањ (Нови Сад)
 Александра Шево (Нови Сад)
 Верица Шево (Нови Сад)
 Соња Шербан (Београд)
 Бошко Шербечија (Сремски
 Карловци)
 Оливера Шербечија (Сремски
 Карловци)
 Богољуб Шијаковић (Београд)
 Софија Шкорић (Торонто)
 Љубомир Шовљаков (Футог)
 Радмила Шовљански (Нови Сад)
 Новка Шокица-Шуваковић (Жабалъ)
 Маја Штрбац (Нови Сад)
 Тихомир Шуваков (Нови Сад)
 Ксенија Шуловић (Нови Сад)

Агрономски факултет (Чачак)
 Академија СПЦ за уметност и
 конзервацију (Београд)
 Алфаграф (Петроварадин)
 Амбасада Финске (Београд)
 Америчка амбасада (Београд)
 Амерички кутак (Нови Сад)
 Антологија (Београд)
 Антрополошко друштво Србије
 (Нови Сад)

Арт клиника (Нови Сад)
 Архив Југославије (Београд)
 Асоцијација независних писаца
 „Емпиреј” (Београд)
 Астрономска опсерваторија
 (Београд)
 Аустријска амбасада (Београд)
 Аустријски културни форум
 (Београд)
 Academica (Београд)
 Балетска школа (Нови Сад)
 Балканолошки институт САНУ
 (Београд)
 Београдска пословна школа
 (Београд)
 Библиотека „Браћа Настасијевић”
 (Горњи Милановац)
 Библиотека просветних радника
 (Нови Сад)
 Библиотека шабачка
 British Library (Лондон)
 Висока пословна школа струковних
 студија (Нови Сад)
 Висока техничка школа струковних
 студија (Трстеник)
 Висока школа за образовање
 васпитача (Суботица)
 Високо еванђеоско теолошко
 училиште (Осијек)
 Војнотехнички институт (Београд)
 Галерија Матице српске (Нови Сад)
 Географски факултет (Београд)
 Гимназија „Светозар Марковић”
 (Суботица)
 Градска библиотека (Нови Сад)
 Градска библиотека „Владислав
 Петковић Дис” (Чачак)
 Градска библиотека Панчево
 Грађевинско-архитектонски
 факултет (Ниш)
 DVV International (Бон)

Дом омладине Панчево
 Друштво економиста (Ниш)
 Друштво за заштиту од зрачења
 Србије (Београд)
 Друштво за српски језик и
 књижевност (Београд)
 Друштво одржавалаца техничких
 система (Београд)
 Друштво пријатеља српских
 манастира „Студенички круг”
 (Београд)
 Друштво психолога Србије
 (Београд)
 Друштво Словенаца „Сава”
 (Београд)
 Дукљанска академија наука и
 умјетности (Подгорица)
 Економски факултет (Ниш)
 Економски факултет (Суботица)
 Електротехнички институт „Никола
 Тесла” (Београд)
 Ентомолошко друштво Србије
 (Београд)
 Етнографски институт САНУ
 (Београд)
 Етнографски музеј (Београд)
 European Centre of Byzantine and
 Post-byzantine Monuments
 (Солун)
 Есорџинт (Београд)
 Завод за информатику и статистику
 (Београд)
 Завод за уџбенике (Београд)
 Задужбина Андрејевић (Београд)
 Змајеве дечје игре (Нови Сад)
 Извршно веће АП Војводине (Нови
 Сад)
 Институт за здравствену заштиту
 мајке и детета Србије „Др Вукан
 Чупић” (Београд)

Институт за књижевност и уметност (Београд)
 Институт за криминолошка и социолошка истраживања (Београд)
 Институт за ментално здравље (Београд)
 Институт за новију историју Србије (Београд)
 Институт за рударство и металургију (Бор)
 Институт за српски језик (Београд)
 Институт за српску културу (Приштина-Лепосавић)
 Институт за стратегијска истраживања (Београд)
 Институт за хигијену и технологију меса (Београд)
 Институт „Нишка Бања”
 International Atomic Energy Agency – ИАЕА (Беч)
 International Labour Office (Женева)
 Infonet Group (Београд)
 Информативно-издавачка установа СПЦ (Београд)
 ИП „Жарко Албуљ” (Београд)
 Islamic Relations Office (Mashhad, Иран)
 Историјски архив (Јагодина)
 Историјски архив Београда
 Историјски архив Шумадије (Крагујевац)
 Историјски институт (Београд)
 ИФЛА (Хаг)
 Јединствено удружење Србије за квалитет – ЈУСК (Београд)
 Кинеска амбасада (Београд)
 Књижевна заједница Југославије (Пријеполје)
 Компанија Новости (Београд)
 Конрас (Београд)
 Круг Commerce (Београд)
 КУД „Бранислав Нушић” (Брзан)
 Културни центар „Рибница” (Краљево)
 Лексикографски завод „Мирослав Крлежа” (Загреб)
 Лукоил (Београд)
 Магуар Szó (Нови Сад)
 Мала велика књига (Нови Сад)
 Мали Немо (Панчево)
 Математички факултет (Београд)
 Матица српска (Нови Сад)
 Медицински факултет (Ниш)
 Медицински факултет (Нови Сад)
 Министарство културе Србије (Београд)
 Министарство финансија – Пореска управа (Београд)
 Младинска књига (Београд)
 Музеј града Новог Сада
 Музеј савремене уметности Војводине (Нови Сад)
 Народна банка Србије (Београд)
 Народна библиотека (Бор)
 Народна библиотека (Пирот)
 Народна библиотека (Ужице)
 Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић” (Инђија)
 Народна библиотека „Илија М. Петковић” (Пожаревац)
 Народна библиотека „Ресавска школа” (Деспотовац)
 Народна библиотека Србије (Београд)
 Народна библиотека „Стефан Првовенчани” (Краљево)
 Народна библиотека „Филип Вишњић” (Бијељина)
 Народна и универзитетска библиотека Републике Српске (Бањалука)

Народна скупштина Републике
Србије (Београд)

Народни музеј (Краљево)

Народни музеј Словеније
(Љубљана)

Научно друштво аграрних
економиста Балкана (Београд)

Научно друштво математичара
(Бањалука)

New Era Publications International
(Glostrup, Данска)

НС центар (Нови Сад)

Open Society Fund (Њујорк)

Општина Панчево

Општина Параћин

Orpheus (Нови Сад)

Педагошки музеј (Београд)

Планинарски савез Србије
(Београд)

Планинарско-смучарски савез
Војводине (Нови Сад)

Планинарско-смучарско друштво
„Железничар” (Нови Сад)

Покрајински омбудсман (Нови Сад)

Покрет горана Новог Сада

Пољопривредни факултет (Нови
Сад)

Правни факултет (Нови Сад)

„Првенство Европе 2009” ДОО
(Нови Сад)

Природно-математички факултет
(Нови Сад)

Pro femina (Београд)

Прометеј (Земун)

Републички завод за заштиту
културно-историјског и
природног наслеђа (Бањалука)

Републички завод за заштиту
споменика културе (Београд)

Републички завод за статистику
Србије (Београд)

Ресавска библиотека (Свилајнац)

Royal Air Force College (Cranwell,
Велика Британија)

Рударско-геолошки факултет
(Београд)

Савез грађевинских инжењера
Србије (Београд)

Савез јеврејских општина Србије
(Београд)

Савез Срба у Румунији (Темишвар)

САНУ – Огранак у Новом Саду

Свемонт (Петроварадин)

Службени гласник (Београд)

Società Dalmata di storia patria (Рим)

Спомен-збирка Павла Бељанског
(Нови Сад)

Српска академија наука и
уметности (Београд)

Српска школска књига (Београд)

Српски културни клуб (Љубљана)

Српски пословни клуб
„Привредник” (Београд)

Српски сабор Двери (Београд)

Српско друштво за заштиту вода
(Београд)

Српско друштво за механику
(Крагујевац)

Српско књижевно друштво
(Београд)

Српско хемијско друштво (Београд)

Стеријино позорје (Нови Сад)

Стоматолошки факултет (Београд)

Tesla Memorial Society of
Switzerland (St. Gallen)

Технички факултет „Михајло
Пупин” (Зрењанин)

Технолошки факултет (Нови Сад)

Удружење „Јасеновац-Градина”
(Бањалука)

Удружење расељених Сањана
„Санска огњишта” (Бањалука)

Удружење ратних добровољаца
1912-1918, њихових потомака и
поштовалаца (Београд)
Уметничка галерија „Стара
капетанија” (Земун)
УНЕСКО (Париз)
Универзитет у Крагујевцу
Универзитет у Новом Саду
United Nations Development
Programme (Београд)
UNHCR Канцеларија (Београд)
Факултет организационих наука
(Београд)
Факултет спорта и физичког
васпитања (Београд)
Факултет спорта и физичког
васпитања (Ниш)
Факултет техничких наука (Нови
Сад)
ФАО (Рим)
Фармацеутска комора Србије
(Београд)
Фармацеутски факултет (Београд)
Filozofická fakulta (Nitra)
Филозофски факултет (Београд)
Филозофски факултет (Ниш)
Филозофски факултет (Нови Сад)

Филозофски факултет – Институт
за хунгарологију (Нови Сад)
Филолошко-уметнички факултет
(Крагујевац)
Фонд „Борислав Пекић” (Београд)
Фонд за отворено друштво – Србија
(Београд)
Фондација Институт отворено
општество (Скопље)
Форум (Нови Сад)
Форум за безбедност и демократију
(Београд)
Fritz Thyssen Stiftung (Келн)
Хипербореја (Београд)
Центар за безбедносне студије
(Београд)
Центар за културу „Вук Караџић”
(Лозница)
Центар за културу и уметност
Алексинач
Центар за културу Пожаревац
Централна библиотека
Универзитета у Новом Саду
Color Press Group (Нови Сад)
Црвени крст Србије (Београд)
Чикош штампа (Суботица)
Шумарски факултет (Београд)

КА ХРОНОЛОГИЈИ СТВАРАЛАШТВА МЛАДЕНА ЛЕСКОВЦА ОД 1941. ДО 1944. ГОДИНЕ

- Грађанско песништво, Сава Мркаљ -

Младен Лесковац је у време мађарске окупације Барање, Бачке и Међумурја током Другог светског рата, април 1941 – октобар 1944, радио у новосадској Библиотеци Српске православне велике гимназије. Када су „вратили” (visszatért) Јужну Мађарску (Délvidék) окупатори су из Државне мушке гимназије „Краљ Александар” издвојили књиге Библиотеке Српске православне велике гимназије и предали их гимназијском Патронату у епископату Бачке, а књиге Државне мушке гимназије, објављене између 1918–1940, однели у Мађарску. Патронат, на чијем челу је био епископ Иринеј (Тирић), издвојио је новац за сређивање Библиотеке и запослио професоре Младена Лесковца, Петра Адамовића и Стевана Јосифовића, а касније, од 1942, и Бошка Петровића. Имали су они срећу да су рат преживели са књигама најстарије новосадске библиотеке, коју је утемељио још Павел Јозеф Шафарик.¹

1.

Радећи, током Другог светског рата, у новосадској Библиотеци Српске православне велике гимназије, смештеној у негдањој Грчкој школи, Младен Лесковац је написао незаобилазну расправу, есеј, *Српско грађанско песништво осамнаестог века*. На крају први пут објављеног текста, у првој свесци (двоброју јануар–фебруар) обновљеног *Летописа*, 1946, уписана је „1942” година.² У прештампаном издању (штампање је завршено 15. фебруара 1946),³ додао је Младен Лесковац посвету: „Успомени Тихомира Остојића о двадесетпетогодишњици његове смрти.” У *Предговору* тог издања рекао је: „Чланак *Српско грађанско песништво XVIII века* написан је јула 1942. године.”⁴ По томе што је рекао није баш

¹ Марција Чурчић, *Младен Лесковац у Библиотеци Матице српске*. – У ауторовој књизи: *Огледи из библиологије*, Нови Сад, 1993, 97–98.

² *Летопис Матице српске*, год. 120, књига 356, св. 1–2, Нови Сад, јануар–фебруар 1946, 57–99.

³ Младен Лесковац, *Српско грађанско песништво XVIII века* : есеј. – Нови Сад, 1946.

⁴ Исто [7].

сасвим јасно да ли је јула 1942. започео или завршио есеј, јер је мало вероватно да га је написао у једном месецу. О њему је и касније размишљао када је нашао за потребно да у предговору прештампааног издања дода:

Понека важна питања у вези са грађанским песништвом овде нису ни додирнута, најпре стога што таква расправљања захтевају доста простора, а претпостављају и стручан интерес, док је овај чланак првенствено писан са тежњом да своју тему, на слободан начин есеја, учини приступачнијим баш ширем образованијем читалачком слоју.⁵

Пре тога, у напомени *Летопису* рекао је:

Желећи да овде прикажем ову лирику онакву каква је била у XVIII веку, ја сам се служно искључиво текстовима које је скупио пок. Тихомир Остојић, а нисам узимао у обзир доцнији развој те лирике, нако имам неколико добрих песмарица из прве половине XIX века (подвукао Л. Ч.) нако таквих песмарица свакако мора бити још расутих које где по нашим јавним и приватним библиотекама, нако говор о њима не би био мање занимљив и поучан. Учинио сам то намерно, по невољи, да бих своју тему некако ограничио, премда сматрам да се не може говорити о грађанској поезији као поезији искључиво XVIII века; надам се, међутим, да ћу имати прилике да о питању грађанске лирике расправљам опширно, у ситнице и у целини, па ћу тада искупити дуг што овде о грађанској лирици говорим само као о плоду и изразу XVIII века.⁶

Приликом трећег прештампавања есеја, 1949, Младен Лесковац је делимично исправљао напомену из *Летописа* и текст *Предговора* из 1946, а онда је, рекавши „да се о српском грађанском песништву не може говорити као о песништву искључиво XVIII века”, изоставио наду да ће бити „прилике да о питању грађанске лирике расправља опширније, у ситнице и у целини”, а уместо тога додао да се у томе песништву *преливају*

његове уметничке идеје дубоко у XIX столеће, па и онде тако природно живе, у поучно дуготрајнијим и плодним варијацијама. Даље, нисам инсистирао да покажем како је то песништво, осим довољно наглашених лирских резултата носило у себи и подоста епских, па и нестрпљивих драмских рудимената, нако ће бити потребно проучити баш такву, целокупну немирну слику песничких родова у нашем грађанском друштву у епоси Мушицког, непосредно пре и непосредно после њега. Нисам ни покушавао приказати слична грађанска песништва других народа, са којима је наше имало извесних идејних и стилских додира, подстакнутих можда, и најпре ће бити, баш сличним друштвеним околностима⁷.

Не враћајући се више теми грађанске поезије, изоставио је Младен Лесковац описе „неколико добрих песмарица из прве половине XIX века”. (То што није наставио, наставили су Борислав Михајловић Михиз

⁵ Исто [7].

⁶ *Летопис Матице српске*, јануар–фебруар 1946, 61.

⁷ Младен Лесковац, *Пишчева белешка*. – У ауторовој књизи: *Чланци и есеји*, Нови Сад, 1949, 259–60.

и, највише, Боривоје Маринковић, па Радмила Пешић, Иштван Тот, Марија Клеут, Мирјана Д. Стефановић и други.) Јула 1942. писао је Младен Лесковац о грађанском песништву по ономе што су понудили Тихомир Остојић и Владимир Ђоровић.⁸ Држао се у есеју само песама 18. века.

Младен Лесковац није рекао када се и зашто одлучио да напише есеј о грађанском песништву. Ипак, индиректно се може рећи и повод и време да га напише. Пре него што је почео да га пише у своме претходном раду рекао је о Тихомиру Остојићу и ово: „Ову последњу годину, спремајући за штампу Остојићеве расуте чланке (подвукао Л. Ч.) ја сам имао прилике да се уверим, и сада корак по корак, како је то била сложена и хармонична личност.”⁹ Докле је стигао у припремању за штампу „расуте чланке и расправе” Тихомира Остојића није рекао. Нешто га је спречило да заврши тај посао. Извесно је да је током тог посла застао код грађанске поезије и написао есеј о њој. Могућно је да првобитно то и није требало да буде есеј, могао је то бити његов коментар уз грађанску поезију, и могло му се учинити да ће се такви коментари отегнути, па га је прекинуо. Грађанском песништву несумњиво је хтео да поклони више пажње те је дошао до „неколико добрих песмарица из прве половине XIX века”. Нада да ће „имати прилике да о питању грађанске лирике” расправља „опширно, у ситнице и у целини” није му се дала. Пошто је објавио есеј почетком 1946, чак два пута, могао му је Жарко И. Огњановић понудити *Песмарицу Аврама Милетића*, коју је наследио од оца, Илије Огњановића.¹⁰ Жарко Огњановић је у време рата радио у новосадском ратном дневном листу *Нова пошта* у коме је уређивао рубрике за децу и шах. Лични, увезани, примерак *Нове поште* продао је 24. фебруара 1949. Библиотеци Матице

⁸ *Српска грађанска лирика XVIII века* : из старих песмарица. За штампу приредили Т. Остојић и В. Ђоровић. – Београд, 1926.

⁹ *Летопис Матице српске*, јануар–фебруар 1946, 58; прештампано издање 1946, 11; *Чланци и есеји*, 7.

¹⁰ На маргини *Предговора* свога примерка прве књиге *Српска грађанска поезија XVIII и с почетка XIX столећа*, Београд 1966, 26, коју је приредио Боривоје Маринковић, ја сам написао: „Песмарицу је Жарко Огњановић поклонио за време рата Младену Лесковцу, а овај Библиотеци Матице српске”. Када сам почео да пишем овај прилог проверио сам податак када је књига доспела у Библиотеку Матице српске. Пажљиви и спремни да помогну, библиотекари Библиотеке Матице српске проверили су време инвентарисања књиге и нашли да је *Песмарица Аврама Милетића* инвентарисана 9. октобра 1957. под бројем 193036. и да је откупушена од Младена Лесковца за оновремених 50.000.- динара. Управник Библиотеке био је тада Борислав Михајловић Михиз, а набавку је водио Петар Вујићич, а на пословима старе и ретке књиге радио сам ја (Димитрије Кириловић је умро 1956). Боривоје Маринковић ми је, према посвети, поклонио обе књиге *Српске грађанске поезије* 29. децембра 1966. године. Више се не сећам да ли ми је тога дана, очи Нове године, био у Новом Саду, или је посвету написао оног дана. У сваком случају белешку сам написао најраније 1967. године. Моја белешка о поклону, сасвим извесно, није тачна. Младен Лесковац није поклонио *Песмарицу Аврама Милетића*, а да ли ју је поклонио Жарко Огњановић, не зна се. У време рата имао је Младен Лесковац „неколико добрих песмарица из прве половине XIX века”, а ни једну из 18. века. Илија Огњановић је добио књигу од Ђорђа Милетића, брата Светозара Милетића, а он ју је наследио од деде Аврама Милетића. Ђорђе Милетић је оставио трговину у Мошорину и био учитељ негде у Македонији. Његов син Љубомир, био је угледни филолог на универзитету у Софији. *Песмарицу Аврама Милетића* наследио је од оца његов син Жарко.

српске. Сасвим је могућно да је између првих месеци 1946. и 24. фебруара 1949. Милетићева *Песмарица* доспела из власништва Жарка Огњановића у руке Младена Лесковца. Истине ради ваља рећи да је у *Пишчевој бележици* Младен Лесковац поновио да има само песмарице из прве половине 19. века, али не и да има Милетићеву *Песмарицу*, што би могло да значи да је до *Песмарице* дошао касније, свакако пре смрти Жарка Огњановића, 24. априла 1957. године.

Есеј о грађанској поезији Младен Лесковац несумњиво је писао 1942. да ли баш јула или, може бити, дуже тешко је рећи. У напомени *Летопису* и у *Предговору* прештампаног издања, написаним свакако поткрај 1945, Младен Лесковац као да није остављао дилеме и рекао: „Чланак *Српско грађанско песничтво XVIII века* писан је јула 1942. године”. Година 1942. стоји само у *Летопису*. У књизи *Чланци и есеји*, 1949, стоји: „*Летопис Матице српске*, јануар–фебруар 1945”, што сведочи да је написано за то издање, односно када је књигу приредио за штампу. Извесно је да тада није поменуо и прештампано издање нити је поновио посвету Тихомиру Остојићу. По начину бележења година на крају есеја Младен Лесковац је посведочио да је 1942. уистину ставио испод текста тек када га је предао за штампу у *Летопис*.

У време када је написао есеј о грађанској поезији није могао Младен Лесковац да га објави. У Бачкој и Барањи није било издавача српских књига, нити је било српских часописа. Колико је требало да прође времена да буде објављен нико није 1942. могао да зна. У новосадској „Армији” било је тада још увек затвореника, претежно комуниста. Страх од Рације у Шајкашкој, Новом Саду и Бечеју био је још присутан. Немци су још увек улазили дубоко у Русију. Онамо су упућени да ратују и мађарски хонведи (домобрани) међу којима је било и Срба из Барање и Бачке. Започето је 1942. упућивање Срба на принудни рад у Мађарску (мункаши – радници). Суђено је претежно Србима за учешће у покрету отпора и пунио сегедински затвор Чилаг (звезда). У Бачкој је још једва био по који Јеврејин. Милан Ј. Поповић, син панчевачког проте Луке, потомак дуговечне тителске свештеничке породице, постао је без избора тителски посланик у мађарском парламенту, а владика Иринеј (Ћирић) и поседник Богдан Дунђерски из Бечеја, постали су чланови мађарског сената. У Новом Саду је радила Мађарска државна гимназија на српском језику. Матица је имала комесара и није радила. Није било српског позоришта. Излазила је у великом тиражу и много се читала између редова *Нова пошта*. У биоскопима су приказивани претежно мађарски и немачки филмови. Нови Сад је имао фудбалски клуб у првој мађарској лиги, па су у њему гостовали одлични мађарски фудбалски клубови. У мађарском парламенту покренута је расправа о Рацији, а владика Иринеј (Ћирић) крајем

године започео је акцију спасавања деце из логора у Шарвару. Далеко од штампања српских књига било је и пролеће 1943, после Стаљинградске битке и страховите погибије мађарске војске на окуци Дона. Наде није било ни у лето оне 1943. године после највеће тенковске битке код Курска, нити искрцавања савезника на Сицилију.

Нови Сад је ослобођен 23. октобра 1944. без Јевреја, са десеткованим Србима и Циганима (Ромима), са мало Немаца, који га нису напустили уверени да ће, ипак, бити места и за њих у новој држави, а и без компромитованих Мађара, који су га напустили, као и онима који су накратко службовали у ратној Јужној Мађарској. Рату се, додуше, назирао крај, али се још морало гинути у Срему и на Батинској скели, ваљало је чекати и на повратнике из заробљеничких логора, мункаша, интернираца и могућне преживеле логораше, али и преживелих ратника и многих других које је рат расејао далеко ван града. За штампање књига и часописа који неће бити у „ратној служби” морало се још чекати.

Наговештај да ће есеј Младена Лесковца бити штампан могло се назрети у лето 1945. када су Васа Стајић, Младен Лесковац, Исидора Секулић, Јован Поповић, Живан Милисавец, Петар Коњовић, Жарко Васиљевић, Стеван Јосифовић, Вељко Петровић, Милан Петровић и Светислав Марић написали текстове за књижицу *О Матици српској данас*, за коју је насловну страницу начинио Ђурђе Теодоровић и чије је штампање завршено 24. августа 1945, истог оног дана када је одобрена за штампу, а штампана је у 1500 примерака. Аутори књижице били су сви књижевници и сви су желели нову Матицу, антимиљутиновићевску и антиаутономашку, и који су хтели књиге највиших вредности. Књижица је објављена без издавача, а одштампана је у Штампарији Главног народно-ослободилачког одбора Војводине, до рата Штампарије Дунавске бановине. Уводник књижице написао је „Средином августа 1945. године М. Ј.” Ваљда је Младен Лесковац био и највише ангажован око ње, ако је Васа Стајић и био највиши ауторитет за њено писање и објављивање. Десетог дана по објављивању књижице био је Младен Лесковац већ у Библиотеци Матице српске. Убрзо потом, између 26. септембра и 18. новембра, био је у Мађарској. Радио је у екипи за враћање културних добара у време окупације. Из Пеште је писао Васи Стајићу, 24. октобра, о пресељењу библиотеке Текелијанума у Нови Сад.¹¹ Чини се да су припреме за штампање јануарско–фебруарске свеске *Летописа* започете истовремено када и књижица *о Матици српској данас*. Потписао га је Уређивачки одбор међу којима су истакнуто место имали негдањи дисиденти из Матице Васа Стајић и Младен Лесковац. У њему је први пут објављен и есеј Младена

¹¹ Марија Чурчић, *Младен Лесковац у Библиотеци Матице српске*, 104–105.

Лесковца о грађанском песништву. Требало је да прође три и по године да буде објављен пошто је написан. Прва свеска, двоброј, обновљеног *Летописа* имала је 176 страница, а у њему је Лесковчев есеј објављен чак на 42 странице, заузимао је безмало четвртину свеске. Биће да је пре одласка у Пешту Младен Лесковац приредио за штампу и прештампано издање есеја. *Предговор* за то издање датирао је 1. јануара 1946, на свој 42. рођендан, по повратку из Пеште. Онде је рекао да је есеј „прештампан без икаквих измена из јануарско–фебруарске двосвеске *Летописа Матице српске* за 1946. годину”. Измена ипак има. У наслову есеја у *Летопису* стоји: *осамнаестог века*, а у књизи: *XVIII века*. Поглавља у *Летопису* имају римске бројеве, а у књизи имају слова азбуке од А до Д, као у словенском глагољичком писму. У књизи је изостављена напомена на завршетку првог поглавља и уклопљена је у *Предговор*. На књизи је и посвета: „Успомени Тихомира Остојића о двадесетпетогодишњици његове смрти”. И *Летопис* и прештампани есеј штампани су у Штампарији Богданов, која је била у дворишту Задужбине Марије Трандафил у коју ће се прво уселити Матичина Библиотека, а потом и Матица. (Када је национализована штампарија Богданова, исељена је из Матице, а простор је коришћен за магацин књига донетих из Матици припојене Централне библиотеке Војводине. Када је уређен простор за антикварницу, магацин је срушен.) Слог есеја из *Летописа* није искоришћен за књигу; изнова је сложен на 65 страница са садржајем. У колофону стоји: „штампање књиге завршено је 15. фебруара 1946. године”.

Есеј је Младен Лесковац уврстио и у књигу *Чланци и есеји* из посебног, прештампаног, издања из 1946, без напомене, са поглављима обележеним ћириличким словима, а на крају је нетачно додао: „*Летопис Матице српске*, јануар–фебруар 1946”. Изоставио је, ко зна зашто, посвету Тихомиру Остојићу. У поговору књиге *Чланци и есеји*, *Пишчева белешка*, пренео је део напомене из *Летописа* и *Предговора* прештампаног издања. Изоставио је, међутим, обећање да ће бити „прилике да о питању грађанске лирике” расправља „опширно, у ситнице и у целини, па ћу тада искупити дуг што овде о грађанској лирици говорим само као о плоду и изразу XVIII века” и додао:

преливају се његове уметничке идеје дубоко и у XIX столеће [...] Даље нисам инсистирао да покажем како је то песништво осим довољно наглашених лирских резултата, носило у себи подоста епских, па и нестрпљивих драмских рудимената, нако ће бити потребно проучити баш такву целокупну немирну слику песничких родова у нашем грађанском песништву у епоси Мушничкога, непосредно пре и после њега.¹²

¹² Младен Лесковац, *Пишчева белешка*, 259–260.

После 1949. Младен Лесковац се више није враћао грађанској лирици „у пелини”. Појединачно је још имао на уму једну песму Јована Авакумовића и десет песама грађанске поезије, које је 1953. уврстио у *Антологију старије српске поезије*. У друго и треће издање, 1964. и 1972. унео је још две. Од 12 песама другог и трећег издања *Антологије* 10 песама су из *Песмарице Аврама Милетића*. Пренео их је из зборника Тихомира Остојића и Владимира Ђоровића. Тих десет песама су: 1. *Тиса се мути*, 2. *О Савка, Савка*, 3. *Прођо много светлих ноћних месеца*, 4. *Видиш, мој цвет љубезни*, 5. *Песан за похвалу некторе госпоже новосадске*, 6. *Натраг, драги натраг, куд идеш*, 7. *Песан во всја дни*, 8. *Да видиш ово дете, друже*, 9. *Мадате* и 10. *Молба девојачка*. У коментарима је рекао да их је преузео из *Српске грађанске лирике XVIII века* Тихомира Остојића и Владимира Ђоровића. Само је у коментару песме *Паихалија новаја* Јована Авакумовића поменуо је да је из *Песмарице Аврама Милетића*. У напомени Владимира Ђоровића стоји да су стихови 36–40. нечитљиви, јер су „делимично оштећени, јер је хартија подерана”¹³, Младен Лесковац је о томе рекао другачије: „Стих 3, строфе VII је непотпун у једино сачуваном рукопису, пошто је први лист Аврама Милетића песмарице непотпун (на којем је песма забележена), веома оштећен и делимично нечитљив.”¹⁴ По коментару песму је преузео из зборника Т. Остојића и В. Ђоровића, али је у рукама имао и *Песмарицу Аврама Милетића*, када је помињао „први лист”. У *Песмарици Аврама Милетића* то је био први лист и када је она била у рукама Владимира Ђоровића када је приређивао за штампу *Паихалију новују*, али је он скренуо пажњу да то није била и прва песма у *Песмарици* и да је у њој било још две песме када је била у рукама Тихомира Остојића. Имала је „и почетне две песме”.¹⁵ Песму су Тихомир Остојић и Владимир Ђоровић објавили замењујући јат (±) екавизмом овако:

4. И что по њем следујет *зде* пророчествују:

5. *Сиреч*, да јест било и после ће бити

Младен Лесковац је те стихове објавио овако:

4. И что по њем следујет *зђе* пророчествују:

5. *Сирјеч* да јест бити и после ће бити¹⁶

Зашто је заменио *јат* само у та два случаја није јасно.

Када је Младен Лесковац преписивао песму за *Антологију* не зна се, па се не зна када му је до руку доспела *Песмарица Аврама Милетића*.

¹³ Тих. Остојић, В. Ђоровић дали су песми наслов *Паихалија новаја*. У *Песмарици Аврама Милетића* она је без наслова, в. Боривоје Маринковић, *Српска грађанска поезија*, I, песма бр. 10, 125. стр.

¹⁴ Младен Лесковац, *Антологија старије српске поезије*, [3. издање]. – Нови Сад 1972, 351.

¹⁵ Тих. Остојић, В. Ђоровић, *Српска грађанска лирика XVIII века*, IV.

¹⁶ Младен Лесковац, *Антологија старије српске поезије*, [3. издање], 73.

Ако у његовој преписци има њеног помена, или ако је оставио о њој трага на другом месту, решиће се тај проблем. То, међутим, неће изменити суд о његовом односу према грађанској поезији. О њој је писао 1942, а следећих седам година непрестано је размишљао о њој и објавио есеј чак три пута.

Када је 1972. објављено треће издање *Антологије старије српске поезије*, навршило се тридесет година његовог рада на грађанској поезији. Чини се да није било одсека српске књижевности која га је толико заокупљала.

2.

Младен Лесковац је сасвим извесно јула 1942. писао есеј *Српско грађанско песничтво осамнаестог века*. Пре него што је започео да га пише прикупљао је грађу за књигу текстова Тихомира Остојића. Тај посао није завршио. О томе шта је радио од јула 1942. није оставио видљивог трага. Радио је несумњиво, није било могућно да не ради. У новосадској епископској архиви мора да има грађе о томе шта је радио и како је водио послове у Библиотеци Српске православне велике гимназије. Када је започео рад у њој, она је морала бити у нареду. Окупационе власти издвојиле су из Државне мушке гимназије „краљ Александар” књиге купљене између два светска рата, а књиге старе Библиотеке преселили су у Грчку школу. Бошко Петровић је у усменом казивању говорио да се у Библиотеци радило онако како је одређивао Младен Лесковац. Њему библиотекарски послови нису били непознати. Као студент, до 1929. радио је у београдској Универзитетској библиотеци, 1930–1931. предавао је српскохрватски језик, философију, француски и немачки језик у Сомборској гимназији, а у њој је био те године и библиотекар.¹⁷ Уз библиотекарске послове знао је и књиге новије српске књижевности. У Грчкој школи му је брзо дошла до руку *Стематографија* Христофора Цефаровића. Добро је знао да је Стојан Новаковић њу ставио на прво место у *Српској библијографији за новију књижевност*, па је у нови инвентар Библиотеке Српске православне велике гимназије прво место одредио њој. Остале књиге инвентарисане су како су долазиле у руке библиотекара по нужди, онако како су им долазиле јамачно са гомила. Био је то уистину мучан посао. Светли тренуци били су им када су изненада откривали драгоцене књиге. Такав тренутак доживели су када су наишли на *Сало дебелог јера* Саве Мркаља. Инвентарисали су га под бројем 3630 и исписали потребне податке на картону лисног каталога. Нико није забележио дан и тренутак када је књига препозната из хрпе и када је

¹⁷ Марија Чурчић, *Младен Лесковац у Библиотеци Матице српске*, 92–93.

инвентарисана. Већ давно нема сведока да о томе нешто каже. Можда су о томе причали учесници у послу, а потом је све заборављено.

Ако се не зна, и неће се сазнати коме је прво дошло до руку *Сало дебелог јера* извесно је да је у рукама Младена Лесковца побудило интересовање. У Новом Саду тада није било *Гласника Историског друштва* да се објави текст који се морао написати. Несумњиво се Младен Лесковац управо тада латио да пише о Сави Мркаљу. Рачунао је да ће га објавити после рата, или да ће неко то што је писао некада објавити. Могућности да напише све што је требало није било. Могао је бар да напише, на свој начин, што ће рећи да текст препише и седам пута, увек га допуњујући и дотерујући. Писао је и написао је текст који је, биће касније, насловио: *Неколико података за биографију Саве Мркаља*.

Када је Младену Лесковцу дошло до руку *Сало дебелог јера*, брзо је схватио да се о Сави Мркаљу писало мало. У *Историји нове српске књижевности* Јован Скерлић га је само поменуо. У Станојевићевој *Народној енциклопедији* написао је Александар Белић о њему тек неколико редака, а у литератури навео само оно што је 1877. написао о Сави Мркаљу Ђорђе Рајковић. Несумњиво је знао за прилог Крешимира Георгијевића *Начело пиши као што говориши у Гласнику Југословенског професорског друштва* 1934, али до њега и до других извора није могао доћи, а било их је у Библиотеци Матице српске која није радила. У гимназијској Библиотеци имао је поред *Сала дебелог јера* и „Додатак к числу 32.” бечких Давидовићевих *Новина српских* и у њему две Мркаљеве песме, *Побожна јутарња пјесна* и *Пјесна Канижлића*, објављене онде. Пажљиво је прегледао *Српски родољубац* из 1832, *Српски народни лист* из 1837, *Голубицу* из 1832. и *Јавор* из 1877, па из њих исписао прилоге Саве Мркаља и о њему. Оно што није нашао у првим објављивањима нашао је у *Скупљеним граматичким и полемичким списима* Вука Караџића (књига 1). Имао је своје *Прилоге* Павла Поповића и из њих, из 1928, забележио једно писмо Саве Мркаља, које је објавио Димитрије Руварац. Све то није било много, али је пружало прилике да се заокружено каже нешто о стваралаштву филолога из Сјеничка. Могао је Младен Лесковац тада да напише, и написао је:

Мркаљ није много писао; напротив. Нисам нигде нашао на једном месту прибележено све његове радове за које знам; зато их овде бележим, нимало уверен да је овим списком заиста обухваћено све што је Мркаљ штампао, или што су од његових других радова други штампали после његове смрти (бројеве 2–4 нисам видео у оригиналу).

Није било могућно да у време рата каже више у „кратком чланчићу” који је насловио: *Неколико прилога за биографију Саве Мркаља*, за разлику од есеја *Српско грађанско песништво осамнаестог века*, који је

хитао да објави убрзо после Другог светског рата, Младен Лесковац није журио са објављивањем текста о Сави Мркаљу. Дао га је да се штампа јамачно крајем 1949. за *Научни зборник Матице српске I*, објављеном 1950, да буде настављач *Гласника Историског друштва у Новом Саду*. Прилог о Сави Мркаљу објављен је онде са напоменама. Младен Лесковац није журио са његовим прештампавањем. Уврстио га је тек 1968. у књигу *Из српске књижевности I* (49–60), али без напомена. Уместо њих написао је напомене о прилозима за биографију Саве Мркаља Славка Гавриловића (54) и Владана Недића (60).

Ако није журио са објављивањем текста о Сави Мркаљу, Младен Лесковац је имао на уму *Сало дебелог јера*. Сасвим конкретно о томе није говорио, а морао је водити рачуна. Свакако је на његову иницијативу Матица српска упутила 5. новембра 1946. писмо гимназијском Патронату у коме је молила „да Матичиној Библиотеци поклони своју Библиотеку”, јер је „значајна и драгоцен”, а

лежи данас неискоришћена, под кључем, недоступна онима који би се хтели и могли њоме служити; међутим, ако би она постала саставним делом Матичине Библиотеке, не само да би лепо комплетирала ову најбољу Библиотеку Војводине, која је истовремено и једна од најбољих у српству – него би могла вршити оно што јој јесте прави задатак, тј. могла би ући у читалачку публику.¹⁸

Епископ Иринеј (Ћирић) одговорио је 27. априла 1947. да је Патронат вољан да гимназијску Библиотеку уступи „на чување и руковање, уз задржавање права властништва”. У Матици је прихваћен такав предлог, па је и реализован.¹⁹ Већ почетком 1948. обављени су послови припајања Централне библиотеке Војводине Матичиној Библиотеци, а са њоме је у Матичину Библиотеку дошао и Димитрије Кириловић.²⁰ Он је одмах почео да води послове старе и ретке књиге, као и Библиотеке Патроната. Један од првих послова који је започео била је израда *Каталога Библиотеке Матице српске*. Прву књигу *Каталога* у коју су ушле „српске књиге 1494–1847” предао је у штампу најкасније почетком 1945, а *Поговор* је датирао 1. фебруара 1950. године. У *Каталог* су ушле и оне књиге Библиотеке Српске велике гимназије које није имала Библиотека Матице српске. Долазак Димитрија Кириловића у Матичину Библиотеку обновио је његову сарадњу са Младеном Лесковцем. Резултат те сарадње била је припрема и фототипског издања *Сала дебелог јера*. Већ у априлској свесци *Летописа* објављен је текст Димитрија Кириловића *Тачан наслов Мркаљеве књижице Сало дебелог јера* (249. стр.). Приметно је он, на

¹⁸ Исто, 98–99.

¹⁹ Исто, 99–103.

²⁰ Исто, 121.

крају текста, да је Ђорђе Рајковић имао примерак Мркаљеве књижице и додао: „Можда је баш то тај примерак Мркаљева *Сала дебелого јера* који је данас на чувању у Библиотеци Матице српске заједно са осталим, многим врло ретким, књигама књижице Патронатске гимназије у Новом Саду. И можда је то једини примерак у читавом српству”. Да ово напише морао му је скренути пажњу Младен Лесковац. Када је Димитрије Кириловић писао текст за *Летопис* о наслову *Сала дебелого јера* морале су већ тећи припреме за његово фототипско издање. Колофон за то издање датиран је 15. октобра 1949. године. Написао га је, највероватније Младен Лесковац. Он је у децембарској свесци *Летописа* објавио приказ: Фототипско издање „Сала дебелого јера” (393. стр). О томе је рекао:

Сврха фототипских издања ове Мркаљеве књижице је двојака: с једне стране Матица српска жели да свима нашим већим библиотекама и научним установама омогући да имају у својим збиркама ово ретко и за историју наше књижевне културе значајно дело, а с друге стране, оваквим издавањем ове књиге жели да подстакне и остале наше веће библиотеке и културне установе да на сличан начин, и што чешће, издају убудуће ретке књиге и новине својих збирки, како би свака наша већа библиотека у недостатку оригинала, а преко добрих фототипских издања важних старих српских едиција, омогућила што лакшу и детаљнију студију наше прошлости.

Сала дебелого јера Саве Мркаља из Библиотеке Патроната није и једини познати примерак. До једног примерка дошао је за своју драгоцену библиотеку и др Георгије Михаиловић. И тај примерак је сада у Библиотеци Матице српске.

Ново фототипско издање *Сала дебелого јера* објавила је Матица и 2010, сада са поговором: *Сава Мркаљ – први модерни реформатор српске ћирилице* Александра Младеновића. То фототипско издање начињено је према првом Матичином издању из 1949, али то није речено нигде, као што није речено ни да је то друго Матичино фототипско издање и да је мало умањено.

Младен Лесковац није заобишао ни поезију Саве Мркаља. У прво издање *Антологије старије српске поезије* уврстио је његову песму *Старац*. У коментару је додао да је песма прештампаана у *Голубици* за 1841. и још два пута 1854, у *Забавној песмарици* Јеремије Обрадовића Караџића и збирци песама *Тамбурица или Најодабраније и најновије српске љубовне, јуначке и веселе песме*. На та прештампавања мора да му је указао др Георгије Михаиловић. Обе књижице има сада Библиотека Матице српске.²¹ Коментар је проширивао у другом и трећем издању *Антологије*. У два потоња издања *Антологије* додао је још две песме, *Састављено кад у Горњо-*

²¹ *Српске књиге Библиотеке Матице српске 1801–1867*. Том 1, 2005, бр. 1872; том 3, 2007, бр. 4654. Тим књигама треба допунити библиографију Саве Мркаља коју је начинио Младен Лесковац.

карловачку боловаоницу доспедох побеђен и остављен од свега света, и Јелени Дивјаковић на Нову годину. Обе песме је 1959. објавио Владан Недић.

Коментари песме *Старац* и њихове две допуне сведоче да је Младен Лесковац *Неколико података за биографију Саве Мркаља* несумњиво писао током Другог светског рата.

МАНАСТИР КРУШЕДОЛ И ЊЕГОВИ ПРВИ КТИТОРИ

Поводом 500 година од настанка

Међу православним светињама подигнутим у Фрушкој гори крајем 15. и у првој половини 16. столећа манастир Крушедол има изузетан значај. Настао по замисли замонашене деспотице Ангелине Бранковић, која је желела да подигне породични маузолеј где ће почивати светачке мошти њеног супруга деспота Стефана Слепог и њиховог сина деспота Јована, изграђен је трудом њенога другог сина митрополита Максима, уз помоћ и других угледних и штедрих ктитора. У доба када су се већ угасиле самосталне српске државе, а та опасност је пред најездом Турака претила и средњоевропским монархијама, он је саздан у култно место владара светитеља – сремских Бранковића и, истодобно, у црквено и културно средиште са скрипторијом у којој су настајала дела карактеристична за касносредњовековно раздобље српске књижевности и са библиотеком у којој су сачуване књиге из деспотске дворске библиотеке у Смедереву.

Претече манастира Крушедола у Фрушкој гори

Настанак најстаријих православних светиња фрушкогорских обавијен је легендом. Оне које се помињу као најстарије, Велика и Мала Ремета, слове као задужбине краља Драгутина Немањића, који је доиста имао поседе у Срему, али нема поузданих доказа да је он, познат и као сремски краљ, био ктитор фрушкогорских манастира. Када је реч о задужбинама сремских Бранковића, по једном народном предању манастир Гргетег је подигао слепи деспот Гргур Бранковић, а по другом његов син Вук. Извесно је да је Вук Гргуровић, Змај Огњени Вук, подигао цркву Светога Николе у Сланкамену, који је био у његовом поседу.

Предање да су сремски деспоти Бранковићи, столујући у Купинову, подигли низ фрушкогорских манастира, није поткрепљено ни материјалним ни писаним доказима. Оно је било засновано на епском ширењу опште прихваћеног веровања о ктиторским подухватима последњих српских деспота, које се веродостојно читује једино у вестима о подизању манастира Крушедола и Сретењске цркве, задужбине мајке Ангелине.

Култ слепог деспота Стефана Бранковића

Историјско сећање на постанак манастира Крушедола садржано је у повести о последњим, сремским Бранковићима. Први међу трагичним ликовима у њој је слепи деспот Стефан Бранковић.

У раној младости заточен и заједно са братом Гргуром ослепљен у Турској, Стефан је у последњим годинама српске средњовековне државе, после смрти брата му деспота Лазара 1457. године, постао члан намесништва које је требало да управља српском Деспотовином до пунолетства деспотове кћери наследнице. Да би Деспотовина имала титуларног владара, он је као најближи сродник одмах миропомазан и именован деспотом. Титулу деспота носио је до венчања малодобне принцезе са босанским краљевићем Стјепаном Томашевићем 1. априла 1459. године. Нашавши се на врхунцу сукоба између присталица проугарске и протурске струје у престоници Деспотовине Смедереву, доживео је да га завађена српска властела прогна из престонице. Када се превлашћу протурске струје и падом Смедерева угасила српска средњовековна држава, Стефан се већ налазио у Будиму где је почело његово странствовање.

Иако је био присталица Угарске, последњи смедеревски деспот није благонаклоно примљен на краљевском двору у Будиму. Угарски монарх није очекивао да ће имати помоћи од развлашћеног инокосног деспота, па се Стефан упутио својој сестри Катарини, удовици грофа Улриха Цељског, која је живела на породичном имању у Хрватској. Одатле је пошао у Дубровник, знајући да је тамо његов отац деспот Ђурађ Бранковић био уважен гост. Међутим, суочена са опасношћу која им је претила од Турака, дубровачка властела није удовољила његовој жељи да му пружи било какву помоћ. Ипак, после несигурног путовања, Стефан се зауставио у албанском приморју, на двору Ђорђа Кастриота Скендербега, верног савезника деспота Ђурађа у борби против Турака.

Непоколебљив у антитурском ставу, Скендербег је ступио у вазални однос са османлијским противником краљем Алфонсом Арагонским, који су успоставили и елбасански господар Аријанит Комнен Топија и морејски деспот Димитрије Палеолог.

Убрзо се показало да је долазак на Скендербегов двор био судбоносан за даљи животни пут Стефана Бранковића.

Ожењен кћерком Аријанита Комнена Топије, Скендербег је одржавао и родбинске и политичке везе са тазбином, па је у том кругу његових сродника и савезника Стефан упознао Аријанитову кћерку Ангелину. Нема поузданих вести о томе да је њихов сусрет био случајан или је био плод замисли да Стефан продужи лозу смедеревских Бранковића, пошто му се брат Гргур већ био замонашио, а синовац Вук Гргуровић није имао

порода. Оно што је извесно, Стефан се 1460. године оженио Ангелином и са њом добио сина Ђорђа, који је понео то име из поштовања према Ђорђу Кастриоту Скендербегу, али и по сећању на Ђурђа Бранковића.

Кратко време Стефан и Ангелина живели су мирно под Скендербеговом заштитом, док Турци у започетом освајачком замаху нису 1461. године запретили приморским господарима окупљеним око напуљског краља Алфонса. Стефан се тада са супругом Ангелином и сином Ђорђем упутио у Крањску, где је тада живела његова сестра Катарина, грофица целска. Пошто је заједно са њом откупио град Београд у Фурланији, као патрициј Млетачке Републике, настањен на њеној територији, добијао је извесну помоћ од Венеције. Пре него што је преминуо 1476. године, Стефан се обратио Дубровачкој Републици молећи властелу да пружи помоћ његовој супрузи и деци. Овога пута дубровачки племићи послали су помоћ деспотској породици, али Стефан већ није био међу живима.

Оставши с децом у великој неизвесности, брижна али поносна деспотица није клонула духом. Свесна породичног угледа смедеревских Бранковића и њихових родбинских веза са аустријским племством, она се за помоћ обратила цару Фридриху. Разумевајући њен тежак положај самохране мајке коју су узнемиравали суседи у Фурланији, аустријски монарх даровао јој је град Вајтерсфелд у Крањској. Бранковићи су остали под заштитом цара Фридриха и после пораза који је он доживео у рату против угарског краља Матије Корвина. Уз монархово посредовање кћерка јединица покојног Стефана Марија удала се за монфератског пограничног грофа Бонифација V Палеолога а њиховом венчању у Инсбруку поткрај лета 1485. године присуствовао је и цар Фридрих.

У међувремену предузимљива деспотица сусрела се у Бечу са краљем Матијом Корвином. Ту, у аустријској престоници угарски владар је примио вест да је 16. априла 1485. године преминуо деспот Вук Гргуревић и чини се основаном претпоставка да је већ тада договорено да деспотску титулу у Срему преузме Стефанов старији син Ђорђе. Исто толико је основана претпоставка да је потом деспотска породица походила гроб супруга и оца у фурланском Београду. У опису тог догађаја у житију деспота Стефана Слепог забележено је да су се уочи отварања гроба јавила небеска знамења, а када је ковчег откривен, у њему је било тело у целости, недирнуто, у одећи у којој је положено у раку. Стефаново тело, објављено као свето, мајка Ангелина и њени синови пренели су у нови завичај, Срем.

Путујући највише Дунавом, застали су у Будиму и ту још једном утаначили договор са краљем Матијом Корвином. У Купиник, некада посед Ђурђа Бранковића и Вука Гргуревећа, стигли су 15. фебруара 1486. године и у цркву Светога Луке положили тело светитеља Стефана Бранковића. Како је забележено у његовом житију, Карловачком родослову и

другим хагиографским списима, оно је, као чудотворно, привлачило многе поклонице и исцељивало оболеле од разних болести.

У хагиографским списима о истинском мученику слепом деспоту Стефану препознаје се судбина прогнаника који ни као светитељ није имао трајно уточиште. После изненадне смрти његовог млађег сина Јована, који је преузео титулу и дужности деспота од брата Ђорђа, када се овај замонашио и постао монах Максим, угарски краљ Владислав II, наследник краља Матије Корвина, титулу деспота поверио је хрватском великашу Иванишу Бериславу. Пошто се у међувремену оженио удовицом Јована Бранковића, Иваниш Берислав се као српски деспот први пут помиње 1504. године. Иако је границу према Турској бранио уз помоћ саветника и војника Срба, деспот католик био је противник православља и, нарочито, поклоничких посета чудотворном телу деспота Стефана у непосредној близини своје резиденције. Пошто нису могли да се супротставе томе, побожна мајка Ангелина и њен син јереј Максим одазвали су се на позив владара Влашке Радула Великог и са телима оца и сина, Стефана и Јована, прешли у његову земљу.

У Влашкој и суседним румунским земљама Максим Бранковић је својом делатношћу веома брзо стекао велики углед. Године 1506. измирио је сукобљене владаре Влашке и Молдавије, Радула и Богдана, а потом је посредовао у успостављању антитурског савеза између Угарске и румунских држава. Посебно је значајна његова улога у организацији румунске православне цркве коју је установио цариградски патријарх Нифонт. Нифонт је основао две епархије са два епископа и после његовог одласка из Влашке Максим Бранковић је преузео дужност митрополита, што се у историји сматра првим видом организације румунске православне цркве.

Плодна делатност митрополита Максима у Влашкој одвијала се до 1508. године када је преминуо Радул Велики. На владарско место ступио је Михнеа Зли, који је био наклоњен католичкој цркви, па му је сметао предузимљиви православни митрополит. Упутивши Максима на угарски двор, у дипломатску мисију у вези са антитурским савезом, он је у ствари припремао предају негдашњег српског деспота Турцима. Наслућујући то, митрополит је у Будиму обавио оно што му је било наложено, документа је послао поштом владару, али уместо у Влашку вратио се у Срем 1509. године.

Најкасније почетком те године мајка Ангелина је потражила уточиште у Фрушкој гори, са жељом да у њеном окриљу изгради вечно почивалиште за чудотворне мошти супруга Стефана и сина Јована, чије се тело у целости објавило у трећој години после његове смрти. Побожна и одана деспотској породици, одлучила је да оконча странствовање светитеља из лозе Бранковића.

Задужбине деспотске породице

Када је преузео достојанство српског деспота у Срему, старији син Стефана Слепог, Ђорђе, потоњи митрополит Максим, заједно са мајком и млађим братом Јованом, настојао је да сремска деспотска лоза Бранковића обнови немањићку ктиторску традицију. По доласку у Купиник породица је на острву у Обедској бари подигла скромни манастир од дрвене грађе, посвећен Благовештењу. Деценију потом, 1495. године, по узору на славне претече Бранковићи су написали прву повељу којом су обећали годишњу помоћ светогорском манастиру Светога Павла. Другу повељу, 3. новембра 1496. године, којом су се заветовали да ће сваке године слати помоћ Хиландару, потписали су мајка Ангелина и деспот Јован, пошто се Ђорђе замонашио и повукао у манастир Обед. У сваком заједничком ктиторском чину, као и у појединачном чину изненадног монашења и, касније, у пружању помоћи млађем брату деспоту, може се уочити утицај хагиографске литературе о Светом Сави и његовој делатности на добробит владарске породице и српске државе.

Од свих задужбина које су неговали у духу немањићке владарске традиције, сремски Бранковићи су највише пажње посветили оној која је била утемељена на култу светитеља њихове лозе и усредсређена на подизање породичног маузолеја. Заслужни за тај градитељски подухват били су превасходно мајка Ангелина и њен син Максим.

Вративши се у Срем, свакако пре Благовести 1509. године, тада већ монахиња Ангелина била је, као и њени савременици, испуњена осећањем несигурности и ишчекивања последњих времена. Иако је то опште осећање појачавала најезда Османлија која је подривала и рушила градове и државе, бивша деспотица је прионула на остваривање замисли да подигне храм достојан култа сремских деспота светитеља. Најпре, за стотину златника купила је земљиште намеравајући да на њему подигне цркву посвећену Светоме Јовану Златоустом и у њу положи тела деспота Стефана и Јована. Одмах потом, о Благовестима, по своме духовнику Евгенију послала је свечано писмо руском великом кнезу Василију Ивановичу и замолила га да буде китор те цркве. Велики кнез, који је био ожењен Јеленом, кћерком Ане Јакшић, а Ана Јакшић била је рођена сестра Ангелинине снахе деспотице Јелене, удовице Јована Бранковића, обдарио ју је скупоценим крзнима и обећао да ће јој и убудуће помагати. То је записано у његовој грамати 27. јула 1509. године. Поклоне је преузео Ангелинин духовник Евгеније, заједно са даровима великог кнеза београдском митрополиту Теофану.

Судећи по томе што је у протоколу канцеларије великог руског кнеза назван дмитријевским, биће да је Евгеније дужност духовника

обављао у манастиру Велика Ремета, чији је храм био посвећен Светоме Димитрију. Можемо, дакле, закључити да је монахиња Ангелина нашла привремено уточиште у тој фрушкогорској светињи те да јој је духовник Евгеније ту предао дарове Василија Ивановића.

Мада је била подстакнута дубоко проживљеним религиозним и етичким мотивима, преподобна мајка Ангелина није остварила своју жељу да подигне цркву посвећену Светоме Јовану Златоустом. Уместо култног породичног храма изградила је цркву посвећену Сретењу у близини монументалног манастира Крушедола, који је по њеној основној замисли подигао син јој митрополит Максим. Историјски и хагиографски списи не откривају разлоге због којих је променила одлуку, али садрже вести о изградњи манастира по узору на српске средњовековне задужбине, које су имале карактер меморијалних и културних средишта.

Фрушкогорска задужбина митрополита Максима

Спомен о изградњи фрушкогорског манастира Крушедола сачуван је у *Хроници Баната*, у наводу да је „Максим владика, сакупивши новац из Румунске земље, из Молдавије – и од Богдана војводе Молдавије жезал части, диван, златом опточен доби, који се стотинама годинама хранио – он доневши новац и мошти своје матере, мајке Ангелине, из Земље у Срем, сазида Крушедол и мошти положи.” Мада нетачан када помиње мајку Ангелину, која је била жива у време подизања Крушедола, он показује да је заслужни митрополит употребио приходе што их је стекао као црквени великодостојник у Влашкој и Молдавији, да би изградио задужбину у Фрушкој гори. Тај навод уврштава молдавског војводу Богдана међу прве ктиторе манастира Крушедола.

Међу угледним Србима који су на вест о изградњи манастира у Фрушкој гори прискочили у помоћ његовом оснивачу били су Стефан и Марко Јакшићи, браћа деспотике Јелене, удове Максимовог брата Јована. Подстакнути не само родбинским него и родољубивим националним разлозима, они су, поклонивши земљиште за изградњу манастира у крушедолској питомини, постали судеоници у ктиторском подухвату митрополита Максима.

Својим поклоном браћа Јакшићи су оснивачу манастира Крушедола омогућили да започне изградњу своје задужбине најраније 1510. године, будући да га те године налазимо у Београду, у звању београдско-сремског митрополита, уместо преминулог митрополита Теофана.

Судећи по другом наводу у *Хроници Баната*, београдско-сремски митрополит је 1512. године подигао манастирске зграде до крова. Те године тек изабрани војвода Влашке Јован Њагоје Басараб позвао га је да

поново ступи на митрополитски трон румунске православне цркве. Митрополит Максим се одазвао његовом позиву, али је у Влашкој остао кратко време. Како је наведено у *Хроници Баната*, убрзо се вратио у Срем, добивши од новог ктитора, војводе Јована, „довољно новца, из милости и доброг бакра, да би довршио, покрио манастир Крушедол из Срема, који беше започео.”

Искористивши издашну помоћ, београдско-сремски митрополит Максим се потрудио да доврши крушедолски манастир посвећен Благовештењу. Када је радове привео крају и када је у манастиру почео богослужбени живот, одговоре на та питања посредно дају дела која су историчари књижевности открили у његовој задужбини.

Најстарију потврду о књижевном раду, у његовом скрипторском виду, у манастиру Крушедолу, налазимо у запису јеромонаха Панкратија на рукописном *Четворојеванђељу* што га је он преписао 1514. године „по заповести деспота и архиепископа Максима”. То и још неколика четворојеванђеља, заједно са другим богослужбеним књигама с почетка 16. века, сачуваним у манастирској библиотеци, упућују на закључак да је та литература већ поменуте 1514. године могла имати литургијску намену у Крушедолу.

Када је пак реч о оригиналном књижевном стваралаштву у фрушкогорској задужбини митрополита Максима, најстарију потврду о њој налазимо у песмама *Слава светим деспотом опите, Слава светом Максиму, Стихира и Стихира опите светим деспотом*. Оне су несумњиво настале у раздобљу од године 1523, када је настао култ оснивача манастира, до краја треће четвртине 16. столећа, када су уврштене у српскословенски *Зборник* који се сада чува у Градској библиотеци у Лајпцигу. Оно што ове песме чини занимљивим јесте њихова другачија књижевноестетска порука у поређењу са делима с почетка 16. столећа. Уместо обузетости осећањем долазећих последњих времена, оне исказују снажно народно осећање непознатих писаца у време турског освајања средњоевропских земаља.

У том раздобљу и у истом духу у манастиру су настали списи у којима су описани животи светитеља Бранковића. Први, *Служба Максиму Бранковићу*, саставни је део *Службе Атанасију и Кирилу* и садржи појединости из митрополитовог живота и делатности. Други рукопис, *Служба светој мајки Ангелини* у саставу *Минеја за јуни*, такође има одлике животописа везаног за одржавање светачког култа. Уз обредну намену, као и *Служба светом Стефану Бранковићу* из 15. столећа ти списи посвећени су делатности за живота и чудотворној моћи после смрти последњих српских владара у Срему.

Текстови посвећени ликовима из породице сремских деспота Бранковића чували су српску историјску традицију, дајући манастиру

Крушедолу обележје религијског и националног културног средишта у којем је настављена књижевна делатност моравске Србије. Они сведоче о плодном духовном животу у манастиру и после канонизовања митрополита Максима Бранковића 1523. године.

Особит подстицај богослужбеном и духовном животу у манастиру Крушедолу, у доба његовог оснивања, дале су књиге из деспотске дворске библиотеке. Те књиге, као и оне што их је наручио и сакупио митрополит Максим биле су језгро манастирског књигохранилишта.

Најстарији међу тим рукописним споменицима културе, *Лествица Светог Јована Лествичника*, на својеврстан начин открива пут који су поједине књиге деспотске породице прешле док нису стигле у Крушедол. Записи на њему показују да је *Лествичник* настао 1434. године у Смедереву, где га је по заповести деспота Ђурђа Бранковића написао извесни Давид. Почетком 16. столећа мајка Ангелина је на њему својеручно записала: *Сија књига деспотице Ангелине монахиње*. А потом следи анонимни запис који означава да књига припада манастиру Крушедолу.

По настанку млађи од *Лествичника* је *Златоуст* из 1458. године, који такође потиче из Смедерева, а сачуван је у Крушедолу како показују записи на њему: *Сија књига сачиса се благочастивому и христољубивому господину деспоту Лазару, сину благочастиваго и христољубиваго господина деспота Ђурђа ва славу Господу Богу пречистој того матери и васем светим, и ва ползу прочитајуштим. Писа Стефан доместик в граду Смедереву*. И тај рукопис сачуван је у манастиру Крушедолу како сведочи други запис на њему: *Сија књига архиепископа Максима бившаго деспота, храма благовештенија пресветие Богородице*.

Датирани записи на рукописним књигама из деспотске дворске библиотеке показују да су смедеревски Бранковићи и у најтежим историјским околностима водили бригу о културном наслеђу. Са своје стране, њихови последници у Срему помно су се старали да их, као особити ктитори, сачувају, окупе и помоћу њих покрену духовни живот у манастиру Крушедолу.

Насупрот сазнању о духовном животу и књижевном раду у доба оснивања манастира Крушедола, на податке о живописању цркве наилазимо тек у каснијим деценијама. Очито, митрополит Максим је настојао да у својој задужбини развије духовни живот, али и да је економски ојача како би опстала у тешким временима која је наслућивао. Ту бригу после његове смрти 1516. године преузела је монашка заједница, па је захваљујући доброј економији манастир испуњавао умножене дажбине које му је наметала турска власт после освајања Срема.

Вести о живописању црквеног здања потичу тек из 1543. године, када је осликана припрата, и из 1545, када су осликане унутрашње

површине цркве. Изведен трудом монаха живопис је подигао углед манастира као црквеног и културног средишта.

Саздан као култно место владара светитеља из породице Бранковића и црквено и културно средиште српског народа, манастир Крушедол је окупио велики број ктитора. Први међу њима, оснивач задужбине митрополит београдско-сремски Максим, добио је најпре издашну потпору румунских владара и српских великаша Јакшића, који нису заборављали своје верске и националне корене. У доба када су Сремом и потом највећим делом Угарске овладали Турци, његову црквену и културну мисију продужило је својом делатношћу, као својеврстан колективни ктитор, крушедолско монашко братство, чувајући сећање на владарску традицију српских деспота и негујући српску литературу и уметнички живопис. Отуда, не само у црквеној историји, већ и у повести књижевности и уметности, манастир Крушедол сведочи о неугасивом трајању духовног стваралаштва српског народа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арсеније Бугарски: *Свети Максим (Бранковић у Влашкој по румунским изворима)*. У: Темишварски зборник, 3, Нови Сад, 2002, стр. 7–18.
2. Алекса Ивић: *Историја Срба у Војводини*, Нови Сад, Матица српска, 1929.
3. Радмила Маринковић: *Српска књижевност прве половине XVI века*. У: Зборник Матице српске за ликовне уметности, 27/28, Нови Сад, 1991/1992, стр. 175–184.
4. Војислав Матић: *Архитектура фрушкогорских манастира*, Нови Сад, Матица српска, 1984.
5. Надежда Д. Петровић: *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Суботица, Београд, Минерва, 1973.
6. Ђорђе Сп. Радојичић: *Крушедолске црквене песме XVI века*, Нови Сад, Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе Аутономне Покрајине Војводине, 1958.
7. Ђорђе Сп. Радојичић: *Хагиолошки прилози о последњим Бранковићима*. У: Гласник Историског друштва у Новом Саду, XII, Нови Сад, 1939, св. 3–4, 285–312.
8. Мирослав Тимотијевић: *Манастир Крушедол*. Књ. 1–2, Нови Београд, Драганић, Нови Сад, Покрајински завод за заштиту споменика културе Војводине, 2008.
9. Светлана Томин: *Владика Максим Бранковић*, Нови Сад, Платонеум, 2007.

БРАЋА ЕПИСКОП ДР ИРИНЕЈ И СТЕВАН ЋИРИЋ

Године 2010. навршава се педесет пет година од смрти др Иринеја Ћирића, владике бачког, и његовог брата Стевана Ћирића, министра просвете и председника Народне скупштине Краљевине Југославије. Два брата, пореклом из чувене карловачке породице, својом делатношћу, сваки на свој начин, оставили су значајан траг у српској историји. Међутим, њихова делатност – духовна, политичка и културна – али и њихове свестране личности, историографији још увек нису у довољној мери познате. Драгоцен извор за проучавање њихових биографија чини породична заоставштина, сачињена од књига и докумената, која се чува у Библиотеци Матице српске, у фонду под називом „Поклон библиотека др Иринеја Ћирића и Стевана Ћирића.”

ЕПИСКОП ДР ИРИНЕЈ ЋИРИЋ (1884–1955)

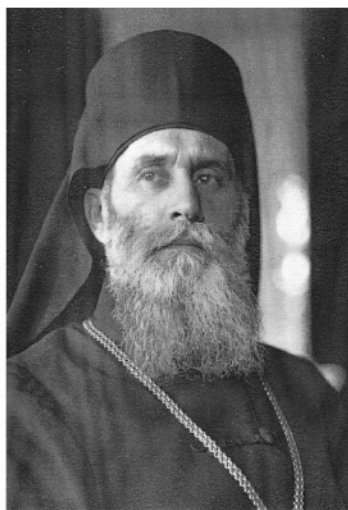
Иван (Иринеј) Ћирић рођен је 19. априла / 1. маја 1884. године у Сремским Карловцима, у угледној породици.¹ Отац Исидор био је народно-црквени и патријаршијски секретар, посланик на Народно-црквеном сабору у Карловцима, на Земаљском сабору у Загребу и делегат истог сабора на Угарском државном сабору у Пешти.² Мајка Евелина била је кћерка Павла Кречаревића, угледног професора Карловачке гимназије,

¹ Седам дана по рођењу крштен је у карловачкој Горњој цркви, посвећеној Ваведу пресвете Богородице. Крстио га је парох Василије Константиновић, а кум на крштењу био је Стеван Ристић, чувени карловачки адвокат. Извод из књиге рођених, издат 1894, чува се у Библиотеци Матице српске, у фонду „Поклон библиотека др Иринеја Ћирића и Стевана Ћирића” (у даљем тексту: БМС, Поклон библиотека...).

² Исидор Ћирић је рођен 1843. у Старом Сивцу (Бачка). Школовао се у родном месту, гимназију је учио у Карловцима и Винковцима, а матуру је положио у Будиму. Правне науке студирао је у Пешти. Дошао је на место народно-црквеног секретара, које је остало упражњено одласком др Милоша Рајића, на позив тадашњег администратора Патријаршије епископа Арсенија Стојковића, и на том положају остао је до своје смрти. Захваљујући свом књижевном раду изабран је за члана Књижевног одељења Матице српске. Извесно време био је и члан Патроната Карловачке гимназије. У пријатељским односима био је са епископом горњокарловачким Теофаном Живковићем, епископом шабачким Самуилом Пантелићем и архимандритом Иларионом Руварцем. Исидор је умро 1894. године, а сахрањен је на карловачком Доњем гробљу.

родом из Сентандреје.³ Исидор и Евелина су имали четворо деце: Милана (који је живео кратко), Ивана (у монаштву Иринеја), Владислава⁴ и Стевана.

Основну школу Иван Ћирић завршио је у Карловцима (1894). Рано је остао без родитеља, тако да је бригу о њему и његовој браћи преузео стриц Милан Ћирић, новосадски прота. Школовање је наставио у Новом Саду, где је похађао Српску православну велику гимназију, у којој је испит зрелости положио 1902. године. Московску Духовну академију завршио је 1906, а две године касније докторирао је на Филозофском факултету у Бечу (група семитских језика).

Замонашио се у манастиру Хопово, пред Божић 1908. године, и у монаштву добио име Иринеј.⁵ На Божић исте године патријарх Лукијан Богдановић рукоположио га је за јерођакона, затим за протођакона (1910), а на Божић 1912. за патријаршијског архиђакона. Априла 1909. постављен је за библиотекара Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима, а од јесени исте године постао је, у звању доцента, професор Карловачке богословије. Предавао је следеће предмете: Библијску повесницу са археологијом, Свето писмо Старог завета, јеврејски језик и, извесно време, литургику.⁶ На основу објављених научних радова изабран је за ванредног

³ Павле Кречаревић рођен је 1821. у Сентандреји. У Карловцима је завршио Гимназију и Богословију, матурирао је у Пешти, а у Кечкмету је студирао права. Од 1853. до смрти 1885. био је професор Карловачке гимназије. Био је посланик на Народно-црквеним саборима и члан Матице српске. У браку са Катарином, рођеном Поповић, имао је кћер Евелину (Евицу). Године 1882. Евелина се удала за Исидора Ћирића.

⁴ Владислав Ћирић је рођен 1885. Студирао је медицину у Инсбруку и Бечу. Умро је 1921.

⁵ Чин замонашења обавио је др Августин Бошњаковић, архимандрит манастира Хопово.

⁶ Никола Гавриловић, *Карловачка богословија (1794–1920)*, Сремски Карловци, 1984, стр. 98–99.

(1913), а затим и за редовног професора ове школе (1919). После смрти проте Ивана Маширевића, школске 1911/12. године, предавао је, истовремено, и веронауку у Карловачкој гимназији.

Иринеј Тирић је припадао групи професора, на челу са ректором Јованом Вучковићем, чијом заслугом је Богословија достигла факултетски ниво. „Ретко је који професор старе Карловачке богословије долазио за њеног учитеља са толико нада и очекивања као што је био случај са његовим доласком. Богослови су имали у њему учитеља кога би могла пожелети свака школа, српска православна богословска књижевност ауторитативног интерпретатора њених учења и бивша Карловачка митрополија члана на кога се у свим питањима, како свога унутрашњег живота тако и односима споља, могла увек ослањати и стварно се ослањала у својим најтежим данима” – записао је епископ Сава Вуковић о Иринеју Тирићу.⁷

Свети архијерејски сабор некадашње Краљевине Србије једногласно га је изабрао, 23. маја / 5. јуна 1919. године, за епископа тимочког. Хиротонисан је 15. јуна исте године, у београдској Саборној цркви, од архиепископа београдског и митрополита Србије Димитрија Павловића (будућег патријарха), епископа велешко-дебарског Варнаве Росића, нишког Доситеја, жичког др Николаја Велимировића и викарног епископа сремско-карловачког Илариона Зеремског. Устоличен је 1. августа 1919. у Зајечару. У писму свом брату Стевану (будућем министру просвете и председнику Народне скупштине Краљевине Југославије), тада студенту у Бечу, Иринеј детаљно описује како је дошло до његовог избора за епископа, као и сам чин хиротонисања и како је у тој свечаној прилици био одевен: „За рукополагање ја сам понео из Карловаца митру и одјејаније патријарха Арсенија III (Чарнојевића), а штаку (жезло) митрополита Јована Ђорђевића (1770. г.), панагију митрополита Павла Ненадовића, дакле ништа млађе од 150 година!” У писму је изнео и део свог говора, одржаног на крају литургије, који је на присутне оставио снажан утисак: „Ви очекујете да чујете данас од мене нешто лепо и узвишено што се само једанпут чује, што ћете понети као драгоцену успомену са овога дана. На жалост, како ме је данас црква одликовала, Господ мене није обдарио речитошћу. Господ је много пута саслушао моју молбу, па би можда и сада саслушао када бих га замолио да ми да дар златоустога. Али ја не смем да му се молим за то, јер држим да би ми данас усахнуо и најбујнији поток речи. У моме срцу је данас све ускомешано...”⁸

⁷ Сава Вуковић, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд, 1996, стр. 199.

⁸ Епископ Иринеј Тирић – Стевану Тирићу, Сремски Карловци, 6/19. јул 1919. БМС, Поклон библиотека...

На катедри тимочких епископа остао је кратко, свега две године, али у врло тешком периоду. У епархији је, непосредно после рата, било доста разрушених цркава и манастира. Руиниран и опустошен био је и епархијски двор, а за обнову није било довољно материјалних средстава. Такође, ваљало је поново окупити расуто свештенство и вернике. Године 1921. у Тимочкој епархији било је 52.726 домова, 264.687 душа, 108 парохија и 2 капеланије, 79 цркава, 3 капеле, 6 манастира, а свештенство су чинили 10 прота, 73 јереја, 6 архимандрита, 3 јеромонаха и 2 јерођакона. Поменуте године поправљено је 5 цркава и 1 капела, а епископ је рукоположио 7 свештеника. Забележен је и податак да су у православље прешле 23 душе.⁹ Од мера које је епископ Иринеј предузео забележене су његове три наредбе: о привременим протоколима (од 25. маја 1920. године), о Диптисима – са именима умрлих лица заслужних за цркву (од 6. јануара 1922. године) и о појави различитих религиозних покрета.

У Тимочкој епархији остао је до 24. новембра 1921. године када је, на основу своје молбе, премештен у Бачку епархију. Устоличен је 9. фебруара 1922. године у Новом Саду. Од свештенства и народа у Тимок у Крајини опростио се једним расписом у којем је између осталог рекао: „Када ме је Свети Архијерејски Сабор Краљевине Србије изабрао за вашег епископа, за мене је то било не само изненађење него и висока част и велико поверење. Висока је част за мене била да ја најмлађи први из тек ослобођених крајева будем подигнут на епископску катедру у оној Србији коју смо жељно очекивали као ослободитељку, и која није обманула наше жеље. Велико је поверење за мене било што ми је Србија дала епархију на међама државним, где треба бдити не само о спасењу душа него и сачувати и утврдити оно за што су Хајдук-Вељко и други храбри синови ове земље своје главе дали. (...) Опраштајући се с вама молим вас да се и мене кадгод сетите у својим молитвама, као што ћу и ја бивати ваш заступник пред Господом и онда када одем од вас.”¹⁰

Епископ Иринеј Тирић више пута је биран за члана Синода, а у оквиру Сабора био је члан Одбора за свештеничка и монашка питања. Повремено је администрирао и другим епархијама: Нишком, Вршачком, Банатском (у два маха) и Темишварском (1935–1952. године).

Био је представник Српске православне цркве у многим међународним организацијама и комисијама. Годину 1927. провео је у Поткарпатској Русији (у Чехословачкој), обављајући мисију уређења тамошње православне цркве, где су се унијати враћали у своју стару православну веру. Заједно са владиком Николајем Велимировићем уче-

⁹ Податке је навео Игнатије Марковић (монах манастира Тврдош), *Животопис епископа новосадско-бачког др Иринеја Тирића, исповедника православља*, рукопис, стр. 2.

¹⁰ Распис је издат под бројем Е Бр. 1363, 31. децембра 1921. у Зајечару, а чува се у Библиотеци Матице српске, Поклон библиотека...

ствоваo је на екуменским скуповима: у Покрету за уједињење цркава („Вера и уређење”), у Свеопштем савезу за практично хришћанство, Светском савезу за међународно пријатељство помоћу цркава (два пута је био председник управног одбора, а 1939. године и председник те организације), у комисији Ламбетске конференције за уједињење англиканске и православне цркве. Године 1936. у Новом Саду организовао је и председавао припремној Конференцијом православних цркава за спрему и израду предмета намењених Конференцији стокхолмског васељенског покрета за практично хришћанство која је одржана 1937. у Оксфорду. Трудио се, такође, да развија братске односе са осталим православним црквама, а нарочито са бугарском црквом.¹¹

Епископ Иринеј Ћирић уживао је велики углед у светским црквеним круговима. Често је, по позиву, проповедао или држао предавања у великим и значајним европским духовним центрима: Берну, Упсали, Стокхолму, Софији, Авињону, Ерфурту, Паризу, Лондону, Единбургу, Глазгову и Берлину.

Рад епископа Иринеја Ћирића био је врло разноврстан. Изучавао је наше црквено појање, али и византијско, руско и румунско. Штавише, припремао је и уџбеник из овог предмета за београдски Богословски факултет, али он није одштапан. Један од значајнијих сегмената његове научне делатности био је преводилачки рад, а преводио је са јеврејског, латинског, грчког, француског, руског, немачког и мађарског језика. Бавио се поезијом, иконографијом и белетристиком. Песме је почео да пише још у гимназијским данима, које је и објавио под називом *Песме Ивана Ћирића* (1898). Радове је објављивао у *Богословском гласнику*, *Бранковом колу*, *Ђачком пријатељу*, *Босанској вили*, *Новом листу*, *Новој Европи* и другим часописима. Важнији радови епископа Иринеја су: *Псалми из часловца* (1907), *Књига пророка Амоса* (1908), *Паримје* (1910), *Увод у књигу о судијама* (1912) и *Књига пророка Захарије* (1913).

Занимљиво је да се епископ Иринеј бавио и сликарством, о чему сведочи изванредан број његових радова који су и данас сачувани. Сликарство је, као и поезија, било његова љубав још из гимназијских дана. Претпоставља се да је био самоук сликар, а поуздано се зна да се дружио са Рафаилом Момчиловићем, бођанским монахом и шишатовачким игуманом, који се сликарски образовао у Београду, Москви и Риму. Радови епископа Иринеја данас се налазе у Матици српској, Епархијском двору у Новом Саду, манастиру Крушедол, Епархијском двору у Крагујевцу и у поседу породице Ћирић.¹²

¹¹ Војислав Стоја, *Владика Иринеј међу великанима*. У: Свеске за историју Новог Сада, бр. 5, Нови Сад, 1994, стр. 22–23.

¹² Угљеша Рајчевић, *Епископ Иринеј Ћирић, сликар-аутодидакт*. У: Сунчани сат, бр. 8, Сремска Митровица, 1998, стр. 203–212.

Током Другог светског рата Бачка епархија била је одсечена од Београда и Патријаршије, јер се налазила у саставу мађарске државе, тако да епископ Иринеј није могао, после хапшења патријарха Гаврила, да председава седницама Синода као јереј најстарији по посвећењу.¹³ У тешким ратним околностима владика је настојао да помогне својим верницима колико је могао. Његовом заслугом током рата су, из мађарског логора Шарвара, спашавана деца и размештана по Бачкој епархији – око 2800 деце и 180 мајки са одојчадима. Пошто је већина ове деце у логору оболела од туберкулозе, црквене општине су основале и издржавале Епархијску болницу у Новом Саду. Његовом заслугом, такође, црквене општине организовале су давање сталне месечне помоћи најугроженијима, затим бесплатну лекарску и правну помоћ, као и помоћ у одећи, обући и храни.

По завршетку рата епископ Иринеј је стављен у кућни притвор, у којем је провео седамнаест месеци, а 16. марта 1946. године поново је преузео дужност у Епархији. Међутим, убрзо је био физички нападнут, на Преображење, 19. августа исте године, приликом епископске визитације Оцаима, када је онемогућен да обави чин освећења капеле у парохијском дому. Свакако да је овај напад имао за последицу касније епископово оболевање (легао је у болесничку постељу већ 1950. године). Умро је уочи Благовести, 5. априла 1955. године, после дуже болести. Опело је служио патријарх српски Викентије са епископима будимљанско-полимским Макаријем, сремским Никанором, топличким Доситејем, шабачко-ваљевским Симеоном, бројним свештенством и ђаконима. Беседили су патријарх Викентије, у име монаштва архимандрит Стефан Илкић, а у име свештенства Бачке епархије протојереј Стеван Поповић, архијерејски намесник новосадски. Епископ бачки Иринеј Ћирић сахрањен је на Благовести у крипти новосадске Саборне цркве.

СТЕВАН ЋИРИЋ (1886–1955)

Стеван Ћирић рођен је 18/30. маја 1886. године у Сремским Карловцима, као најмлађе дете Исидора и Евелине. Основно школовање започео је у месту рођења, где је завршио три разреда српске основне школе, а окончано у Новом Саду 1896. године, завршивши четврти разред.¹⁴

¹³ Ђоко Слијепчевић тврди да је епископ Иринеј могао долазити у Београд и учествовати у раду Синода. *Историја Српске православне цркве*, књ. 2, Београд, 1991, стр. 610.

¹⁴ После смрти родитеља, као што је већ речено, бригу о њему и његовој браћи преузео је стриц Милан Ћирић, прота новосадски.

Исте године уписао је Српску православну велику гимназију у Новом Саду, којом је у то време управљао дугогодишњи директор Васа Пушибрк. Био је изузетан ђак, а испит зрелости (матуру) положио је са највишом оценом, јуна 1904. године.¹⁵ После завршене гимназије студирао је права у Дебрецину, а затим и у Будимпешти.¹⁶ Студије у Бечу започео је 1914, када је уписао историју, а од 1917. до 1921. године студирао је филозофију.

Септембра 1920. године Стеван Ћирић је у Карловачкој гимназији добио место суплента професора за предмете историју и географију. Повремено је предавао математику, српски и немачки језик. У том периоду школом је управљао њен дугогодишњи директор и председник Матице српске Радивоје Врховац.

Школске активности Стевана Ћирића биле су разноврсне и нису се сводиле искључиво на наставни карактер. Он је повремено био чувар Географске и Нумизматичке збирке, држао је предавања организована поводом обележавања значајних датума, а 4. априла 1925. године водио је ученике осмог разреда у Београд, на представу Софоклове *Антигоне*, што је за њаке био истински доживљај. У школским извештајима забележена су његова доброчинства: сваке године о Светом Сави награђивао је ученике за најбоље урађен рад, на тему коју би сам осмислио, из историје или српског језика; школске 1921/22. године даровао је 1000 динара за

¹⁵ *Извештај о Српској православној великој гимназији у Новом Саду за школску годину 1904/1905*, Нови Сад, 1905, стр. 59.

¹⁶ О овом периоду његовог живота нема сачуваних докумената. Студије у Дебрецину помињу се у: Славо Стојановић, *Красоје Нотарош, Новосадски шаховски клуб 1922–1997*, Нови Сад, 1997, стр. 56. Студије у Будимпешти помињу се у *Споменици о стогодишњици Срп. прав. вел. гимназије у Новом Саду*, Ујвидек, 1910, стр. 77.

ђачку екскурзију као захвалност „гимназијској младежи” за учествовање на сахрани његовог брата Владислава,¹⁷ а чланови агрономске секције Удружења младих природњака обрађивали су једно и по јутро земље, током две школске године, које им је уступио професор Тирић.

Крајем 1928. године одлучио је да поднесе оставку и напусти професорску службу. Разрешавајући га дужности директор Радивоје Врховац изрекао му је, у име школе, нарочито признање и захвалност као наставнику, васпитачу и добротвору, јер је посејао „најбоље семе честитости и родољубља које, у своје време, мора донети најлепше плодове”.¹⁸

Политичку каријеру започео је као градски начелник Сремских Карловаца, бански већник Дунавске бановине и члан Бановинског школског одбора. Према извесним наводима, Стеван Тирић је постао градски начелник већ током 1929. године. Међутим, из сачуваних докумената сазнајемо да је ту дужност преузео марта 1931. године и обављао је непуних годину дана, јер је у међувремену изабран за народног посланика. Године 1931. кандидовао се на изборима за Народну скупштину, у коју је ушао као посланик за старопазовачки срез. Убрзо је постао члан новоформиране странке – Југословенске радикалне сељачке демократије, односно, од лета 1933. године, Југословенске националне странке (ЈНС). Од 1931. до 1934. године био је активан као посланик Народне скупштине Краљевине Југославије¹⁹ и у том периоду учествовао је у раду више скупштинских одбора.

У ситуацији када је Краљевина Југославија у великој мери већ била суочена са кризом, и то на различитим нивоима – политичком, економском, социјалном и међунационалном, која је доводила у опасност и опстанак саме државне заједнице – у Марсеју је 9. октобра 1934. године убијен краљ Александар. На сцену је ступило Намесништво, на челу са кнезом Павлом Карађорђевићем, који је врло брзо постао доминантна фигура на политичкој сцени. У децембру 1934. оборена је влада Николе Узунковића, а мандат за састављање нове владе поверен је Богољубу Јевтићу, дотадашњем министру иностраних послова. Стеван Тирић је у Јевтићевој влади постављен за министра просвете.²⁰

Министарство просвете, као највиши државни просветни орган, имало је врло широк делокруг надлежности. Оно је обухватало комплет-

¹⁷ Годишња плата Стевана Тирића износила је 1500 динара. *Извештај Краљевске велике гимназије ср. карловачке за школску годину 1921–1922*, Сремски Карловци, 1922, стр. 13.

¹⁸ Разрешење од професорске дужности, Државна велика гимназија у Сремским Карловцима, бр. 31, 28. фебруара 1929, БМС, Поклон библиотека...

¹⁹ Председник Народне скупштине Краљевине Југославије у то време био је др Коста Кумануди.

²⁰ Опширније о Јевтићевој влади видети у: Група аутора, *Владе Србије (1805–2005)*, Београд, 2005, стр. 267, 345.

ну просветну и културну делатност на територији Краљевине Југославије. Стеван Тирић је био искусан просветни радник, али се као министар просвете суочио са бројним проблемима који су оптерећивали просветну политику, а нагомилавани су од стварања нове државе. Проблеми су били различити, од основних – животних, до оних осетљивих, који су обележавани ознаком „строго поверљиво“: велика стопа неписмености, недостатак школских зграда, постављења учитеља, обезбеђивање основних услова уметницима за рад, верски, национални и идеолошки сукоби, комунистичка делатност...²¹ Као један од најзначајнијих проблема Тирић је препознао непостојање детаљног плана за развитак југословенске просвете. Током свог шестомесечног мандата он није имао довољно времена готово ни да сачини такав план, а не да га спроведе. На другом месту, али не мање битна, била су финансијска средства неопходна за спровођење плана, која су била недовољна. Основне одреднице просветне политике краљевске владе, коју је Министарство просвете требало да спроведе, министар је изнео у свом говору одржаном на Радио Београду 23. марта 1935. године. Он је дотакао низ важних питања југословенске просвете „са отвореношћу која свакако може служити на част“, коментарисао је лист *Време*.²² *Правда* је оценила да на овај значајан говор министра просвете није обрађено довољно пажње у јавности, иако је он то у пуној мери заслужио. Говор је сматран значајним „не толико по решењима, која г. Министар мисли донети колико по тачном схватању наших просветних проблема и по великој љубави његовој према просвети и школској омладини“.²³

Министар Стеван Тирић није значајно могао да утиче на промену тешког стања у просвети, какво је владало током читавог међуратног периода, иако је био ревноснији и истрајнији од многих својих претходника и наследника. Бавио се актуелним просветним, школским и сталешким питањима. Радио је на побољшању материјалног положаја учитеља и отварању нових радних места за професоре у гимназијама. Такође, залагао се за потпуну сарадњу са универзитетским властима. Настојао је да деполитизује Министарство просвете.

Током свог мандата као министар донео је више значајних наредби, уредби, правила и правилника.²⁴ Једна од најзначајнијих уредби је, свакако, *Уредба о спајању Историјско-уметничког музеја и Музеја савремене уметности у Београду под именом Музеја кнеза Павла*, од 29.

²¹ Сачувани су многобројни дописи, упућени министру Тирићу, у којима се помињу наведени проблеми. БМС, Поклон библиотека...

²² *Време*, 25. март 1935.

²³ *Правда*, 8. април 1935.

²⁴ Донета акта објављивана су у *Просветном гласнику* и у *Службеним новинама Краљевине Југославије*.

марта 1935. године. *Наредбом* од 5. фебруара исте године предвиђено је да се настава мора заснивати на начелима концентрације и активног учешћа ученика. *Наређењем* од 15. маја 1935, предвиђено је да се „Видовдан сваке године прославља у школама као празник народног просвећивања и уједно да претставља смотру и круну ваншколског просветно-културног рада”.²⁵ Министарском одлуком, а у циљу унапређења наставе, београдска основна школа „Краљ Александар Први” претворена је у огледну школу, у којој су наставници радили по најновијим наставним и васпитним принципима.

Министар Стеван Ђирић је, као изузетан љубитељ и познавалац уметности, настојао да помогне превазилажење бројних проблема који су пратили културу, као област друштвеног живота. Међутим, то није било тако једноставно, нарочито када се има у виду да је буџет Министарства просвете био врло ограничен. Такође, проблеми у овој области често су били замршени, а понекад и парадоксални. Својим активним учешћем на културним манифестацијама у различитим крајевима Краљевине Југославије Стеван Ђирић је потврђивао своју бригу о културном и историјском наслеђу које је требало сачувати за будуће генерације, али и бригу о развоју савремене уметности, која је настајала у ситуацији оптерећеној многобројним проблемима различите врсте.

На месту министра просвете у Јевтићевој влади Стеван Ђирић је остао шест месеци. Оставку је поднео 19. јуна 1935. године, јер је тог дана изабран за председника Народне скупштине, у сазиву формираном после петомажских избора. Наиме, приликом избора скупштинског председништва он је добио већину гласова (264), убедљиво победивши остале кандидате, а његов избор поздрављен је једнодушно и бурно.²⁶ Само дан касније Богољуб Јевтић био је принуђен да поднесе оставку целе владе. Нову владу је формирао дотадашњи министар финансија Милан Стојадиновић, близак пријатељ кнеза Павла, који је на њеном челу остао до почетка 1939. године.²⁷

Убрзо по преузимању власти Стојадиновић је формирао своју странку – Југословенску радикалну заједницу (ЈРЗ) – која је требала да му обезбеди већину у Народној скупштини. Наиме, када је дошао на власт, Стојадиновић се морао суочити са Скупштином у којој су доминирали посланици ЈНС, дисиденти других политичких странака и посланици Удружене опозиције, који су бојкотовали скупштинска заседања. И сам председник Народне скупштине, Стеван Ђирић, био је члан ЈНС. О стварању нове странке Ђирић је, у почетку доста резервисан, заузео

²⁵ Група аутора, *Министарство просвете и министри 1918–1941*, Београд, 2000, стр. 146.

²⁶ Један од најзначајнијих извора за овај период Ђирићеве делатности јесу *Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине Југославије*.

²⁷ Опширније о Стојадиновићевој влади у: *Владе Србије...*, стр. 345–351.

занимљиво гледиште: да са приступањем ЈРЗ треба причекати, али не из тактичких разлога. Он је желео да се увери да приступањем неће морати да мења своја политичка уверења, али и да прецизира односе ЈРЗ према Народној скупштини, јер се, као њен председник, сматрао најпозванијим да чува ауторитет ове важне државне институције. Његов прелазак у нову странку, децембра 1935. године, изазвао је револт опозиционих посланика који су Ђирића у октобру исте године поново изабрали за председника Скупштине. Они су сматрали да мандат председника припада искључиво опозицији и да их је Ђирић издао.

Народном скупштином Стеван Ђирић је председавао од јуна 1935. до краја 1938. године. Његов поновни избор вршен је сваког октобра, односно почетком сваког јесењег заседања, осим 1938. године, јер су за децембар били расписани нови парламентарни избори.

Краљевину Југославију тридесетих година оптерећивали су многобројни национални, политички, економски, социјални и други проблеми. Држава их је, неспремна да се суочи са њима, само још више продубљивала. Сви наведени проблеми, у мањој или већој мери, утицали су и на рад парламента. Пре свих то је било нерешено „хрватско питање” због којег хрватска опозиција, под вођством Влатка Мачека, није учествовала у парламентарном животу државе. Затим, опструкција скупштинског рада од стране скупштинске опозиције (напуштањем скупштинске сале, сталним рекламирањем повреда пословника или прављењем несносне буке током заседања), покушај атентата на председника владе Милана Стојадиновића, марта 1936. године, док је износио свој експозе о спољној политици и конкордатска криза, у лето 1937. године, када су сви министри и народни посланици, укључујући председника Ђирића, који су се залагали за Конкордат, искључени из Српске православне цркве.²⁸

Као председнику Народне скупштине, Стевану Ђирићу је прва брига била правилно функционисање парламента, али је било и брига другачије врсте, као што је довршење нове скупштинске зграде. Њена градња, започета још у првој деценији 20. века, завршена је тек средином треће деценије, у време Ђирићевог председавања. Он је водио рачуна о финалним радовима, о уређењу њеног ентеријера, као и о унутрашњој декорацији уметничким делима. Нова велелепна зграда Народне скупштине свечано је освећена октобра 1936. године и од тада су скупштинска заседања одржавана у њој.

Стеван Ђирић је био одличан парламентарцац, што потврђује и његово ангажовање у оквиру Интерпарламентарне уније. На место пред-

²⁸ За истраживање периода Ђирићевог председавања Скупштином, поред фонда у Библиотеци Матице српске, изузетно је значајан фонд Народне скупштине у Архиву Југославије у Београду.

седника Југословенске интерпарламентарне групе изабран је 1936. године, као председник Народне скупштине. Ту позицију је задржао и у време министарског мандата у Цветковићевој влади, па чак и током 1940. године, када више није обављао високе државне функције, што иде у прилог већ изреченој тврдњи. Тирић је пет година активно учествовао у раду ове значајне светске организације, која је окупљала представнике парламената многих држава, међу којима су биле и велике светске силе. Године 1938. изабран је за члана Егзекутивног (Извршног) комитета и на тој функцији остао је две године. Био је, такође, активан у Интерпарламентарној Малој Антанти.

Фебруара 1939. године, после рушења Милана Стојадиновића са власти, владу је формирао Драгиша Цветковић.²⁹ Ресор просвете поново је припао Стевану Тирићу. И у овом мандату он се суочавао са истим проблемима који су константно оптерећивали југословенску просвету. Нешто доминантнији проблем у односу на претходни мандат било је још увек нерешено „хрватско питање“, односно проблеми у области просвете који су из њега произлазили. Цветковићева влада је и била формирана са задатком да реши највећи проблем унутрашње политике Краљевине Југославије – „хрватско питање“ – али је у преговарање око склапања споразума са Хрватима активно био укључен једино председник владе. Коначни споразум склопљен је 26. августа 1939. године, потписан од стране Цветковића и Мачека, на основу којег је формирана Бановина Хрватска, са великим надлежностима. Влада је поднела колективну оставку, а у новоформираној председник је био, такође, Драгиша Цветковић, а потпредседник Влатко Мачек.

Стеван Тирић никада није подржавао идеју федерализације државе. После формирања Бановине Хрватске његова политичка уверења нису му више дозвољавала да и даље учествује у политичком животу Југославије. Остао је активан једино у оквиру Интерпарламентарне уније.

Стеван Тирић је, осим на политичкој сцени, био изузетно ангажован у културном и јавном животу, што показују његове активности у Матици српској (члан Књижевног савета и Управног одбора од 1927; секретар Матице српске 1929; члан Надзорног одбора од 1932), Историјском друштву Новог Сада (потпредседник од 1934. до 1937), Ротари клубу у Новом Саду, а затим и у Београду. Изабран је за члана Управног одбора Српске православне црквене општине у Сремским Карловцима (1926), а касније и за њеног председника; почасног члана Певачке дружине „Банички“ из Тетова (1931); редовног и првог почасног члана Ногометног спортског клуба „Соко“ (1931) и редовног и првог почасног

²⁹ Опширније о Цветковићевој влади у: *Владе Србије...*, стр. 269–270, 351–354.

члана Спортског клуба „Стражилово” (1932) у Сремским Карловцима; председника Месног одбора Југословенске уније за заштиту деце у Сремским Карловцима (1940) и других организација.

Посебно треба истаћи Тирићеву љубав према шаху. Колико је она била велика доказује његово председавање Југословенским шаховским савезом у периоду када је политички био најактивнији. Савезом је руководио од 1934. до 1940. године. Претпостављамо да његово занимање за шах потиче из студентских дана, али поуздано знамо да је као професор Карловачке гимназије учествовао на турнирима и да је 1923. године постао шаховски мајстор.

Био је носилац државних одликовања – Ордена Светог Саве (IV и I степена), Ордена Југословенске круне (V и I степена), Ордена Карађорђевог звезда и Ордена Белог орла (III степена), али и многобројних страних одликовања.

Био је ожењен Олгом, пореклом из угледне породице Милић (њен отац, Душан Милић, био је градоначелник Сремских Карловаца). Имали су четворо деце: Евелину, Исидору, Ивана и Катарину.

Почетак рата Стеван Тирић дочекао је у породичној кући у Сремским Карловцима. У јуну 1941. усташе су га ухапсиле и спровеле у логор Јадовно на Велебиту, одакле је пуштен августа исте године. Послератне године биле су тешке за њега и његову породицу, јер је третиран као припадник старог режима. Умро је 24. јула 1955. године. Сахрањен је дан касније, у породичној гробници, на Доњем гробљу у Сремским Карловцима.

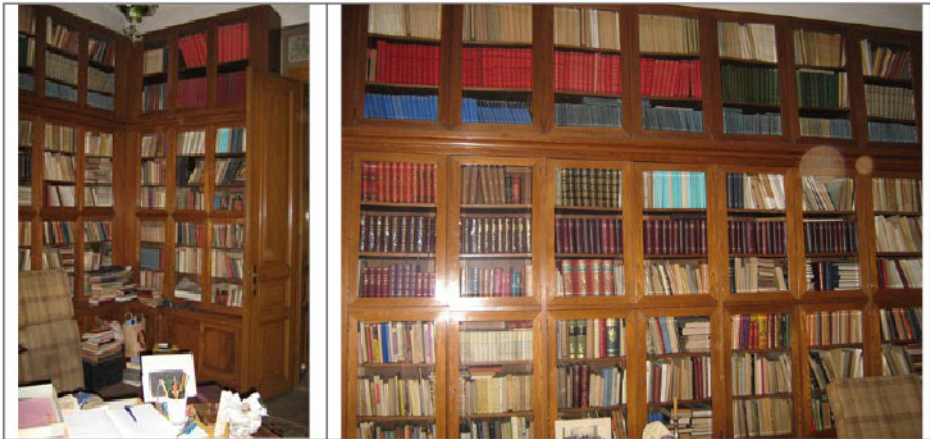
ЛИТЕРАТУРА

1. Вуковић, Сава: *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд, 1996.
2. Гавриловић, Никола: *Карловачка богословија (1794–1920)*, Сремски Карловци, 1984.
3. Група аутора: *Владе Србије (1805–2005)*, Београд, 2005.
4. Група аутора: *Министарство просвете и министри 1918–1941*, Београд, 2000.
5. *Извештај о Српској православној великој гимназији у Новом Саду за школску 1904/5. годину*, Нови Сад, 1905.
6. *Извештај Краљевске велике гимназије сремскокарловачке за школску годину 1921–22*, Сремски Карловци, 1922.
7. Марковић, Игнатије (монах манастира Тврдош): *Животопис епископа новосадско-бачког др Иринеја Тирића, исповедника православља*, рукопис.

8. Рајчевић, Угљеша: *Епископ Иринеј Ђирић, сликар-аутодидакт*. У: Сунчани сат, бр. 8, Сремска Митровица, 1998.
9. Слијепчевић, Ђоко: *Историја Српске православне цркве*, књ. 2, Београд, 1991.
10. *Споменица о стогодишњици Српске православне велике гимназије у Новом Саду*, Ујvideк, 1910.
11. Станојевић, Славко – Нотарош, Красноје: *Новосадски шаховски клуб 1922–1997*, Нови Сад, 1997.
12. Стоја, Војислав, *Владика Иринеј међу великанима*. У: Свеске за историју Новог Сада, бр. 5, Нови Сад, 1994.

ПОКЛОН БИБЛИОТЕКА ДР ИРИНЕЈА ЋИРИЋА И СТЕВАНА ЋИРИЋА

Међу више од четрдесет библиотека личности и институција од значаја за културну историју¹ које се чувају у Библиотеци Матице српске, свакако је једна од значајнијих библиотека браће Иринеја и Стевана Ћирића из Сремских Карловаца. Уговор о поклону у име породице Ћирић потписао је проф. др Иван Ћирић из Нортфилда (САД), а у име Библиотеке Матице српске њен управник Миро Вуксановић у октобру 2007.²

Изглед библиотеке пре пресељења у БМС

Током јула те године, у неколико наврата, из породичне куће Ћирића у Сремским Карловцима, публикације су паковане у кутије и преносене у Нови Сад. Осим око 7000 књига, периодике и докумената, БМС је на дар примила и два вредна уметничка дела, аутопортрет владике др Иринеја Ћирића (уље на платну, димензија 120 x 180 цм) и бисту Стевана Ћирића, рад Томе Росандића. Библиотека у кући Ћирића налазила се у две велике собе у старинским, застакљеним орманима од храстовине који су

¹ Од библиотека Саве Текелије и Платона Атанацковића, преко Патроната Српске православне велике гимназије у Новом Саду до личних библиотека проф. Рашка Димитријевића, Станислава Бајића, Бошка Петровића и Дејана Медаковића, до библиотеке Стеријиног позорја и легата проф. Сретена Марића, ове библиотеке данас чине значајан део збирки БМС са преко 125.000 публикација.

² Уговор о поклону, бр. 0301-1477 од 9. октобра 2007.

наменски прављени „од пода до плафона” и који су прекривали све зидове у овим просторијама.

Аутопортрет епископа др Иринеја Тирића

После смештаја у БМС започело је сређивање Библиотеке која је добила назив „Поклон библиотека др Иринеја Тирића и Стевана Тирића” и чува се као целина. Све публикације обележене су печатом са називом поклон библиотеке и добиле су сигнатуру која има словну ознаку Тирић, формат и нумерус куренс. Публикације су затим обрађене и у електронској бази БМС налазе се 5132 монографске публикације и 390 наслова периодике са укупно 1370 томова/годишта. Ова значајна поклон библиотека углавном садржи публикације из заоставштине владике др Иринеја Тирића и Стевана Тирића, али у њој се налазе и књиге које су припадале и другим члановима породице, што се може установити на основу потписа и посвета на књигама (од средине XIX па све до краја XX века). Тако су најстарији примерци припадали Исидору Тирићу, оцу Иринеја и Стевана, и датирају из времена када је био матурант у Будиму. Ту су и књиге које је у кућу Тирића донела његова супруга Евелина рођ. Кречаревић, а које су припадале њеним родитељима, Павлу Кречаревићу и Катарини рођ. Поповић. Међу књигама Евелине Тирић налазе се и песме Бранка Радичевића из 1867 (потпис на књизи: Евица Кречаревић), као и *Schillers Werke* у четири тома из 1877 (потпис на књизи: Евелина Кречаревић). Међу новијим књигама су и књиге поклоњене деци Стевана Тирића као што је *Убиство с предумишљајем* Слободана Селенића из 1993, са посветом аутора Катарини Тирић и неколико књига које су Олги Тирић поклонили и посветили Дејан Медаковић, Динко Давидов и други. Ту је и неколико медицинских књига које су припадале др Ивану Тирићу.

Највећи део ове драгоцене библиотеке су публикације из заоставштине Иринеја и Стевана Ћирића. Владика бачки др Иринеј Ћирић имао је обичај да се потписује на своје књиге, те се у овој библиотеци налази чак 1297 књига са његовим потписом. Стеван Ћирић је свој потпис ставио само на 35 књига. Преко 300 посвета налази се на књигама које су поклоњене браћи Ћирић. Међу посветама Иринеју издвојићемо оне Јована Грчића, Димитрија Руварца, Мираща Кићовића, Лазара Мирковића, Александра Дерока, Ђорђа Сп. Радојичића, Павла Поповића... Ту је и посвета Милутина Миланковића на његовој познатој књизи *Кроз васиону и векове* у издању Матице српске 1928, као и посвета Иринеју од владике Николаја Велимировића на књизи *Молитве на језеру* из 1922. године. Интересантно је да се међу Иринејевим књигама налази и тридесетак публикација на енглеском језику са посветом Паје Р. Радосављевића, професора психологије на неколико америчких универзитета и пријатеља и извршиоца тестаментa Николе Тесле. Наш познати филозоф Бранислав Петронијевић поклатио је владици Иринеју неколико књига, а у библиотеци се налазе и књиге које је посветио Стевану Ћирићу. Ксенија Атанасијевић, Богдан и Павле Поповић, Војислав Ј. Илић, Сибe Миличић, Јован Радонић, Никола Радојчић, Душан Ј. Поповић, Јаша Томић, Виктор Новак, Милан Недић... само су неке од личности које су поклониле и посветиле своје књиге Стевану Ћирићу. Интересантно је да се међу књигама Стевана Ћирића налази и не мали број музиколошких публикација које је добијао на поклон од познатих композитора Милоја Милојевића, Петра Коњовића и Ненада Барачког. Ту је и прво издање *Карактерологије Југословена* које је, 1939. године, Стевану Ћирићу поклатио и посветио Владимир Дворниковић.

Биста Стевана Ћирића, рад Томе Росандића

Из потписа (као ознаке власништва), посвета и записа на књигама у овој драгоценјој библиотеци могу се донекле сагледати личне, породичне и професионалне везе, афинитети и интересовања др Иринеја и Стевана Ћирића као и других чланова ове знамените карловачке породице.

Ова изузетно вредна библиотека, осим публикација из личних библиотека браће Ћирић, садржи и архивску грађу и документа из периода између два светска рата од великог значаја за историчаре. Ова грађа, са више од хиљаду докумената, фотографија, архивалија биће тематски разврстана по фасциклама и обрађена у електронској бази у збирној масци. Највећи део архивалија које су припадале владици др Иринеју Ћирићу тичу се Сабора Српске православне цркве као и његовог учешћа у разним међународним комисијама и организацијама у којима је представљао ту цркву. Богата архива Стевана Ћирића налазила се у посебном ормару у његовој библиотеци у Сремским Карловцима. Стеван Ћирић је документа разврставао тематски у стотинак фасцикли/ладица, почевши од шаха преко путовања и породичних докумената, до оних везаних за његов рад у влади и парламенту, а којих има највише. При сређивању ове драгоцене грађе трудили смо се да задржимо распоред који је Стеван Ћирић направио.

Ормар са архивским материјалом Стевана Ћирића

Књиге у овој библиотеци одражавају интересовања њених власника. Геолошка литература, дела из уметности и историје најбројнија су међу књигама др Иринеја Ћирића. У владичанском двору Епархије бачке у Новом Саду чува се и збирка под називом „Лична библиотека Иринеја Ћирића” која броји 793 публикације, а које су обрађене и унете у електронски каталог БМС, у оквиру пројекта сређивања те библиотеке.

У библиотеци Стевана Тирића преовлађују књиге из историје, политике, друштвених наука али ту се налази и не мали број књига и часописа везаних за његову велику љубав – шах. За историчаре су свакако најзначајније публикације које се тичу рада краљевске владе и парламента у последњој деценији пред Други светски рат, када је Стеван Тирић био активни учесник у политичком животу Краљевине Југославије.

О ширини образовања и интересовања браће Тирић сведочи и чињеница да се у овој библиотеци налазе књиге на преко 25 језика. Највећи број је на српском језику, а од осталих су највише заступљени немачки – преко 1350 публикација, француски 528, енглески 342, руски 205, мађарски, грчки и латински, сваки са приближно 100 публикација.

Међу готово 400 наслова периодичних публикација у преко 1370 годишта/томова осим домаћих књижевних и научних часописа из међуратног периода има и страних, углавном на француском, енглеском и немачком језику.

Ова импозантна библиотека представља драгоцен извор за осветљавање живота и рада њених власника који су имали значајно место у међуратној историји Краљевине Југославије али и за проучавање епохе у којој су деловали, један у духовном, а други у световном окружењу.

О УРЕЂЕЊУ, ОБРАДИ И ЗАШТИТИ БИБЛИОТЕКЕ БАЧКЕ ЕПАРХИЈЕ

Црквене и манастирске библиотеке представљају важне културно-историјске споменике у Србији. О књижном благу које се скрива и чува иза зидина грађевина у којима се оне налазе, мало је познато, јер најчешће не постоје инвентари, каталози или неки други пописи њихових библиотека, за разлику од градских, универзитетских, националних и других библиотека, чији су фондови кроз онлајн каталоге постали доступни и прегледни путем Интернета даноноћно.

Библиотека Матице српске почела је 1995. године са радом на уређењу, обради и заштити Библиотеке Бачке епархије, како је било предвиђено програмом рада за ту годину, а са циљем да се допринесе попису, опису и заштити црквених и манастирских библиотека.

Епархијска библиотека у Бачкој датира још из друге половине 16. века. Након Велике сеобе 1690. фонд је интензивније богаћен, али је ова библиотека страдала у новосадском пожару 1849. године. Доласком Платона Атанацковића за бачког епископа 1851. године отпочиње период обнове библиотеке, која ће представљати основ и језгро садашње епархијске библиотеке.

Библиотеку Бачке епархије посетиле су 28. децембра 1994. библиотекарке Одељења старе и ретке књиге и легата мр Мирјана Брковић, Светлана Вучковић и Финка Пјевач, руководилац тог одељења мр Душица Грбић и мр Ружица Симин-Допуђа, тадашњи руководилац Одељења каталожско-библиографске обраде, како би се упознале са смештајем, чувањем и обимом ове библиотеке. Након тога у Библиотеци Матице српске мр Душица Грбић сачинила је Предлог за уређење, обраду и заштиту Библиотеке Бачке епархије, по коме је предвиђен рад у неколико фаза, којим би се обухватила превентивна заштита публикација, физичко сређивање збирке, каталогизација у Библиотеци Матице српске, израда инвентарних књига, конзерваторско-рестаураторска и књиговезачка заштита, микрофилмовање књига које Библиотека Матице српске не поседује у свом фонду и публикавање каталога Библиотеке. Приликом посете управника Библиотеке Матице српске Мира Вуксановића, 16. марта 1995. године, Његово преосвештенство епископ бачки др Иринеј Буловић

благословио је отпочињање радова на уређењу, обради и заштити ове Библиотеке.

У периоду од 3. до 22. маја 1995. године обављени су послови на превентивној заштити публикација. У извештају Мирјане Ступар, ондашњег руководиоца Одељења за заштиту публикација, констатовано је да Библиотека Бачке епархије садржи 8842 физичке јединице, од којих су 6253 књиге, а 2589 периодичних публикација.

У периоду од 24. маја до 5. јуна библиотекарки Светлана Вучковић, Финка Пјевач, Станимир Јакшић и Александар Петровић обавили су послове физичког уређења збирке. Пошто се не зна где је инвентарна књига ове Библиотеке, а не постоји ни каталог, смерницу приликом рада на тријажу представљале су маркице, затечене на хрпту већине књига. На маркици беле боје, са стилизованим оквиром плаве боје, уписан је мастилом црне боје инвентарни број. У полицама су неке књиге биле поређане према бројевима на тим маркицама, а неке су биле смештене без поштовања било ког принципа, те се намеће закључак да је висина преграде у орманима, као и висина ормана са полицама који досежу до плафона, наметала начин смештаја књига. Могућност смештања књига у полице ормана била је условљена висином књиге и размаком између полица, те су библиотекарки приликом физичког уређења слагали књиге по висини, трудећи се да притом поштују след инвентарних бројева, затечених на маркицама.

Приликом прегледања књига утврђено је постојање многих потписа, печата и посвета, што је представљало основне критеријуме за окупљање библиотека бачких епископа у овој збирци. Тако су окупљене библиотеке Платона Атанацковића (1851–1867), Митрофана Шевића (1900–1918), др Иринеја Ћирића (1922–1955) и Никанора Иличића (1955–1986).

Библиотека Бачке епархије смештена је у светлој, лепо уређеној просторији у приземљу зграде Владичиног двора и ту се налазе основни фонд Епархијске библиотеке и библиотеке епископа Платона Атанацковића и Никанора Иличића.

На спрату супротне стране здања, на углу који је окренут ка Дунавској улици, налази се просторија у којој су публикације из библиотека епископа Митрофана Шевића и др Иринеја Ћирића.

Са радом на инвентарисању и каталогизацији књига из епархијске библиотеке започето је октобра 1995. године. Рад се одвијао тако што је група од стотинак књига инвентарисана у просторији библиотеке у Владичином двору, а затим су књиге транспортоване у металним сандуцима до Библиотеке Матице српске на каталогизацију. Овакав начин инвентарисања одвијао се до јесени 2005. године, а од тада књи-

ге се допремају из Епархије и инвентаришу у БМС. На полеђину насловне стране сваке физичке јединице ставља се правоугаони печат са скраћеницама *Инв. бр.* иза којих се сигнатурним мастилом уписује инвентарни број. Округли печат са текстом *БИБЛИОТЕКА ЕПАРХИЈЕ БАЧКЕ* утискује се на полеђину насловне стране, на страну 19, уколико је публикација пагинирана, односно на страну која је одбројана као деветнаеста у случају да књига нема пагинацију. Исти печат ставља се и на последњу постојећу страну.

Инвентарна књига монографских публикација почиње од броја један. У њој се налазе рубрике: *Ред. број, Датум, Сигнатура, Писац књиге, Наслов књиге, Место и издавач, Како је набављена књига, Цена и дел. број* и *Напомена*. Овакве инвентарне књиге користиле су се у Библиотеци Матице српске до преласка на штампање инвентарних књига из електронске базе, те су коришћене и за инвентарисање ове збирке. У рубрику *Ред. број* уписан је инвентарни број, у рубрици *Датум* забележено је ког дана, месеца и године је књига инвентарисана, рубрике *Сигнатура, Писац књиге* и *Наслов књиге* већ саме указују на свој садржај. У рубрици *Место и издавач* уписано је место издања публикације, а уместо издавача бележи се година издања публикације, као релевантнији критеријум за издање публикације. Рубрике *Како је књига набављена* и *Цена и дел. број* су непопуњене, а у рубрици *Напомена* наведен је податак о издању публикације, о привезима који се налазе уз наслов, као и напомене о језику и писму за публикације на грчком, хебрејском и сличним језицима.

Књига под инвентарним бројем 1 инвентарисана је 30. октобра 1995. године.

Приликом узимања књига из ормана библиотеке у Епархији и смештања књига у сандуке за транспорт водило се рачуна о томе да се задржи редослед из полице у орману. На инвентарисању књига радила је библиотекарка Ивана Мразовић-Радовић, а после њеног одласка у пензију Светлана Вучковић. Након инвентарисања књиге су каталогизоване и њихови описи се налазе у електронском каталогу Библиотеке Матице српске. На каталогизацији учествовали су библиотекари из Одељења старе и ретке књиге и легата мр Душица Грбић (опис штампаних ћириличких књига 16. века), мр Мирјана Брковић (књиге на српском, енглеском, румунском, руском, хрватском језику и унос описа штампаних ћириличких књига 16. века у електронску базу), Ивана Мразовић-Радовић (књиге на српском и немачком језику, старе штампане књиге на немачком језику), Светлана Вучковић (књиге на немачком, латинском, српском, енглеском, шведском, ромском, арамејском, хебрејском и другим језицима, старе штампане књиге на латинском и немачком језику), Финка Пјевач (књиге на српском, руском, бугарском, хрватском и другим словенским језицима),

Драгиша Мијовић (књиге на француском језику и другим романским језицима), као и библиотекари из других одељења Станимир Јакшић (књиге на грчком језику) и Петер Хајнерман (књиге на мађарском језику).

Сви послови на овој збирци (допремање и отпремање књига, инвентарисање, каталогизација и сигнирање у Библиотеци Матице српске) обављају се упоредо са редовном делатношћу и пословима у Библиотеци.

Библиотеку Епархије бачке чини неколико целина. То су основни фонд, рукописне књиге, старе штампане књиге 16–17. века и библиотеке бачких епископа. Књиге су сигниране по целинама. Сигнатура се уписује на маркицу димензија 32x25 mm, која се ставља на десни горњи угао задњих корица. На врху маркице одштампан је назив БИБЛИОТЕКА ЕПАРХИЈЕ БАЧКЕ стилизованим словима једнаке величине, истим као на печату. На маркицама књига основног фонда јавља се само арапски број по нумерусу куренсу. Издвојене целине, као што су рукописне књиге, штампане књиге 16–17. века, као и библиотеке бачких епископа засебно су сигниране. У њиховој сигнатури иза словне ознаке (*Рук.* = рукописне књиге, *Ст. шт.* = старе штампане књиге) долази арапски број по нумерусу куренсу. Књиге које су окупљене као библиотеке бачких епископа садрже у сигнатури сиглу која представља иницијале имена и презимена епископа: *ПА* = Платон Атанацковић, *МШ* = Митрофан Шевић, *ИЂ* = Иринеј Ђирић и *НИ* = Никанор Иличић, а потом следи нумерус куренс.

У електронском каталогу Библиотеке Матице српске постоји 6365 каталожских описа књига из епархијске библиотеке. Исписи у електронском каталогу садрже у сигнатури и ознаку за припадност збирци *Еп. Бач.* Последња књига из ове збирке је инвентарисана под бројем 5959. Број каталожских записа премашује број инвентарисаних физичких јединица, пошто су привезани радови каталогизовани сваки засебно, а инвентарни број имају идентичан са основном физичком јединицом уз коју су привезани. Има их 901 у Библиотеци.

У електронском каталогу Библиотеке Матице српске налази се 3674 каталожска описа књига које припадају основном фонду (сигнатура им тече од броја 1 до 2242).

Из збирке старих штампаних књига 16–17. века у бази је 27 каталожских описа укључујући и привезе (последњи број је 18). Треба напоменути да је опис једног листа *Рукописног јектенија у време петодесетнице из 1714. године* у овој збирци, јер је привезан уз *Октоих петогласник из 1537. године*. Најстарија књига у овој збирци, па и у читавој епархијској библиотеци је *Четворојеванђеље* из 1512. године отиснуто у румунском месту Трговиште. О старим ћириличким штампаним књигама 16. века писала је Душица Грбић у *Годишњаку Библиотеке Матице српске*. У *Годишњаку* за 2000. годину објављени су

текстови *Влашко Четворојеванђеље из 1512. године у Библиотеци Бачке епархије у Новом Саду* (стр. 96–102) и *Октоих петогласник Божидара Вуковића (1537) са привезом Пасхалије из Празничног минеја Божидара Вуковића (1538) у Библиотеци Бачке епархије у Новом Саду* (стр. 107–113). Нове податке доноси текст исте ауторке *Још нешто о Влашком Четворојеванђељу из 1512. године у Библиотеци Бачке епархије у Новом Саду* (стр. 93–95) у *Годишњаку* за 2001. годину. У приказима сводног каталога староштампаних ћириличких књига Јевгенија Љвовича Немировског на немачком језику Душица Грбић упућује читаоце на примерке у Библиотеци Бачке епархије, за чије постојање се није знало, те нису ни могли бити обухваћени опсежним и прецизним каталогом аутора Немировског. Тако се у тексту *Новопубликовани Сводни каталози староштампаних ћириличких књига*, где се приказују IV и V том, упућује и на примерак *Служабника Божидара Вуковића из 1519. у Библиотеци Бачке епархије* (*Годишњак* за 2001. годину, стр. 82–92), а у прилогу *Шести том Сводног каталога староштампаних ћириличких књига Ј. Љ. Немировског* (*Годишњак* за 2003. годину, стр. 153–159) скреће се пажња на *Октоих петогласник* из ове збирке и на текст о њему, објављен 2000. године. Остале старе штампане књиге су на латинском и немачком језику, а међу њима су и две елзевире, од којих је једна штампана у Лајдену 1648, а друга у Амстердаму 1664. године.

Библиотека владике Платона Атанацковића представљена је у 385 каталожских описа (последња књига сигнирана је као ПА 211/3).

Најбројнија је библиотека владике Митрофана Шевића и она је заступљена у електронском каталогу БМС са 1294 описа књига и последњом сигнатуром МШ 711, што указује на постојање великог броја привезаних наслова.

Библиотека владике Иринеја Ћирића описана је у 792 каталожска записа (последња сигнатура ИЋ 688).

Библиотека владике Никанора Иличића је најмања обимом са 361 каталожским описом књига (сигнираних од 1 до 321/1).

Постоје и књиге са различитим потписима Василија Петровића. Не може се установити да ли све оне припадају истој личности, тј. епископу Василију Петровићу (1885–1891), па те књиге нису издвојене као засебна целина. Оне су укључене у основни фонд епархијске библиотеке, а напоменом је регистрован потпис или белешка.

Треба истаћи да се као посебне целине у Библиотеци Матице српске чувају личне библиотеке Платона Атанацковића и др Иринеја Ћирића. Оне су обрађене у електронском каталогу Библиотеке Матице српске, а збирка Платона Атанацковића има и штампани каталог (*Библиотека Платона Атанацковића*, Нови Сад 1995).

У збирци има још књига које садрже потписе, белешке, екслибрисе, посвете и то је забележено у каталожном опису. Највише је оних са потписом сомборског проте Владислава Јанкулова, као и са посветама упућеним њему.

Пратећи потписе и печате бачких епископа сагледава се често њихов животни пут од школарца до епископа. Тако кроз печате *Професор богословије Митрофан Шевић*, *Архимандрит Митрофан Шевић* и *Епископ Митрофан Шевић* пратимо владика Митрофана Шевића (1900–1918). У потписима владике Иринеја Тирића срећу се уз његово име скраћенице Јђ. (јерођакон), Пђ. (протођакон), Архђ. (архиђакон) и Еп. (епископ).

Рукописне књиге из Библиотеке Бачке епархије још нису описане у електронском каталогу Библиотеке Матице српске, јер њихов опис изискује опсежнија истраживања, те рад на њиховом опису тек предстоји.

Већина књига у Библиотеци Бачке епархије објављена је у 19. и 20. веку (више од 5000 записа), из 18. века има 372 књиге, а у збирци старих штампаних књига 7 књига су из 16, а 19 из 17. века. Најстарија је већ поменуто *Четворојеванђеље* из 1512. године.

Библиотека Бачке епархије садржи књиге на више од 20 разних језика. Највише је оних на немачком језику (више од 2500), па затим на српском (око 1900), руском (више од 500), латинском и мађарском (око 400), затим на енглеском, француском, грчком, румунском, хрватском, бугарском, хебрејском, украјинском, чешком, шведском, словачком, словеначком, македонском, сиријском, арамејском.

У овој збирци највише је наслова са темама из друштвених наука. Преовлађују дела из религије, богослужбеног и богословског садржаја, из историје, књижевности, правних наука, уметности. Заступљени су и приручници као што су енциклопедије и многи речници, а мање је дела из природних наука.

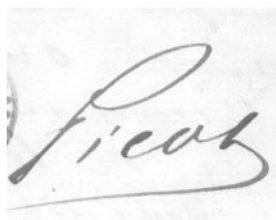
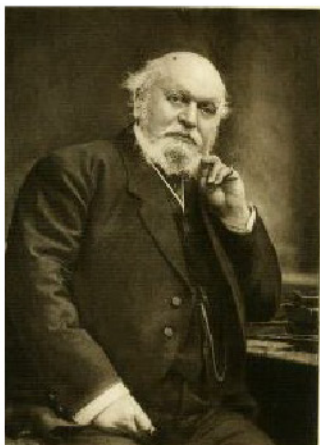
Обрада књига је завршена. У наставку рада следе послови инвентарисања и обраде новина и часописа из ове збирке. По принципу обраде монографских публикација обрађени су алманаси, календари, шематизми и сличне публикације са неустаљеном периодичношћу излажења. Све обрађене књиге претраживе су и преко Интернета.

МАТИЦА СРПСКА И ЕМИЛ ПИКО

Матица српска је од свога настанка до данас увек препознавала и истицала значајна и вредна дела која су утицала на културу и историју српског народа. Књига Емила Пикоа *Срби у Угарској*, Праг, 1873 (Emile Picot, *Les Serbes de Hongrie : leur histoire, leurs privilèges, leur église, leur état politique et social*), написана на француском језику, истакнута је као дело изузетне вредности на седници Књижевног одбора Матице српске у Новом Саду, одржаној 1874. године. Матица српска је на тој седници одлучила да превод те књиге Емила Пикоа и новчано награди. На тај начин је подржана идеја да се ово вредно дело у целости преведе на српски језик и објави. Пошто су уочене нетачности код неких историјских чињеница, закључено је да се оне у преводу исправе и да се унесу неопходне допуне од стране преводиоца. Писац је са тим био упознат, што се види и у писму које је упутио тадашњем председнику Матице српске Антонију Хаџићу. „...Сигурно знате да господин Павловић жели да се позабави превођењем мог дела на српски језик. Нажалост, немам времена да урадим исправке у књизи, која би требало да буде потпуно прерађена. Моји послови, који ми не остављају ни мало слободног времена, не дозвољавају ми ни да сањам о тако важном послу; према томе, бићу утолико више захвалан онима који би желели да сугеришу господину Павловићу исправке или допуне. Слободан сам да Вам упутим овај апел. Користим ову прилику да Вама, господине, као и Матици упутим своју неизмерну захвалност.”¹ Писмо је сачувано у Рукописном одељењу Матице српске под бројем 13.658. Оно је на француском језику и написано је у Паризу, марта 1881. године.

Писмо сведочи о контактима Емила Пикоа са Матицом српском. Они су забележени и у *Грађи за историју Библиотеке Матице српске, књига III, 1864–1892*, Емил Пико је 1876. године послао Матици српској на поклон два сандука књига из Париза. Царинске трошкове као и трошкове превоза после пријема измирила је Матица. Можемо да претпоставимо да је поклон био вредан, јер је потпредседник Матице др Стеван Павловић на Главној скупштини, одржаној 30. августа 1876. године, истакао да се „Матичина Књижница” увећала значајним књижевним поклоном француског писца Емила Пикоа. Претпостављамо да је међу поклоњеним књигама била и драгоцену књигу *Срби у Угарској*.

¹ Са француског превела Даниела Кермеци.

Сл. 1. Фотографија Емила Пикоа

Иако је Емил Пико личност која је деловала у другој половини 19. века, његово име добро је познато и данашњој српској научној јавности. Био је изузетан интелектуалац, адвокат по професији, лингвиста, филолог, фолклориста, историчар и библиограф. Своје способности испољио је још током студија. Одмах након стицања дипломе правника, 1865. године, радио је као секретар румунског принца Карола у Букурешту. Због запажених квалитета, француска влада га је именовала, 1868. године, за вишеконзула у граду Сибиу, а од 1869. до 1872. у Темишвару. Проведене године у Румунији омогућиле су му да научи румунски језик, да упозна румунски народ и тамо задовољни жељу за упознавањем и других народа и њихових језика. У Паризу је од 1875. године радио као професор румунског језика у Школи за учење оријенталних језика. Поред тога што је био врстан зналац источних језика, добро је познавао менталитет, а посебно етнологију и културу тих народа. Поред румунског, познавао је мађарски, бугарски и српски језик. О томе говори и део његове богате библиотеке која се данас чува у Националној библиотеци у Паризу. Поред књига на румунском језику, завидан је и број књига на словенским језицима (181) од којих је више од половине на српском и хрватском језику. Желео је да писањем о историјским чињеницама из живота тих народа утиче на стварање истините слике о њима. Управо то је и био разлог за писање књиге о Србима. Књига је објављена, али се аутор нигде није потписао. Податак да је Пико аутор налази се у предговору српског издања који је написао преводилац Стеван Павловић. Намера Емила Пикоа била је да такве књиге напише и о другим народима из источне Европе. Још је Јаков Игњатовић 1848. године у своме тексту *Европу треба упознати са истином о Србима* указао на то како је неопходно утицати на ондашњу Европу да Србе не гледа као арап-

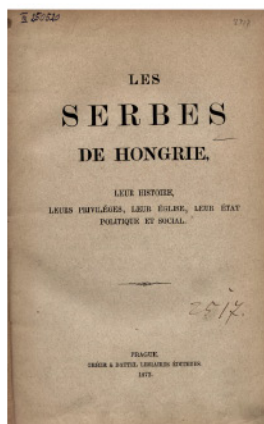
ске бедуине који се пресељавају с једног места на друго и као оруђе деспотизма. Емил Пико је много допринео упознавању историје оријенталних народа у западној Европи. Писањем о историјским чињеницама утицао је на стварање истините слике о њима. Дело Емила Пикоа *Срби у Угарској* имало је посебан одјек и утицај не само међу Србима, него и међу француским интелектуалцима, као и у политичким круговима у Европи у 19. веку. Књига је много допринела сагледавању и формирању мишљења о српском народу образованог европског друштва. Пружила је потпуну слику о животу и приликама кроз које су пролазили Срби с друге стране Саве и Дунава. Београдски лист *Време* у броју 7 из 1874. године, забележио је да овакво дело до тада није изашло на свет на нашем, а ни на другом језику.

Литературу коју је користио и навео као изворе за писање ове књиге, Емил Пико груписао је тематски у три целине: политичка, црквена и књижевна повесница. Већина је на немачком језику, што показује да га је добро познавао. Подаци и догађаји које је описао у књизи пренети су из чланака објављених у значајним историјским часописима у 19. веку.

Књига Емила Пикоа *Срби у Угарској* штампана је анонимно на француском језику и има 474 стране у дванаест поглавља: 1. Срби у Угарској од VII. века до првих ратова са Турцима, 2. Повесница угарских Срба од првих ратова са Турцима до скончања Бранковића, 3. Повесница Срба у Угарској од скончања Бранковића до сеобе патријарха Чарнојевића (1521–1694). Прве повластице цара Леополда, 4. Повесница Срба у Угарској, како се Срби доселише 1694, па донде, како се Хорват и Текелија одселише у Русију (1751). Нове повластице Леополда I, Јосифа I, Карла VI и Марије Терезије, 5. Повесница Срба у Угарској, како се Хорват и Текелија одселише у Угарску, па донде, како се Србима дадоше грађанска права (1751–1791), 6. Повесница Срба у Угарској, како им се дадоше грађанска права, па до покрета 1848. Ратови против Француске; илирство; борба народности у Угарској (1791–1848), 7. Српски устанак 1848. Стварање војводства Србије, 8. Повесница Срба у Угарској од маџарског устанка до наших дана. Укид војводства Србије; Аустроугарско двојство и његове последице (1849–1873), 9. Народопис Срба у Угарској, 10. Војничке крајине. Кикиндски округ, 11. Српска црква у Угарској, 12. Српске школе у Угарској. Народни фондови. Удружбе². Листови. Књига је допринела да се осветли питање о друштвеном положају Срба у Угарској и оцени спор који су имали са пештанском владом. На 48. страни, на пресавијеном листу приказан је родослов породице Бранковић. Она је имала знамениту улогу у историји Срба у Угарској и због тога је приказана њена генеалогска карта. Преводилац Стеван Павловић у фусноти на 47. страни књиге наводи да је родо-

² У делу овог поглавља Пико истиче значај културног програма Матише српске и *Летописа* за Србе.

слов, представљен на пресавијеном листу на страни 288, допунио уз помоћ архимандрита Илариона Руварца, истраживача срpsких старина, а од 48. до 63. странице даје *Белешке на родотис породице Бранковић*. Србима је било неопходно јавно мишљење и став образованог европског друштва. Књига је била велики догађај за то доба, а и данас је незаобилазна литература историчарима и истраживачима многих струка.

Сл. 2. Насловна страна оригинала

Date de publication	Titre et Rédaction des revues	Date de la parution	Valeur des revues
Novel list	Београд (Beograd) и Сарајево (Sarajevo) и др. (Београд, Сарајево и др.)	1874	политичка, економска и др.
...	...	...	...

Сл. 3. Табела срpsких и хрватских периодичних публикација за прву половину 1874. године, стр. 462

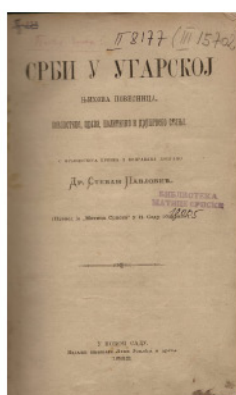
Прво је преведено на срpsки језик само седмо поглавље књиге *Срби у Угарској*, и то *Српски устанак 1848–1849 год. и постанак Српског војводства*, штампано као посебна књижица на 88 страна, у Новом Саду, 1879. године. Поводом изласка те књижице новине *Застава* за 1880. годину објавиле су полемику која је тим поводом вођена између др Стевана Павловића и Јована Стефановића Виловског, војног историчара и генералштабног мајора у аустријској војсци. Мајор Виловски је учествовао у покрету 1848. године на страни конзервативног крила око патријарха Рајачића и указао је на грешке и пропусте у књизи. Посебно је истакао неоправдан став и нетачне наводе о патријарху Рајачићу. Тада је забележено да је књига *Срби у Угарској* публикована у Прагу, у штампарији Грегр и Дател, 1873. и 1874. године, у два дела. Прегледајући литературу на француском језику нигде није потврђен податак да је књига изашла у два тома. Дилему у вези са тим и са годином издавања разрешио је SINDBAD, сервис за одговор на даљину Националне библиотеке Француске. Потврђено је да је књига изашла 1873. године, у једном тому, и указано је да се нејасноћа у вези са тим јавила због тога што се на крају првог поглавља налази Табела срpsких и хрватских периодичних публикација за прву половину 1874. године, а на крају књиге (стр. 473) наведена је следећа реченица: „У

тренутку када се штампао последњи лист овог дела, одиграли су се важни догађаји за историју Срба у Угарској (12. јула 1874. ... 12. августа 1874).” Из овога се закључује да је књига објављена 1873, а вероватно штампана 1874. године на шта указују наведени датуми.

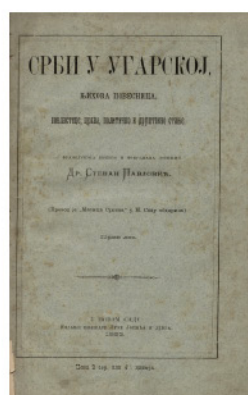
Колико је дело имало одјека код српске интелигенције 19. века говори и то што је Емил Пико јуна 1875. године изабран за дописног члана Српског ученог друштва, а новембра 1892. за почасног члана Српске краљевске академије.

Данас Библиотека Матице српске чува књигу Емила Пикоа *Срби у Угарској* у оригиналу и у преводу Стевана Павловића.

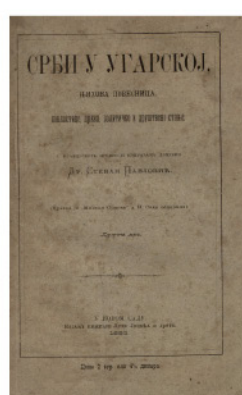
Библиотека Матице српске оригинално француско издање има у Библиотеци Текелијанумског завода и у Библиотеци Српске православне велике гимназијеу Новом Саду. Подаци о инвентарисању оригиналног примерка који се налази у Текелијануму, говоре да је књига инвентарисана у Библиотеци Матице српске 1950. године под бројем 82542. У рубрици „примедбе” уписан је и број са књиге 2517. Овим бројем примерак је означен приликом састављања пописа књига из Текелијанума од стране Антонија Хаџића, 1876. године. У тој рубрици уписана је и сигнатура Матичне библиотеке III 250520 којом су у њеном фонду тада обележаване књиге на француском језику 1950. године. Након реконструкције Библиотеке Текелијанума у истој рубрици уписана је и нова сигнатура под којом се књига данас чува РТкФр III 32. Информације о њој данас су претраживе у Библиотеци Матице српске по аутору у абecedном лисном каталогу, у електронском каталогу по свим параметрима наведеним у опису књиге, а у штампаном каталогу Библиотеке Текелијанумског завода на наслов књиге у делу који даје информације о француским књигама.

Сл. 4. Насловна страна српског издања, 1882.

Сл. 5. Насловна страна српског издања, 1883, део 1

Сл. 6. Насловна страна српског издања, 1883, део 2

Стеван Павловић је књигу превео на српски језик скоро десет година после оригиналног издања уз суштинске допуне и исправке. У преводу књига садржи 592 стране. Матица српска је превод наградила са 300 форинти. Српски превод публикован је 1882. године, у једном тому, са 592 стране, у књижари Луке Јоцића и друга, а штампала је штампарија А. Пајевића у Новом Саду. Књига је поново објављена и штампана од стране истог издавача и штампара 1883. године, у два дела. У предговору српског издања наведено је име аутора и указано је на њен одјек у јавности оног времена. Библиотека Матице српске данас чува српско издање из 1882. године у два примерка, један је комплетан и један непотпун, а издање из 1883. године у четири примерка, два комплетна и два непотпуна. Књига Емила Пикоа *Срби у Угарској* у преводу на српски језик Стевана Павловића, Нови Сад 1883, наведена је у *Каталогу ретких српских књига 1741–1941*, који је саставио за потребе антикварница Јанко Хркаловић и издао га у Београду 1971.

При анализи и писању историјских чињеница и догађаја везаних за Србе у Угарској, ова књига и данас се користи. На списку је литературе приликом писања магистарских радова и докторских теза.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Грађа за историју Библиотеке Матице српске. Књ. III*. – Нови Сад, 1965.
2. *Грађа за биографски речник чланова Друштва српске словесности, Српског ученог друштва и Српске краљевске академије : 1841–1947*. – Београд, 2007.
3. *Застава*. – Нови Сад, 1880, бр. 24 (стр. 4), бр. 58 (стр. 3–4), бр. 59 (стр. 3–4), бр. 63 (стр. 3), бр. 69 (стр. 3–4).
4. *Јавор : за годину 1875*. – Нови Сад, 1875, бр. 4, стр. 124–128.
5. Емил Пико: *Српски устанак 1848. и 1849. и постанак Српског војводства*. – У Новом Саду, 1879.
6. Емил Пико: *Срби у Угарској : њихова повесница, повластице, црква, политичко и друштвено стање*. – У Новом Саду, 1882.
7. Емил Пико: *Срби у Угарској : њихова повесница, повластице, црква, политичко и друштвено стање*. – У Новом Саду, 1883.
8. Emile Picot: *Les Serbes de Hongrie : leur histoire, leurs privilèges, leur église, leur état politique et social*. – Prague, 1873.
9. Живан Милисавец: *Историја Матице српске. Део 3*. – Нови Сад, 2000.
10. Миленко Палић: *Срби у Мађарској – Угарској до 1918*. – Нови Сад, 1995.

11. Јаков Игњатовић: *Публицистички списи. [Књ.] (1)*. – Нови Сад; Приштина, 1989.
12. Јанко Хркаловић: *Каталог ретких српских књига : 1741–1941*. – Београд, 1971.
13. *Larousse du XXe siècle : en six volumes. T. 5*. – Paris, 1932.
14. Monica Breazu: *La bibliothèque d'un Européen, Émile Picot (1844–1918)*. – Y: *Bulletin de bibliophile*. – Paris, 2004, no 2, str. 313–338.

РЕТРОСПЕКТИВНА ОБРАДА И РЕВИЗИЈА СЕРИЈСКИХ ПУБЛИКАЦИЈА У БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Развој технологије у 20. веку умногоме је допринео и осавремењавању и напредовању библиотечке делатности. Деведесетих година у Библиотеци Матице српске почела је аутоматизација послова уношењем описа публикација у електронску базу. До тада Библиотека је имала само класичне лисне каталогe. Ти каталози остали су драгоцен извор информација до данас, којима се корисници и библиотекарски свакодневно служе. Преласком на аутоматизовану обраду прво су описиване нове публикације, пристигле обавезним примерком или набављене куповином, поклоном и разменом. Како би се подаци о свим збиркама и публикацијама нашли у електронском каталогу, убрзо је почела и ретроспективна обрада оних публикација које су већ биле обрађене у лисном каталогу. На почетку ретроспективни унос података обављан је са листића али је убрзо почео да се ради са књигом у руци повлачењем публикације из магацина, тако да се уједно ради и ревизија. Посао је организован тако да је омогућено несметано информисање и услуживање корисника.

Када је направљен план по коме је одређено како ће се радити рекалогизација и ревизија, сачињен је и списак серијских публикација које су излазиле или излазе на територији Војводине од 1868. године. Ревизија публикација до 1867. ради се по посебном плану у Одељењу старе и ретке књиге. Рад на ретроспективној обради и ревизији серијских публикација првенствено је усмерен на издања Матице српске, потом на новосадску штампу, на новине и часописе публиковане у Војводини, затим на периодична издања која су престала да излазе, а комплетна су у фонду Библиотеке. Ради се ревизија и оних издања која се највише користе као и издања Српске академије наука и уметности. Углавном су то стручне и научне публикације за које је потребно проверити њихову комплетност, средити инвентарне бројеве, а којих нема у електронској бази и за њих треба креирати запис или га преузети из узајамне базе података. Код старијих публикација обрађених по старим правилима уносе се одређене промене, тј. обрађују се по важећем стандарду.

Ревизија фонда периодичних издања ради се континуирано од 1992. године, а пре неколико година направљен је конкретнији план по којем је она настављена. Тај план представља прецизно упутство за рад при обављању ревизије појединачне серијске публикације. На једном месту окупе се сва годишта једног периодичног издања која постоје у фонду и свака свеска или број прегледа се од корица до корица, са публикацијом у руци. Ревизија мора бити комплетна, а то подразумева комплетну библиографску обраду (бележење сваке промене наслова у току излажења, евидентирање свих осталих релевантних података) и потпуну проверу физичког стања једног наслова (утврђивање бројног стања годишта и бројева, утврђивање инвентара као и процена за примену мера заштите). Ревизијом су обухваћене и публикације из текућег прилива, које излазе и данас, где се сва примљена годишта проверавају и уносе се измене које нису евидентирани приликом првог формирања записа.

Библиотекар који ради ревизију прво поручи из магацина сва годишта неког периодичног издања која Библиотека поседује, попуњавањем посебног реверса. Када прими све физичке јединице он сваку свеску или број детаљно прегледа и бележи промене настале у току излажења те серијске публикације (промене уредника, штампарије, понекад промене издавача, периодичност). Свака конкретна промена веома је значајна за историјат једног периодичног издања. Листајући све бројеве библиотекар ће констатовати и забележити и оштећења до којих је евентуално дошло услед дугогодишњег коришћења неке серијске публикације. На сваки број уписује се и сигнатура одређеног наслова. Када је све прегледано, констатовано и забележено на концепту, следи упоређивање тих података са подацима забележеним на евиденционим картонима, радном и топографском. Након тога серијска публикација се обрађује према постојећем стандарду, уносом података у електронску базу, где се запис допуњује или се преузима из узајамне базе података. После тога библиотекар попуњава нове радне и топографске картоне и припаја их старим. Ти нови картони су зелене боје, лако се уочавају у картотеци и на тај начин указују на публикације за које је урађена ревизија.

Прегледану, прелистану и обрађену серијску публикацију библиотекар прослеђује књижничару који утврђује стање појединачних бројева, прецизно евидентира и ставља печат на сваки број, усклађује инвентарне бројеве и по инструкцијама библиотекара уноси измене у инвентарну књигу ако су потребне.

Осим утврђивања комплетности периодичног издања и бележења значајнијих промена у току његовог излажења, сравњивање инвентарних бројева је још један од комплексних послова који се ради приликом ревизије. Утврђивање облика инвентарног броја обавља се са публикацијом у руци

уз топографски картон и инвентарну књигу. Раније су важила другачија правила при инвентарисању па се данас срећу различити случајеви:

- некада има више инвентарних бројева за једно годиште. У тим случајевима сви бројеви тог годишта усмеравају се на најстарији инвентарни број, а у инвентарној књизи уноси се напомена о томе;
- некада су сва годишта инвентарисана на један, такозвани кумулативни инвентарни број. Приликом ревизије тај инвентар се задржава само за прво годиште, а осталим годиштима додељују се нови инвентарни бројеви;
- постоје и случајеви када се на једном кумулативном инвентарном броју налази више различитих периодичних публикација са различитим насловима, много годишта и бројева без спецификације. Тада сваки наслов и свако годиште добија нови инвентарни број;
- неке серијске публикације излазе у неколико књига у оквиру исте године и инвентарисане су на један инвентарни број. Приликом ревизије прва књига задржава тај стари инвентар, а остале добијају нови инвентарни број;
- многе серијске публикације у току излажења мењају наслов, и ако се то деси у току исте године, бројеви објављени под новим насловом стављају се на нови инвентарни број.

Када се сравне и среде сви инвентари у инвентарну књигу уносе се датум и печат да је ревизија урађена. Након тога књижник приступи уношењу спецификације у електронску базу. После комплетног уноса годишта и бројева у одговарајућа поља и потпоља у запис, публикација се прослеђује још једном на проверу пре него што се прими у магацин. Када се серијска публикација врати у магацин њена ревизија је завршена.

До сада је ревизијом био обухваћен само један примерак периодичног издања који Библиотека поседује, такозвани први или уникатски примерак. После дугогодишње праксе показало се да је неопходно ретроспективну обраду и ревизију радити истовремено повлачењем свих примерака једне периодичне публикације (уникатски и музејски). Таквом прецизнијом и комплетнијом ревизијом даће се боља и квалитетнија информација свим корисницима, како онима који лично долазе у Библиотеку тако и онима који њену електронску базу претражују преко Интернета.

До краја децембра 2009. године урађена је ревизија 46.344 годишта периодичних публикација.

*Списак серијских публикација објављених на територији Војводине
за које је урађена ревизија*

1. Баштован. – Нови Сад, 1900.
2. Билтен бригаде прве смене „Млади пролетер”. – Нови Сад, 1947.
3. Билтен Друштва за културну сарадњу Војводине са СССР. – Нови Сад, 1946–1947.
4. Билтен Матице српске. – Нови Сад, 1963–1964.
5. Bilten organa radničke samouprave „Pobeda”. – Novi Sad, 1964.
6. Бранково коло : народни илустровани забавник. – Нови Сад, 1942.
7. Браство. – Нови Сад; Београд 1887–1941.
8. Бршљан : лист за забаву, поуку и књижевност. – Нови Сад, 1885–1886.
9. Вести из Матице. – Нови Сад, 1979–1983.
10. Вечерњача. – Нови Сад, 1881.
11. Виноград. – Нови Сад, 1897.
12. Војвођанска сцена. – Нови Сад, 1946–1948.
13. Вовођански зборник : алманах. – Нови Сад, 1938–1939.
14. Војвођански ловац. – Нови Сад, 1946–1961.
15. Војвођански пчелар. – Нови Сад, 1938–1941.
16. Врач погађач. – Загреб ; Нови Сад, 1896–1914.
17. Глас Матице српске. – Нови Сад, 1934–1941, 1945.
18. Glasnik Vrtlarskog udruženja Vojvodine. – Novi Sad, 1953.
19. Гласник Матице српске. – Нови Сад, 1946–1949.
20. Гласник Пољопривредне коморе Дунавске бановине. – Нови Сад, 1939–1941.
21. Godišnjak Društva istoričara SAP Vojvodine. – Novi Sad, 1974–1983.
22. Годишњак Историјског друштва Војводине. – Нови Сад, 1951.
23. Годишњак Матице српске : календар за... – Нови Сад, 1931–1941.
24. Дан : часопис за литературу и културне проблеме. – Нови Сад; Београд, 1919–1920.
25. Дунав : недељни лист. – Нови Сад, 1920–1922.
26. Експелзиор. – Нови Сад, 1934–1940.
27. Жена. – Нови Сад, 1911–1921.
28. Женски свет. – Нови Сад, 1886–1914.
29. Одгајивач живине, кунића, голубова и птица ФНРЈ. – Зрењанин ; Нови Сад ; Београд, 1953–1955. – Од 1957. излази као: Живинарски преглед 1957–1961.

30. Завичај. – Нови Сад, 1878.
31. Задруга. – Нови Сад, 1879.
32. Збирка виших судских одлука. – Нови Сад, 1921–1941.
33. Зборник за историју / Матица српска. – Нови Сад, 1970–1983. – Од 1984. излази као: Зборник Матице српске за историју 1984–
34. Зборник за ликовне уметности. – Нови Сад, 1965–1985. – Од 1986. излази као: Зборник Матице српске за ликовне уметности 1986–
35. Зборник за славистику. – Нови Сад, 1970–1983. – Од 1984. излази као: Зборник Матице српске за славистику 1984–
36. Зборник за филологију и лингвистику. – Нови Сад, 1957–1983. – Од 1984/1985. излази као: Зборник Матице српске за филологију и лингвистику 1984/1985–
37. Зборник Матице српске за класичне студије. – Нови Сад, 1998–
38. Зборник Матице српске за књижевност и језик. – Нови Сад, 1953–
39. Зборник за славистику. – Нови Сад, 1970–1983. – Од 1984. излази као: Зборник Матице српске за славистику 1984–
40. Зборник Матице српске за сценске уметности и музику. – Нови Сад, 1987–
41. Здравље : лист за лекарску поуку народу. – Сомбор, 1880–1882.
42. Zdravlje – Здравствени покрет : glasilo Jugoslovenskog društva za čuvanje narodnog zdravlja. – Beograd, 1933–1941.
43. Извештаји Матице српске. – Нови Сад, 1949/1950–1967.
44. Извештаји Управног одбора и Књижевног одељења и одбора Матице српске... – Нови Сад, 1905/1906.
45. Илустрована недеља : недељни илустровани лист. – Нови Сад, 1943–1944.
46. Илустрована ратна кроника. – Нови Сад, 1877–1878.
47. Илустрована ратна кроника. – Нови Сад, 1912–1912/1913.
48. Јединство. – Нови Сад, 1919–1925.
49. Језик данас. – Нови Сад, 1997–
50. Календар Матице српске. – Нови Сад, 1902–1938, 1954–1963.
51. Компас. – Нови Сад, 1955–1956.
52. Културно-привредни преглед. – Нови Сад, 1935–1941.
53. Млада Србадија : лист Уједињене омладине српске за књижевност и науку. – Нови Сад ; Београд, 1870–1872.
54. Народ. – Нови Сад, 1870–1873.
55. Научни зборник Матице српске. Серија друштвених наука. – Нови Сад, 1950. – Од 1951. излази као: Зборник Матице српске, Серија друштвених наука, 1951–1955. – Од 1955. излази као:

- Зборник за друштвене науке, 1955–1983. – Од 1984. излази као:
Зборник Матице српске за друштвене науке, 1984–
56. Научни зборник Матице српске. Серија природних наука. – Нови Сад, 1951. – Од 1952. излази као: Зборник Матице српске, Серија природних наука, 1952–1956. – Од 1956. излази као: Зборник за природне науке, 1956–1983. – Од 1984. излази као: Зборник Матице српске за природне науке, 1984–
  57. Наш живот : лист војвођанске омладине. – Нови Сад, 1936–1938.
  58. Наша сцена. – Нови Сад, 1950–1960.
  59. Наше село. – Нови Сад, 1941.
  60. Невен : чика Јовин лист. – Нови Сад, 1880–1891, 1898–1908.
  61. Недељне новине : лист за просвету, забаву и поуку. – Нови Сад, 1899–1900.
  62. Нова пошта. – Нови Сад, 1941–1944.
  63. Нови Сад. – Нови Сад, 1924–1941.
  64. Новосадске новине. – Нови Сад, 1907.
  65. Новосадски средњошколац. – Нови Сад, 1951–1951/1952. – Од 1952. излази као: Глас средњошколаца, 1952–1952/1953
  66. Пољопривредни гласник. – Нови Сад, 1921–1941.
  67. Прилози за историју српске књижевне критике. – Нови Сад; Београд, 1984–
  68. Пчелица : поучно-забавни листић за старо и младо. – Нови Сад, 1893–1894.
  69. Рад војвођанских музеја. – Нови Сад, 1952–1993. – Од 1994. излази као: Рад Музеја Војводине, 1994–
  70. Рад и именик Матице српске. – Нови Сад, 1886–1933
  71. Рад Матице српске. – Нови Сад, 1971–
  72. Савремени Нови Сад. – Нови Сад, 1924. – Од 1925. излази као: Нови Сад 1925–1941.
  73. Свеске Матице српске. Серија друштвених наука. – Нови Сад, 1986–
  74. Свеске Матице српске. Серија књижевности и језика. – Нови Сад, 1985–
  75. Свеске Матице српске. Серија природних наука. – Нови Сад, 1989–
  76. Свеске Матице српске. Серија уметности. – Нови Сад, 1986–
  77. Српске илустроване новине : за забаву, поуку, уметност и књижевност. – Нови Сад, 1881–1882.
  78. Српски пчелар : илустровани орган за српске пчеларе. – Сремски Карловци ; Нови Сад ; Земун, 1896–1914, 1920, 1922–1833.

79. Српско коло : српски књижевни-културни-уметнички-забавни и поучни илустровани недељни лист. – Нови Сад, 1944.
80. Стражилово : лист за забаву, поуку и уметност. – Нови Сад, 1885–1888, 1892–1894.
81. Стражилово : лист за културу и уметност. – Нови Сад, 1952–1953, 1970–1974.
82. Filmski bilten : časopis za unapređenje amaterskog filma... – Novi Sad, 1962–1966.

Списак осталих серијских публикација за које је урађена ревизија

1. Acta orthopaedica Jugoslavica : časopis Udruženja ortopeda i traumatologa Jugoslavije. – Beograd, 1970–
2. Arhiv za poljoprivredne nauke i tehniku. – Beograd, 1946-1948. – Od 1951. izlazi kao: Arhiv za poljoprivredne nauke, 1951-1991. – Od 1992. izlazi kao: Journal od Scientific Agricultural Research, 1992–
3. Билтен – новонабављене књиге. – Београд, 1965–1977. – Од 1978. излази као: Библиографија приновљених домаћих и страних публикација 1978–1987. – Од 1988. излази као: Библиографија нових наслова, 1988–1990.
4. Bilten Saveza kompozitora Jugoslavije. – Beograd, 1964–1965. – Od 1971. izlazi kao: Bilten / Savez kompozitora Jugoslavije 1971–1975. – Od 1978. izlazi kao: Bilten SOKOJ 1978–1991.
5. Bulletin SOKOJ. – Beograd, 1980–1991.
6. Венац : књижевни омладински лист. – Београд, 1910–1935.
7. Глас Српске академије наука, Одељење друштвених наука. – Београд, 1949, 1951–1956. – Од 1959. излази као: Глас / Одељење друштвених наука 1959–
8. Глас Српске академије наука, Одељење литературе и језика. – Од 1966. излази као: Глас. Одељење литературе и језика. – Београд, 1951–1957. – Од 1959. излази као: Глас одељења литературе и језика, 1959–1961, 1966–
9. Глас Српске академије наука, Одељење медицинских наука. – Београд, 1949-1957. – Од 1958. излази као: Глас / Српска академија наука, Одељење медицинских наука 1958–
10. Глас / Српска краљевска академија. – Београд, 1887–1895. – Од 1896. излази као: Глас Српске краљевске академије. Први разред, Одељење природно-математичких наука, 1896–1941. – Од 1946. излази као: Глас Српске академије наука. Први разред,

- Одељење природно-математичких наука 1946–1948; 1949–1957.
– Од 1958. излази као: Глас, Одељење природно-математичких наука 1958–
11. Гласник Српског друштва Црвеног крста. – Београд, 1921, 1942–1944.
  12. Гласник Српског ученог друштва : расправе и други чланци. – Београд, 1883–1892.
  13. Годишњак / Српска Краљевска академија. – Београд, 1887–1940. – Од 1941. излази као: Годишњак / Српска академија наук 1941–
  14. Зборник за историју, језик и књижевност српскога народа. – Београд, 1904–
  15. Зборник Народног музеја. – Београд, 1985–
  16. Здравље : лекарске поуке о здрављу и болести. – Београд, 1906–1914, 1920–1932.
  17. Илустровани лист. – Београд, 1919–1929.
  18. Jugoslavenska medicinska biokemija. – Zagreb, 1982–1990. – Од 1992. izlazi kao: Jugoslovenska medicinska biokemija, 1992–2006. – Од 2007. izlazi kao: Journal of Medical Biochemistry, 2007–
  19. Народно здравље. – Београд, 1881–1885.
  20. Полет : омладински часопис за књижевност и културу. – Београд, 1948–
  21. 1950.
  22. Преглед издања Српске краљевске академије. – Београд, 1936. – Од 1948. излази као: Преглед издања Српске академије наука и уметности 1948–
  23. Рашка : месечна смотра. – Београд, 1927, 1929, 1934–1937.
  24. Савремени преглед. – Београд, 1926–1927.
  25. Saobraćaj. – Beograd, 1954–
  26. Слава : књижица за народ и омладину. – Ниш, 1896.
  27. Споменик. Други разред, Филолошко-историјске и философске науке / Српска краљевска академија. – Београд, 1898–1948. – Од 1950. излази као: Споменик / Српска академија наука, Одељење друштвених наука 1950–
  28. Србадија : часопис за забаву и поуку. – Београд, 1881–1883.
  29. Tehnika. Opšti deo. – Beograd, 1946–

КАЛЕНДАРИ ОД БРОЈКИ И СЛОВА ДО САВРЕМЕНОГ МЕДИЈА ЗА КОМУНИКАЦИЈЕ

Увод

Календар је важна тековина људске цивилизације. Он је израз човекове потребе да мери невидљиви проток времена и оријентише се у њему.

Реч календар потиче од латинске речи *Calendae*, грчки *καλεο*, што значи дозивати, извикивати. Календама су Римљани називали први дан сваког новог месеца. На свечаним народним скуповима уочи првог дана у месецу приносила се жртва, а жреци су објављивали, „извикивали”, први дан у месецу. Тако је настао назив календар.

Многе врсте календара, мање или више прецизних, настајале су у различитим периодима људске цивилизације. Човеку су оријентирани за мерење времена увек били Сунце, Месец, Земља, звезде. Претеча данашњег календара био је *јулијански календар*, који је Јулије Цезар увео 45. године пре н. е. Уз мање измене он се примењивао до реформе у 16. веку. Због разлике трајања између јулијанске (календарске) и тропске године пролећна равнодневица 1852. године уместо 21. марта, пала је десет дана раније, тј. 11. марта. Да би се календар довео у склад с природом, папа Грегорије XIII је извршио реформу јулијанског календара према предлозима комисије сачињене од познатих астронома тога времена. Разлика од десет дана уклоњена је тако што се иза четвртка, 4. октобра 1582. године, наредни дан, петак, рачунао као 15. октобар. Овако сачињен календар назван је по папи Грегорију *грегоријански*. Врло брзо су га прихватиле све католичке државе у Европи, а међу првима Аустрија 1584. и Угарска 1587. године. Протестантске државе учиниле су то током 18. и 19. века. У Србији је уведен 1919, у Грчкој 1923, а после њих у Румунији и Бугарској. Јулијански календар задржале су српска, руска и јерусалимска црква.

Од времена кад су примили хришћанство у 7. веку Срби су усвојили јулијански календар. Дотле су, као и други словенски народи у многобоштву, имали свој календар „са раздеобом и времена и потреба култа народног”. Први календари били су ретки преписи које су имали само црквени центри. Звали су их месецослов, светоданик, кућник, прогностикон, рочишник, уписник. За потребе цркве први је на словенски

језик преведен *Цариградски месецослов*. Српска црква га прилагођава својим народно-црквеним обичајима. Слични календари штампани су од краја 16. до почетка 18. века у Црној Гори, Млецима, Римнику и Београду и звали су се синаксари. Промене су се десиле тек 1771. године кад је митрополит Јован Ђорђевић штампао у Бечу *Собраније изабраних молите* у којем се јавља календар сређен по месецима, а црвеним словима означени су празнични дани. За исту годину штампа се и посебни *Мјесјацослов*. Године 1776. излази *Мјесјацослов* где су дани први пут подељени по недељама, а година почиње 1. јануара. Десет година касније синод Карловачке митрополије смањује број заповедних празника када се морала служити литургија и са изузетком Св. Саве, изоставља се празновање многих светитеља који су постојали у синаксарима. Поновно увођење српских светитеља вратиће Вук Караџић у *Даници* од 1826. године.

Први илустровани месецослов у Срба за 1718. годину настао је у Бечу урезивањем у бакар и био је посвећен карловачком митрополиту Вићентију Поповићу-Јањевцу. Данас се његов једини примерак чува у Пешти. Потом су се штампали месецослови у Венецији, Бечу, Будиму и током 18. века било их је већ око четрдесетак. Први српски календар *Славено-сербски источне цркве календар* сачинио је Захарије Орфелин за 1766. годину и у њему су штампане две приповетке. Овај календар није сачуван и о њему знамо само по писању Вука Караџића, Лукијана Мушицког, Антонија Арнота и Павела Јозефа Шафарика. По узору на Орфелинов календар, почетком 19. века настају многи нови календари: Димитрије Давидовић припрема први српски алманах *Забавник*, Вук Караџић *Даницу*, Димитрије Тирол *Банатски алманах*, Димитрије Милаковић *Грлицу*, Јован Хаџић *Голубицу*, Павле Стаматовић *Сербску пчелу...* И *Летопис Матице српске* у почетку је замисљен као магазин-алманах првобитног наслова *Сербске летописи*. У првој „частици“ за 1825. годину штампан је и додатак са календарским табаком.

Нема сумње да су календари-алманаси утицали просветитељски на народ и да су били једна од најважнијих књига која се ишчитавала током целе године у већини српских кућа. Текстови у њима били су опширни и трајнијег карактера, а прилози су сабрани као у антологијама јер су излазили једном годишње. Васа Стајић је такве календаре назвао „националним читанкама“. Слично њима, штампали су се и алманаси, али без календарског дела. Они су садржавали краће текстове јер су излазили у више периодичних свезака и као такви били претходници часописа. У уводима и предговорима календара и алманаха уредници често излажу програме и циљеве ових издања. Поред уобичајених обавештења као што су датуми вашара, пијачних дана и панађура, прогнозе времена, месечевих мена, календари доносе текстове о здрављу, васпитању, родољубљу, пољопривре-

ди, вођењу домаћинства, нези деце, понашању у друштву. Забавни део чиниле су народне или писане приповетке, епске и лирске песме, пословице.

Издавачи су радо штампали календаре-алманахе јер су се добро продавали. Често су оглашавали будуће алманахе рекламирајући њихову садржину и позивајући на претплату. На једном плакату који поседује Библиотека Матице српске, београдски издавач Милан Станић позива у септембру 1869. године на претплату за *Календар Драгачевац* и излаже његов садржај. Он каже: „У сваком образовном народу постоји као засебна календарска књижевност, на којој раде многи учени људи, јер Календар мора имати скоро свака кућа у којој ма и један члан кућни знаде читати; па зато у њ' улазе предмети који ће не само читаоце забавити већ и поучити”. Он затим описује хартију и повез будућег календара и на крају даје цену „за Србију 4 гр. чар. а Аустро-Угарску монархију 50 нових крајц. заједно с поштарином”. Књижара Браће Поповић у Новом Саду оглашава друго издање календара *Орао* за 1877. годину „у 15 хиљада комада са 48 слика”. Иста књижара оглашавала је и издања других илустрованих календара. За 1880. годину позива на претплату следећих илустрованих календара: *Српски соко*, *Сандићев календар Годишњак*, *Календар Новосађанин* и мали цепни *Ружица-календар* са „удесним делом календарским, са одабраним мањим девојачким песмама, са добро уређеним вашарима”.

Крајем 19. века водећа улога календара као књижевне читанке је у опадању јер почињу да се штампају и друге књиге које садрже приче, песме, поуке.

Календари у посебним збиркама Библиотеке Матице српске

У Библиотеци Матице српске календари-алманаси набављани су обавезним примерком, куповином и поклоном. Ове публикације су условно смештене у књижну збирку јер су по свом облику и садржини личиле на књигу, да би затим, пошто имају периодичност у излажењу, биле премештене у збирку периодике. Црквени и цепни календари такође су првобитно смештени у збирку књиге, потом премештени у периодику, да би на крају припали посебним збиркама. У збирци периодике тако су задржани само календари-алманаси. Опис ових публикација обавља се по Међународном стандарду за континуиране публикације ISBD(CR) у К формату. Календари штампани до 1867. године налазе се, као и остала библиотечка грађа штампана до те године, у Одељењу старе и ретке књиге и легата.

Календари без књижевног или забавног додатка одвајани су у посебне збирке. Ту су разврставани по годинама и смештани у картонске фасцикле. Како за опис некњижне грађе раније нису постојали стандарди, а правила и упутства су била оскудна, опис оваквих публикација углавном

је занемариван, па су оне остајале далеко од очију јавности. Осим тога, сматрани су ефемерном библиотечком грађом чија је важност и вредност са истеком календарске године нестајала.

Подела и класификација ових календара може бити општа, по тематици и по облику. Према општој подели календари могу бити: цепни, стони и зидни, затим роковници, тј. свеске с календарским рубрикама за бележење и подсећање и календари штампани на предметима тј. сувенирима (шољама, подметачима, чашама за оловке). По тематици подељени су на: пропагандне календаре фабрика и установа, правне календаре-подсетнике, црквене, ђачке, струковне (из спорта, медицине, пољопривреде) и уметничке календаре. По облику разликујемо лисне (једнолисне, вишелисне, комбиноване), књиголике и у облику предмета.

Почетак примене међународног стандарда за опис некњижне библиотечке грађе ISBD(NBM) омогућио је да се започне и опис некњижног материјала. Календари у посебним збиркама Библиотеке Матице српске почињу да се описују 2003. године. За опис се користе сви формати COMARC-а јер су облици календара различити. Тако користимо: М формат за монографске облике, К формат за календаре који имају континуитет у излажењу, N формат за некњижне облике календара и Z формат за збирне описе календара који садже само датуме.

Сви календари у посебним збиркама имају у сигнатури словну ознаку *Кал*, сем роковника који имају ознаку *КПз*. Инвентарни бројеви зидних и стоних календара (који су у некњижном облику) почињу бројем 30, а за књиголике облике (као што су роковници и цепни календари) инвентарни број се додељује аутоматски као и за остале монографске публикације.

Зидни календари су најбројнији и подељени су на четири формата према дужини: до 30 cm је I формат, од 31 до 50 cm II, од 51 до 80 cm III, а преко 80 cm дужине IV формат. Сигнатура и инвентар уписују се на полеђини календара у горњем левом углу. Смештени су по форматима у металне касете у магацинима посебних збирки. Зидни *илустровани* календари описани су у N формату који има одређена поља и потпоља у која се уносе кодирани ознаке за претраживање и елементи описа библиотечке грађе:

- 001 \$b код *κ* – дводимензионална графика
- 116 \$a код *d* – фотомеханичка репродукција
  - \$b код *c* или *i* за материјал (лепенка/картон или папир)
  - \$c код *a* за једнобојне, код *b* за црно-беле или код *c* за илустрације у боји
- 200 \$b уписује се *Сликовна грађа*

- 215 *§a* уписује се 1 календар и у загради број листова или страна
§c уписује се врста илустрације у боји, црно-бело, једнобојно
§d уписује се висина и ширина календара
- 3270 *§a* уписује се садржај календара, подаци из овог поља претраживи су преко селекта

У овом формату описани су и *стони календари* који садрже илустрације. Смештени су такође у металне касете и углавном су првог формата, јер по димензијама не прелазе 30 cm.

Календари малог формата од 10 до 17 cm као што су *целни, црквени* и *ђачки* описују се у К формату (континуирана издања) и не разликују се од описа периодичних публикација јер излазе у континуитету, једном годишње. Сигнатуре се уписују на маркице које се лепе тако да не заклањају евентуалне илустрације и натписе на насловној страни, а инвентар се уписује на полеђини прве стране календара у дну листа. Смештени су у картонске кутије димензија 47x25x17 cm.

Већи књиголики календари као што су *роковници*, који поред календарског садрже и струковни део у виду упутстава, каталога или приручника, брађени су у М формату као монографске публикације. Њихов повез је обично тврд или пластифициран.

Календари који се састоје само из календарског дела и назива радне организације, обрађују се у збирним записима (Z формат) тако што се сви подаци са календара за исту годину окупљају у једном запису. На тај начин описани су зидни и стони календари без илустрација или текста. Карактеристична поља за обраду те врсте календара су следећа:

- 101 *§a* је поље за језик – кад се језици календара, обухваћених у истом збирном запису разликују, уноси се код најзаступљенијег језика
- 200 *§a* је поље за наслов – библиотекар сам формира наслов према заједничким елементима публикација у збирном запису, у овом случају то је година на коју се календари односе; наслов се ставља у угласту заграду (нпр. [2008])
- 210 *§d* поље за издавање и дистрибуцију, уноси се само податак о години издавања, јер календари имају различита места издања и различите издаваче;
- 215 *§a* поље за број страна и опсег, у збирном запису уноси се број јединица, у овом случају број календара обухваћених записом;
- 3270 *§a* поље напомена о садржају, овде су побројани сви називи институција и установа или рекламе које су најчешће одштампане на доњем делу ових календара; ови подаци су претраживи преко селекта.

Сигнатура ових календара такође садржи словну ознаку *Кал* после које се ставља коса црта и година на коју се календари односе. Инвентарни број почиње ознаком 30 као и за сликовне зидне и стене календаре. Збирно описани календари смештају се у картонске фасцикле, хронолошки, по годинама назначеним уз сигнатуру.

У фонду Библиотеке Матице српске има *цепних календара* или *поцепница* који су се појавили у 19. веку. Штампале су их многобројне штампарије: у Београду – Задруга штампарских раденика, Штампарија Д. Димитријевића, Штампарија Н. Стевановића и друга, Штампарија Мате Јовановића; у Новом Саду – Штампарија Ђорђа Ивковића, Штампарија Душана Чампрага и друга, Штампарија Ђ. Живановића, Штампарија „Натошевић“, Штампарија Јовановић и Богданов, Штампарија Браће Грујић; у Мостару – Штампарско умјетнички завод Пахер и Кисић; у Нишу – Књижара Ђ. Мунца; у Сарајеву – Српска дионичарска штампарија и др. Њихов садржај је поред календарског дела обухватао родослов српског краљевског дома и имена значајних личности у српској црквеној и школској власти. У календарима је штампана и табела за израчунавање поштанских тарифа. На странама за белешке штампане су пословице. Ови календари били су и рекламни. У цепним календарима новосадски трговац Никола Ивковић препоручује своју робу и приказује део асортимана: полијелеје, плаштанице, кадионице, чираке, крстове, одежде за свештенике итд. Два цепна календара штампарије „Натошевић“, за 1937. и 1940. годину, привлаче пажњу својим насловним странама на којима су слике кнеза намесника Павла и краља Петра II. У њима је штампан родослов краљевског дома, затим попис државних и црквених празника, а на странама за белешке штампане су месечеве мене и прогноза времена

по данима за одређен месец. На крају су дате табеле износа такси за менице, поштанске таксе и ред возње аутобуса који полазе из Новог Сада или долазе у Нови Сад. Цепни календар Штампариие „Макарије” из Земуна за 1927. годину такође је посебан. Он на почетку садржи рекламу у стиху за радњу у Дунавској улици бр. 21 „Код белог голуба” браће Ивице и Боре Неофитовића. У цепним календарима могу се наћи и политички програми. Тако је Штампариија Д. Димитријевића из Београда у календару *Напредњак* за 1892. годину, штампала Резолуцију Напредне странке из 1889. године.

Посебну врсту малих календара чине *црквени цепни календари* којих има око 20 примерака различитих издавача, изашлих у периоду од 1940. до 2007. године. У њима су штампане молитве и обележени дани црквених светаца и празника. На почетку и крају ових календара штампане су молитве које се најчешће користе у свакодневном животу верника. Често су и илустровани сликом девице Марије и сликом још понеког свеца. Православни црквени календари и данас приказују датуме по јулијанском и грегоријанском календару.

Од описане библиотечке грађе у Библиотеци Матице српске најстарији примерак цепног календара је јулијански *Самоказ, календар за преступну годину 1868. (своина И. Филиповића)*. Штампан је у Београду у Државној штампариији грађанском ћирилицом. Овај календар је купљен од Георгија Михаиловића из Инђије 1959. године. У *Српској библиографији*, књиге 1868–1944, забележен је *Самоказ* истог уредника штампан за просту 1871. годину такође у Државној штампариији (књ. 8, Кал–км, стр. 322, 1992).

Највише црквених православних календара збирка има у издању Светог архијерејског синода (од 1947. до 2007) и Савеза удружења православних свештеника (од 1950. до 1982). Црквени календари Светог архијерејског синода садрже: календарски део за православце и римокатолике, Молитву Св. духу, Молитву Господу, Молитву пресветој Богородици, Јутарње молитве, Молитве анђелу хранитељу, поуке о седам хришћанских врлина, десет Божијих заповести, стихове Светосавске химне. У њима налазимо и ознаке периода кад се пости, предсказање времена, Месечеве мене, кад падају пазарни дани и вашари у Србији и који су датуми државних празника. Црквени календари Савеза удружења православних свештеника, формираног 1947. године под окриљем нове власти ФНРЈ, имају мање религијски садржај. Поред календара старог и новог, молитви, Божијих заповести, у њима су штампани циљеви и задаци Савеза, одломак из Устава ФНРЈ о верским слободама, значајни историјски датуми, лична имена у Срба (мушка и женска), пазарни дани у Србији, савети о пружању прве помоћи и сл. У Збирци постоје црквени календари

штампани у дијаспори, у Мелбурну (за 1989) и Торонту (за 1985, 2002, 2005. и 2006).

Из тридесетих година 20. века потичу обимнији џепни календари које можемо назвати и *џепним роковницима*. У њима је календарски део са већим простором за белешке, а потом информације из разних области: привреде, економије, школства, саобраћаја. Издавачи су разне институције које ту излажу своје пословне успехе, делове правилника, планове. Поред тога могу се наћи подаци из историје, математике, таблице за израчунавање камате, географска карта Југославије, карта света итд. Наслови тих календара су углавном слични, а најчешћи су: Железнички календар, Пољопривредни календар, Раднички календар, Спортски календар, Календар просветних радника, Бачки календар, Подсетник или једноставно само Календар. Међу њима је и календар под насловом *Професорски календар* нашег најпознатијег предратног издавача и књижара Геце Кона. У предговору он каже да издавањем таквог календара „прати најновије методе у књижарству”. Календар је обухватао школску годину и излазио од 1934. до 1940. У њему је на почетку сваке године штампан родослов Краљевског дома, затим је следио преглед уџбеника за гимназије и грађанске школе, стручних књига и белетристике у издању Геце Кона. У њему су и информације о датумима школских празника, броју становништва Југославије (по бановинама, религији, занимању). Геца Кон покреће 1938. године, још један сличан календар – *Учитељски календар*. У примерку за 1940/1941. годину видимо да су поред прегледа уџбеника и учила за ниже разреде школе, штампани и практични додаци као што су Важнији извори школске администрације, Распоред реона за полагање учитељског испита, Упутства о екскурзијама и Расписи о употреби уџбеника у народним школама.

Роковници као посебна врста календра, поред великог простора за бележење садрже и адресаре, каталоге, прописе, приручнике. Они су својеврсни извори различитих информација из историје, културе, школства, законодавства, статистике итд. У збирци од око 100 роковника највише има адвокатских, филмских, фармацеутских, пословних. Најчешће их објављују радне организације које у њима приказују пословне успехе, производе, планове развоја. Најстарији описани роковник у збирци је *Роковник за 1933. годину* у издању Дворске књижаре Маричић и Јанковић из Суботице, који поред календара и дела за бележење, садржи Уредбу о празницима. Богдан Ђукић саставио је *Адвокатски дневник* за 1940. годину који је штампан у Планети из Београда. Поред хришћанског, јеврејског и муслиманског календара, садржи *Писмо пред судом* у којем се објашњава појам писма у кривичном поступку, потом *Таблицу адвокатских награда према Правилнику и тарифи од 6. фебруара 1936. Извод из Закона*

о судским таксама и адресар Адвокати и јавни бележници (биљежници, нотарји) Краљевине Југославије.

Стони или „стојећи” календари најближи су оку корисника јер се углавном држе на радном столу и као такви практични су за планирање, бележење и подсећање на важне датуме. Могу бити једнолистни или вишелисни, са календарским, илустративним и рекламним делом. Штампани су на картону који се савија најчешће у облику тростране призме. Вишелисни стони календари могу бити повезани с постољем, а могу имати и стално пластично постоље с календарским делом који се сваке године замењује. Најчешће их објављују предузећа, па су илустрације везане за њихову делатност. Касније се њихова тематика проширује, па илустрације садрже и репродукције уметничких слика, фотографије из природе, историје културе и сл. Најстарији стони календар је из 1947. године и носи наслов *У борбу за остварење плана* (посвећен је обнови привреде у земљи и остварењу петогодишњег плана). Има 55 листова, једнобојне пригодне илустрације, цитате из политичких говора о обнови земље и календар по седмицама с простором за белешке. *Календар за 1950.* годину у издању Гласа народног фронта Србије приказује успехе привреде Југославије са навођењем резултата у производњи угља, струје, изграђених кућа итд. *Рударски календар* за 1951. годину садржи илустрације везане за живот и рад рудара. Стони календари данас имају најразличитије садржаје и илустрације што се види и по њиховим насловима: *Мали Вуков књижевни календар*, *Баштинници прошлости*, *Српски манастири*, *Војсковође Србије*, *Чаробна природа*, *Градови Југославије* итд.

Зидни календари имају разнолике формате и могу бити штампани као једнолистни, вишелисни или троделни. Једнолистни календари, обично су штампани на картонској подлози са илустрацијом преко целог листа и календаријумом у доњем делу. Календарски део може бити и на више листова, привезан спиралом за илустративни део календара. Троделни зидни календари су у широј употреби у пословним просторијама. На листу се виде три месеца: прошли, актуелни (у средини) и наредни. Тако се у једном видном пољу прати период од три месеца што је практично за пословне људе. Илустрација на овим календарима је у виду назива, адресе и лога радне организације, штампана на врху или при дну картонске подлоге. Вишелисни календари обично имају 13 листова (с насловном страном). Они пружају могућност шире ликовне презентације жељене теме. У њима се могу наћи репродукције слика познатих сликара, фотографије градова, природних лепота, животиња, биљака, културних споменика итд. Илустративни део може бити и тематски компонован: историјски догађаји, великани науке, историја културе једног краја, црквена уметност, архитектура једног града, културна друштва и њихове активности, ловачка друштва,

спортски клубови, туризам, пољопривреда, реклама одређених производа, политичке организације, јубилеји итд. Најстарији је једнолистни зидни календар из 1904. године, у издању Радивоја Ј. Вукадиновића, а штампан је у Државној штампарији Краљевине Србије. Садржи девет фотографија на тему здравља и разне кратке поучне текстове.

Један од старијих зидних календара је из јужне Африке на африканерском тј. бурском језику. Издат је у Штеленбошу 1924. године и садржи фотографије тамошњег Универзитета, града и околине. Од старијих календара интересантан је и календар *Хероји из целог света*, за 1928. годину, који је приредио Артур Чарлс Воткинс. У њему су текстови о дванаест најзнаменитијих људи из целог света, са њиховим портретима, које су изабрали ђаци из тридесет држава.

Тематика православља је веома заступљена на зидним календарима последњих двадесет година. У њима су фотографије манастира, цркава и фресака, а често садрже и кратке пригодне текстове о културним догађајима, биографијама светаца, историји манастира, црквеним празницима. Појављују се наслови: *Света гора атоска, Манастири Србије, Велики православни календар, 8 икона манастира свете Жиче, Осам векова манастира Хиландара, Светиње Србије, Српски православни манастири, Светородна лоза Немањића* итд. Велики број зидних календара садржи репродукције уметничких слика које најчешће објављују музеји и тако приказују уметничка дела из својих фондова. На њима налазимо репродукције слика најпознатијих домаћих и светских сликара: Милана Коњовића, Петра Добровића, Саве Шумановића, Петра Лубарде, Надежде Петровић, Пеђе Милосављевића, Павла Блесића, Паје Јовановића, Милене Павловић-Барили, Милана Кечића, Зузане Халупове, Едуарда Манеа, Огиста Реноара, Пола Сезана, Пола Гогена, Анрија Матиса, Тицијана Вечелија и многих других.

Календари инспирисани културном историјом постали су мали водичи кроз прошлост неког града или краја. Календар за 1931. и 1932. годину под насловом *Српско Косово*, штампан у Скопљу, приказује добротворе који су учествовали у оснивању часописа истог наслова 1920. године. Један календар, без одређеног наслова, за 1998. годину посвећен је културној историји Сомбора. Садржи фотографију Скупштине општине, кратак историјат Учитељске школе, приказ новооснованог Учитељског факултета, портрете значајних личности из прошлости Сомбора и репродукције старих разгледница града. *Праве вредности* назив је календара за 2002. годину у којем су за илустрације узети плакати са темом из културе и спорта у Војводини. *Футошкни календар* састоји се од фотографија из књиге *Нови Сад на длану* Боривоја Миросављевића. Владимир Червенка аутор је фотографија у календару за 1993. годину о Сремским Карловцима итд. За-

хваљујући илустрацијама и дизајну, зидни календари нису више само публикације за једногодишњу употребу него се разгледају и као низови слика од трајније вредности.

Пример првих уметничких календара у нашој земљи су календари издавачке куће Публикум. Они представљају јединствени мултикултурални вишегодишњи дизајнерски пројекат под насловом *Календари нове уметности и савременог живота*. „Ови календари не репродукују само класичне *лепе слике*, већ радове истраживачког карактера који стварају нове трендове и померају границе у дизајну и традиционалном схватању календара као *мерача времена*”¹. Тако је основна функција календара прешла у други план, а он је постао својеврстан изложбени простор. Садржаји тих календара окренути су друштву и савременим догађајима, а њихов основни израз или језик је фотографија. Сваки нови календар има другачију тему, другачију фотографију и другачији дизајн. Презентацију ових календара прате изложбе и хепенинзи као надградња теме календара. Прва је одржана крајем 1992. године на рушевинама галерије *Себастијан* у Београду, у Кнез Михаиловој улици, за календар под насловом *(Не)могуће/Доста!* Осмислила га је Уметничка група ФИА, коју чине Станислав Шарп и Нада Рајичић, а штампала је тада мала штампарија Публикум. У овај пројекат, наредних година, укључили су се прво домаћи, а касније и страни уметници, пре свега фотографи али и дизајнери, писци и други. Били су то млади уметници, неки још студенти. Десетогодишњица излажења ових календара обележена је обимном монографијом *Календари нове уметности и савременог живота 1993–2003*.

Од 2004. године започео је нови циклус ових календара под називом *Femotan/Femowoman* – уметност модерне слике. Први у серији носи назив *Феномен Славимир* и чине га радови младог дизајнера Славимира Стојановића. Од 2005. Публикум започиње интернационалну серију календара, објављујући радове светских уметника. Уметница из Њујорка, Андреа Дежо, надахнута нашим народним причама, песмама и легендама направила је илустрације за Публикумов календар за 2006. годину. Календар за 2007, који је илустровала и дизајнирала чувена америчка графичка дизајнерка Пола Шер, бави се истраживањем две језичке форме и писма – ћирилице (српско) и алфабета (енглеско). Поред писма, она употребљава и друга средства визуелне комуникације: Морзеову, Мунову и Брајову азбуку, модерни језик сигнализације и језик руку. Овај календар имао је и светску премијеру у престижној Галерији Клуба уметничких директора у Њујорку, а потом је представљен и у Волфсонјан музеју у Мајамију, за време једног од највећих уметничких сајмова у свету, Арт

¹ Драган Пашић, *Идиот* (календар), Београд, 1998, стр. 24.

Басела. Календар *Водич за живот у 2008.* креирало је дванаест дизајнера из Србије, Босне, Словеније, Кине, Африке, Канаде, Велике Британије и САД. Представљен је у Галерији САНУ, а поводом ове изложбе објављена је књига *12+2+2 – радови и речи сјајних дизајнера*, која приказује око 100 радова светских и српских дизајнера и представља пратећу публикацију Публикум календара за 2008. годину.

У току 20. века, поред приказивања дана и месеци, календари добијају нове садржаје, да би данас постали и слика времена и размишљања о њему. Како је реклама последњих деценија добила велику важност, савремени календари представљају штампане медије масовних визуелних комуникација који преносе поруке. Они су средство којим се на једноставан и широким масама приступачан начин може представити радна организација, рекламирати производи, подсетити на културне догађаје, јубилеје и сл. Зато се у њиховом настанку сада често ангажују ликовни уметници, фотографи, дизајнери, сручњаци за маркетинг. Појавом нових техничких могућности у области штампарства, однос према изгледу календара у многоме се променио. Њихово ликовно обликовање данас је предмет интересовања уметника, не само због лепше и ефектније рекламе, него и због тога што је то ауторско дело из области графичког дизајна. Многа успешна графичка и ликовна решења календара могу се видети на изложби, која се сваког 1. фебруара већ четрнаест година одржава у Музеју Војводине у Новом Саду.

ЛИТЕРАТУРА

1. Миодраг Матицки: *Календари*, Књижевна историја, књ. 4, Београд, 1969.
2. Миодраг Матицки: *Летопис српског народа*, Београд, 1997.
3. Божидар Д. Лукић: *Наши календари*, државни календар Краљевине Срба Хрвата и Словенаца... Београд, 1921.
4. Стојан Новаковић: *Историја српске књижевности*, Београд, 1871.
5. Нада Рајичић, Ђорђе Милекић: *Календари нове уметности и савременог живота*, Београд, 2003.
6. COMARC/B format za bibliografske podatke, Maribor, 2004.
7. ISBD(NBM) – Међународни standardni opis neknjižne građe, Beograd, 2006.

МИКЛОШ РАДНОТИ И ЦРНОГОРСКА ЕЛЕГИЈА

Поводом сто година од рођења мађарског песника и преводиоца Миклоша Раднотија, Библиотека Матице српске приредила је изложбу његових радова и радова о њему са пратећим каталогом. Прилог обележавању годишњице рођења овог значајног песника не само мађарске, него и светске књижевности је и овај рад.

Миклош Радноти рођен је 5. маја 1909. године у Будимпешти, у породици мађарских Јевреја. Његова мајка Илона Грос и брат близанац умрли су приликом порођаја, а њега ће осећај кривице због њихове смрти пратити цео живот. Сећање на то јављаће се поготово онда када се буде осећао прогоњеним и усамљеним. На свој животни пут је кренуо као „вереник смрти“¹ и тај унутрашњи немир пратиће га до трагичног краја. Једна од најпотреснијих песама која је настала у овом болу је *Huszonnyolc év* [Двадесет осам година], прва у низу изузетних поетских остварења у збирци са насловом *Meredek út* [Стрмом стазом], објављеној код издавача Черепфалви у Будимпешти 1938. године.

Раднотијев отац Јакаб Глатер, трговачки путник, умро је 1921. године због излива крви у мозак. У тим тужним тренуцима, Радноти, тада дванаестогодишњи дечак, доживљава праву трауму, јер сазнаје да је очева жена коју је сматрао својом мајком, уствари његова тетка и да му је сестра Агнеш, само сестра од тетке. Помајка није желела да брине о њему па га преузима ујак, фабрикант Деже Грос. Од 1923. до 1927. године похађао је средњу трговачку школу, а школске 1927/1928. године започиње студије из области текстилне индустрије у чешком граду Либерецу (Рајхенбергу), али убрзо је напустио студије и вратио се код ујака где је радио у његовој велетрговини следеће две и по године. Тада је почело његово интересовање за поезију. Током јесени 1928, са пријатељима покренуо је књижевни часопис са насловом *1928* (изашла су само два броја) у којем су се појавиле две његове песме. Следеће године Радноти је објавио дванаест песама у антологији са насловом *Jóság* [Доброта], а у децембру исте 1929. године положио је разлику у испитима за матуру у гимназији како би могао да настави студије.

¹ Имре Борн, *Миклош Радноти*, Развитак, 1962, бр. 4–5, стр. 54.

Током године 1930. учествује у оснивању авангардног часописа *Kortárs* [Савременик] и постаје један од његових уредника. У јесен започиње студије на Филозофском факултету Универзитета у Сегедину, на Одсеку за мађарски и француски језик и књижевност. Ова година је прекретница за младог песника, јер тада објављује своју прву збирку песама са насловом *Pogány köszöntő* [Пагански поздрав] која означава почетак његове праве песничке каријере. Ове песме су идиличне, лепршаве и славе младост као и лепоту природе. Међутим, у њима се назире и тамнији тонови као тиха слутња и осећај опасности која надлази. Ову, у песничкој машти створену идилу, газе живот и нови друштвени поредак. Следећа збирка песама са насловом *Újmódi pásztorok éneke* [Песме нових пастира] објављена 1931. године, довела га је у сукоб са властима. Државно тужилаштво у Будимпешти запленио је ову књигу, наводно због њеног антирелигијског карактера и прекршаја против јавног морала. Тада је осуђен на осам дана затвора, а следеће године после поновог разматрања случаја виши суд потврдио је првостепену пресуду и преиначио је у условну казну. Радноти је у међувремену учествовао у оснивању левичарског студентског Колегија за уметност сегединске омладине и постао сарадник часописа *Válóság* [Стварност]. Иако је буђење фашизма осећао као реалну опасност за свој живот због јеврејског порекла, наставио је неуморно да ради. Године 1934, на сегединском Универзитету стекао је звање доктора филозофских наука са оценом *soma cum laude*. Његову тезу са насловом *Kaffka Margit művészi fejlődése* [Уметнички развој Маргите Кафке] објавили су Институт за историју књижевности у Сегедину и Колегиј за уметност сегединске омладине. Исте године припремио је стручни рад из француског језика и постао сарадник треће генерације часописа *Nyugat* [Запад]. Иако је стекао докторско звање није добио посао професора. Живео је од давања приватних часова и скромних ауторских хонорара.

У времену надлазеће олује која ће захватити цео свет Радноти, 1935. године, доживљава радосне тренутке јер се жени са Фани Бармати, која му је била целог живота надахнуће и муза. Исте године објавио је збирку песама са насловом *Újhold* (Млад месец) која указује на његову песничку зрелост, а праву прекретницу у његовом стваралаштву представља збирка песама са насловом *Járkálj csak, halálraitélt!* [Само ходај, на смрт осуђени!] у којој налази нове песничке изразе за своје осећање живота суоченог са смрћу. „Код њега смрт није симбол, није апстрактна фикција; песник јасно зна њен узрок, размере, а и да ће јој и сам постати жртва. С интелектуалним разумевањем и стојичким миром прихвата смрт, уводи је у свој свакодневни живот, рачуна с њом; исто као и са животом.”²

² Имре Бан, Јанош Барта, Михаљ Цине, *Историја мађарске књижевности*, Нови Сад, Матица српска, 1976, стр. 278.

Радноти је, поред писања песама, преводио и дела знаменитих песника светске књижевности са француског, немачког, латинског и енглеског језика. За своје стваралаштво добио је 1937. године Награду Баумгартен. Током лета исте године путовао је са супругом у Париз где су заједно учествовали у демонстрацијама које је организовала француска левица како би помогла шпанском народу у борби за слободу. Следеће године, на позив ПЕН клуба поново бораве у Паризу. Ускоро излази из штампе збирка песама са насловом *Meredek út* [Стрме стазе] којом се песник попео до највиших лирских остварења. „Стрмом стазом иде, и све више у сусрет смрти. Његов песнички опус добија све више у тежини, у квалитету изражаја. Радноти најпотпуније на мађарском језику изражава мисли и осећа човека који је приморан да живи у сенци фашизма и стравичне слике рата и разарања. Срећна идила младости изгубљена је заувек, претвара се у носталгију, а ведре боје, слике мира, служе му само зато да у склопу функционалности песме да да што већи интензитет смрћу бременим европском хоризонту”.³

Када су почетком четрдесетих година и у Мађарској почели прогон Јевреја које су слали и на принудни рад, и Раднотија позивају и упућују у Самошверешмарт, а потом у ташнадски логор. Привремено је био ослобођен и иако је био у сталној животној опасности он је неуморно радио. Заједно са Иштваном Вашом превео је одабране песме Гијома Аполинера, објавио је лирско прозно дело посвећено успоменама из детињства са насловом *Ikrek hava* [Месец близанаца] и последњу збирку песама *Válogatott versek* [Изабране песме]. Године 1941. приредио је песме из младости Јожефа Атиле за мемоарску књигу Едена Галамба са насловом *Makói évek* [Године у Макоу], а 1942. објављује кратку збирку песама са насловом *Naptár* [Календар]. После учешћа на антиратним демонстрацијама у Будимпешти поново га шаљу на принудни рад, прво у место Елешд, а након тога тешке послове обавља у шећерани у Хатвану, одакле је пребачен у фабрику за производњу дрвене амабалаже у Пешти. После прикупљених потписа за његово ослобађање био је пуштен, али због ратне цензуре није могао да објављује песме. Једино је могао да публикује преводе из страних књижевности. Осим Ла Фонтенових одабраних басни, објавио је и збирку преведених песама са насловом *Orpheus nyomában* [Стопама Орфеја] која садржи дела од античких до савремених аутора. Појављују се и преводи потписани псеудонимом *Eaton Darr* (Итон Дар) који је уствари анаграм презимена Радноти. У овим надреалистичким песмама он извргава руглу идеале свога доба.

У месецу мају 1944. године Раднотија последњи пут позивају на принудни рад. Увече, пред одлазак, свестан шта га очекује, испевао

³ Имре Борн, *Миклош Радноти*, Развитак, 1962, бр. 4–5, стр. 56.

је песму којој је дао наслов *Töredék* [Одломак]. У њој о себи говори у прошлом времену, трезвено просуђујући свој положај у свету који га окружује. Раднотија упућују у сабирни центар у Вац, одатле у запечаћеним теретним вагонима у Бор, у централни логор „Берлин“, а потом у логор „Хајденау“ који се налазио у планинама изнад Жагубице. Радио је у руднику бакра и на изградњи пруге Бор–Пожаревац преко Црног врха све до расформирања логора. Ту је у тешким условима, окружен бодљикавом жицом и доживљавајући разна понижења, створио своје ремек-дело. Стихове је уписивао у један нотес са натписом *Авала 5* који је успео да купи у логорској кантини. Александар Тишма у предговору књизи *Борска бележница* пише: „Док му је копнило тело и крунило се његово људско достојанство, бринуо је једино о ономе до чега му је било стало и што је, уосталом, и у песмама све одређеније поистовећивао са животом – о своме делу. Ту, изнад Жагубице, чије је име забележио уз датуме настанка песама, у стешњености логорског кревета на спрат, у неком кутку, на трави, где се издвојио удова обамрлих од напора и исцрпљености, настајали су његови најлепши и најпотреснији стихови...”⁴

После Жагубице евакуисан је у борски логор где је написао једну од најлепших и најпотреснијих песама са насловом *Eröltetett menet* [Усиљени марш] у којој описује изнемогле, гладне логораше који крајњим напорима корачају ногу пред ногу ка својој неизвесној, трагичној судбини. Приликом повлачења Немаца повлачили су се и логораша, пешице, према немачким логорима смрти. Међу њима и Радноти. Надчовечанским напорима издржао је пут до села Абда у северозападној Мађарској, где га изнемоглог и исцрпљеног убијају 9. новембра 1944. године.

Након завршетка рата извршена је ексхумација стрељаних и у цепу песникове кишне кабанице пронађен је Борски нотес у који је уписивао своје последње стихове.

*

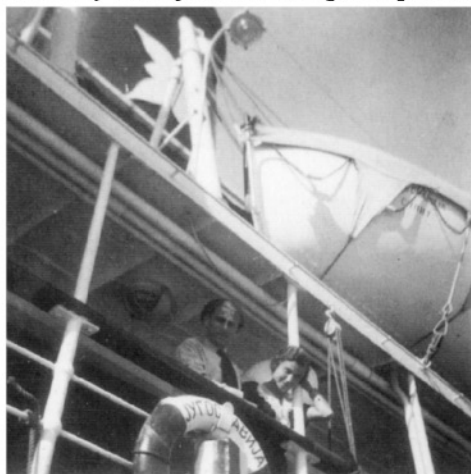
До недавно у књижевној јавности нису биле познате неке појединости из живота Миклоша Раднотија. Тек објављивањем књиге *Тезе Ференца*⁵ откривени су до сада непознати биографски детаљи овог песника трагичне судбине. Није била позната ни чињеница да је супруга Раднотија још жива и да има 98 година. Она је доспела у жижу интересовања медија крајем 2009. године, када јој је уручена награда за самопрегачки педагошки рад и за неговање и чување заоставштине песника најснажнијих и

⁴ Александар Тишма, *Последње песме Миклоша Раднотија*. У: Миклош Радноти, Борски нотес, Бор, 1979, стр. 12.

⁵ Ferencz Gyöző, *Radnóti Miklós élete és költészete : kritikai életrajz*, Budapest, Osiris Kiadó, 2005.

најаутентичнијих антифашистичких стихова мађарске лирике⁶. До тада, живела је повученим животом и није давала интервјуе, нити се појављивала у јавности када се говорило о њеном покојном мужу. Тек када је универзитетски професор Ђезе Ференц почео детаљно да истражује Раднотијев животни пут, она му је свесрдно помогла да се то биографско дело објави.

У богато илустрованом животопису објављена је и фотографија с пута у Црну Гору тада још вереника, а касније брачног пара Радноти који се виде на палуби брода по имену *Југославија* (име брода написано је на појасу за спасавање окаченом на ограду).⁷ Фотографија је снимљена у јесен 1933. године, на излету када је настала *Црногорска елегија*.

Миклош Радноти и Фани Ђармати на броду⁸

О самом путу Раднотија и настанку *Црногорске елегије* знало се само толико да је песник боравио у Црној Гори и да је песма или идеја о њој настала на том путу, међутим друге појединости везано за њу нису биле познате. Др Имре Бори, у 10. броју часописа *Híd* [Хид] из 1960. године, објављује приказ једног новог издања будимпештанског Књижевног музеја „Петефи” са насловом *Radnóti Miklós 1909–1944* [Миклош Радноти 1909–1944]⁹. У свом тексту Бори говори о лику песника и значају његовог животног дела, те истиче да су Раднотијев живот и стварање умногоне везани за наше крајеве, да је мађарски песник још тридесетих

⁶ <http://kultura.hu/main.php?folderID=1&ctag=articlelist&iid=1&articleID=294183>

⁷ Слике овог брода који је 1933. године био у власништву Деоничарског друштва Јадранска пловидба у Ријеци (Сушак), могу се видети на сајту:

<http://www.hajoregiszter.hu/index.php?lang=en&ship=1872&kl=1#7626>

⁸ Bókay László, *Radnóti Miklós : fényképek*, Budapest, Osiris, 1999, слика бр. 126.

⁹ Radnóti Miklós 1909–1944 / szerk. Baróti Dezső, Budapest, Magyar Helikon, 1959. Petőfi Irodalmi Múzeum kiadványai, IV.

година боравио као туриста у Црној Гори и да је за време рата мобилисан од стране хортијеваца и одведен на прислнни рад у рудник бакра у Бору. О Раднотијевом путовању у Црну Гору детаљнијих података не саопштава.¹⁰ Књижевник Ференц Фехер у својој збирци путописа са насловом *Egyazon ég alatt* [Под истим небом],¹¹ објављеној 1984. године, пише о свом путовању у југозападну Србију и о посети манастиру Бања где је са својим домаћинима разговарао и о преводу Раднотијевих песама. Фехер истиче да Раднотијева поезија у изузетном препеву Данила Киша¹² има огромну књижевно-историјску важност, јер у песамама и делу песника-мартира има пуно животних и стваралачких веза са Србијом и Црном Гором. Фехер је током разговора, испод старих липа прибојског манастира, присутним гостима из Црне Горе говорио Раднотијеву *Црногорску елегију* и изразио жељу да се истраже околности под којима је ово лирско дело двадесетчетворогодишњег студента настало. Има нешто узвишено у томе што је Радноти управо овде нашао судбинско заједништво са овим људима, који живе међу стенама на чијим се обрисима пружају тешке сенке, а њихови животи су пуни брига које их притискају огромним теретом – како каже сам песник – *као со, ил' као туга...*

Захваљујући објављивању већ поменутог биографског дела Тезе Ференца стичемо нова сазнања о појединостима из живота Миклоша Раднотија, а међу њима и о путу на којем се родила *Црногорска елегија*. Ференц на странама 284. и 285. наводи тачне податке о околностима под којима су у септембру 1933. године Миклош Радноти и Фани Ђармати, пре почетка јесењег семестра, кренули на туристичко крстарење бродом по Јадрану. Оглас о овом осмодневном путовању прочитали су у листу *Újság* [Новине], након чега су одлучили да уплате путне трошкове и крену на овај излет. До Сплита су путовали возом где су се укрцали на брод *Југославија*. Током крстарења брод је упловљавао у луке већих градова, међу њима и у Дубровник, да би се на крају усидрио у Которском заливу. Интересантан је податак да су на броду биле одвојене кабине за мушкарце и за жене, са по четири кревета. Фани Ђармати је током путовања снимила велики број фотографија, а током шетње упознали су се са једним земљорадником по имену Перо Капетановић. Фани га је фотографисала, а из овог сусрета са њим настала је песничка мисао која је касније преточена у елегију.

¹⁰ Bori Imre, *Költő élete képekben*. У: *Híd*, 1960, бр. 10, стр. 819.

¹¹ Fehér Ferenc, A „jajjal teli Szerbia ormán...” У: *Egyazon ég alatt* (esszék és jegyzetek), Újvidék, Forum, 1984, стр. 316–320.

¹² Miklós Radnóti, *Strmom stazom*, [preveo s mađarskog Danilo Kiš, predgovor Aleksander Tišma], Novi Sad, Forum, 1961.

Перо Капетановић (снимила Фани Бармати)¹³

Црногорска елегија је успомена на излет Раднотијевих у Которском заливу. Захваљујући белешци коју је песник ставио поред рукописа песме, знамо и тачну локацију њиховог боравка. Под оригиналним рукописом стоји место и датум настанка песме: Сегедин, 7. октобар 1933. Радноти међутим записује на маргини право место њеног настанка: Његуш, 1933. Овај запис открива чињеницу да је био у родном месту Петра Петровића Његоша и да је највероватније ту разговарао са Пером Капетановићем, човеком који живи овде у висинама и бори се с каменом и бори се са ветринама...¹⁴ У његовом лику песник препознаје себе, кроз његову судбину предсказује своју будућност. Морални став песника је да се за животне идеале треба борити до краја, да и усред нечовештва треба живети чисто и честито, а успомену на таквог човека, којег ће на крају ипак сустићи смрт, неговаће будућа покољења, која ће стварати један бољи и лепши свет. Елегија, која описује тежак живот земљорадника и његове породице, носи симболе осећања живота човека суоченог са смрћу. Такав живот песник упоређује са својим животом, али одмах и констатује да судбину овај вечерњи разговор са човеком који се бори за опстанак ипак неће променити, стварност је исувише окрутна, јер већ надолазе сене, које носе са собом стрепњу, опасност, патњу и смрт. Чак и слике природе у песми имају улогу да дочарају злу коб која се надвија над мирним људима, баркама на мору живота. Слике орла који гони свој плен и стих о већ умрлима део су поетског израза у души створеног ужаса од надолазеће нове светске катаклизме.

¹³ Ferencz Győző, *Radnóti Miklós élete és költészete : kritikai életrajz*, Budapest, Osiris Kiadó, 2005, стр. [7].

¹⁴ Miklós Radnóti, *Strmom stazom*, [preveo Danilo Kiš, predgovor napisao Aleksandar Tišma], Novi Sad, Forum, 1961, стр. 21.

Црногорска елегија

Нек' ова песма слави данас Црногорца Пера Капетановића,
који живи овде у висинама и бори се с каменом и бори се
са ветринама
све док га не сахране; ал' његова ће успомена попут
попут барјака да се вије
на путу будућих мушких глава, и каснијим ће временима бити
гласник његовог чистог
живљења.

Иза њега стоји његова жена и његов зелени син; његова
мазга
оњуши стену и каткад снажно духне. Тако ту стоји породица
а наоколо – немо стење, вечерње сенке на њему ко густа
брада;
о хлебу мисле, скорупа никад доста, а суседно село
за њих је далеки свет.

Тако ту живе и њиву своју зидом од ветра штите, а плодове
чувају заједно с кореном, плодове ко мушко плакање тешке
и оскудне! сваки му се залагај седам пута у устима обрне и,
пре но што се прогута, опрезно набрекне.
Живе ко што у другом крају живим и ја, као што живе и други,
судбину нам вечерњи разговор неће олакшати; међ стењем
радост је ретка а голем труд; само лезилебовићи могу
да живе
спокојно.

*

На небу орао кружећи гони свој плен, а доле, у заливу
Јадрана,
врте се барке тражећи преноћиште; – ни ово
ни оно није лак хлеб.
Надолазе кроз сумрак сене Николâ, јашу на
мазгама лаким; о, ни друго што није лако! само још
очни капци мртаваца, капци што су остали отворени, и с временом
пожути им модрина!
Добро је тако, судбина ће нам тако бити тежа. И већ је
све тежа,
као со, ил' као туга.¹⁵
1933.

¹⁵ Miklós Radnóti, *Stinom stazom*, [preveo Danilo Kiš, predgovor napisao Aleksandar Tišma]. Novi Sad, Forum, 1961, стр. 20–23.

ЛИТЕРАТУРА

1. Miklós Radnóti: *Strmom stazom*, [preveo s mađarskog Danilo Kiš, predgovor Aleksandar Tišma], Novi Sad, Forum, 1961.
2. Миклош Радноти: *Борска бележница*, [с мађарског превео Данило Киш, предговор Александар Тишма], Бор, Народна библиотека, Књижевна омладина, Самоуправна интересна заједница културе, 1979.
3. *Novija mađarska lirika*, [priredili Ivan Ivanji i Danilo Kiš, preveli Ivan Ivanji, Danilo Kiš i Ivan V. Lalić], Beograd, Nolit, 1970.
4. Mihalj Cine: *Miklós Radnoti*. U: Imre Ban, Janoš Barta, Mihalj Cine: *Istorijska mađarske književnosti*. Novi Sad, Matica srpska, Forum, 1976.
5. Andraš David: *Borski notes Mikloša Radnotija*. U: Mostovi uzajamnosti : poglavlja o jugoslovensko-mađarskim kulturnim i književnim vezama, Novi Sad, Radnički univerzitet „Radivoj Ćirpanov”, 1977.
6. Имре Бори: *Миклош Радноти*. У: Развитаk, Зајечар, год. 2, јул–октобар 1962, бр. 4–5, стр. 54–59.
7. Bori Imre: *Radnóti Miklós költészete*, Novi Sad, Forum, 1965.
8. Bori Imre: *Radnóti Miklós költészete*, Prošireno izd., Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2009.
9. Bori Imre: *Radnóti Miklós költészete*. У: *Bori Imre huszonöt tanulmánya : a XX. századi magyar irodalomról*. Újvidék, Forum, 1984, стр. 205–335.
10. Bányai János: *Utószó*. У: Radnóti Miklós: *Strmom stazom*, Reprint izd., Újvidék, Forum, 2009, str. I–XI.
11. Fehér Ferenc: *Egyazon ég alatt : (esszék és jegyzetek)*, Újvidék, Forum, 1984.
12. Marko Ćudić: *Danilo Kiš i moderna mađarska poezija*, Beograd, Plato, Filološki fakultet, 2007.
13. Ivan Ivanji: *Na čelu mrtvih : tri mađarska pesnika i njihovo vreme*. U: Delo, Beograd, god. 8, januar 1962, br. 1, str. 100–107.
14. Danilo Kiš: *Novija mađarska lirika*. U: Sabrana dela Danila Kiša, knj. 12, Varia, Beograd, Prosveta, 2007, str. 286–300.
15. Aleksandar Tišma: *Miklós Radnoti : 1909–1944*. U: Izabrana dela Aleksandra Tišme, Pesme i prepevi, Beograd, Prosveta, 2001, str. 147–151.
16. Aleksandar Tišma: *Poslednje pesme Mikloša Radnotija*. U: Izabrana dela Aleksandra Tišme, Pesme i prepevi, Beograd, Prosveta, 2001, str. 152–157.
17. Ferencz Győző: *Radnóti Miklós élete és költészete : kritikai életrajz*, Budapest, Osiris Kiadó, 2005.

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ГРАЂЕ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Дигитализацијом грађе у оквиру библиотеке формира се нова библиотека, „библиотека у библиотечи”, која има своје публикације и своје кориснике. Специфична је како по начину прикупљања тако и по начину коришћења фонда. Због тога њеном стварању треба да претходи одређивање циља, садржаја, начина прибављања дигиталних публикација (или дигитализованих публикација) и дефинисање начина коришћења. Пошто је то „библиотека у библиотечи” она мора да има дефинисане везе са матичном библиотеком, али и са свим другим библиотекама у мрежи. Посебно је важна веза међу дигиталним колекцијама насталим у разним библиотекама. Није добро да се везе остварују само на нивоу Интернета и алата које он сваком кориснику нуди, потребна је сарадња свих библиотека у обезбеђивању отвореног приступа, али и на подели посла. Један од предуслова за добро дефинисање дигиталних библиотека у Србији јесте израда *Националне стратегије за дигитализацију културне баштине* у којој би се дефинисали место и основни циљ формирања дигиталних збирки, као и потреба за поделом посла на дигитализацији. Пројекат Виртуелна библиотека Србије могао би бити модел и окосница неког будућег пројекта *Дигитална библиотека Србије* који би се, осим окупљања и повезивања дигитализоване грађе библиотека, бавио и прикупљањем оригиналне дигиталне грађе, заштитом и коришћењем свих електронских онлајн публикација.

Циљ формирања дигиталне базе у Библиотечи Матице српске (БМС) дефинисан је првенствено њеним карактером, да је она национална библиотека која у својим фондовима има старе и ретке публикације и легате, да прима и чува обавезни примерак Србије и да је централна библиотека Војводине. Због свега тога циљ дигитализације грађе јесте да се највредније публикације на још један начин заштите и истовремено учине доступним корисницима у дигиталном формату. Наравно да је циљ и то да се дигитална грађа интегрише у дигиталну библиотеку Србије, на исти начин како је то дефинисано у систему узајамне каталогизације „публикација се обрађује једном од стране једне библиотеке”, у овом случају реч обрађује може се заменити речју дигитализује. Није неопходно да

се ради копирање за локалне потребе, јер путем Интернета може се приступити дигиталној копији публикације ма где да се она налази. Када се ради о старим и ретким публикацијама, требало би дигитализовати све примерке, што у узајамној каталогизацији није тако. Подела посла је неопходна када се ради дигитализација часописа и новина због њиховог великог обима и потребе да се корисницима обезбеди приступ комплетним насловима. Комплетирање се може радити дигитализацијом примерака који се налазе у различитим библиотекама.

БМС је започела дигитализацију грађе у условима када није завршен посао на дефинисању *Националне стратегије за дигитализацију културне баштине* која би могла бити предуслов за израду и реализацију *Пројекта Дигитална библиотека Србије* у оквиру којег би се реализовао дугорочни *Пројекат дигитализације збирки БМС*. До сада је обављана дигитализација у Одељењу заштите публикација са циљем да се заштите највреднији примерци, а у складу са опремом која је била на располагању. Дигитализовано је четрдесетак књига у квалитету потребном за архивску употребу. Набавком нове опреме, првенствено скенера и сторица за складиштење дигиталних слика, моћи ће у наредном периоду да се уради више. Да би се то остварило направљен је предлог организације послова дигитализације грађе и опремљена је лабораторија за дигитализацију.

Одабир и опис збирки и публикација у дигитализацији

Богата збирка старих и ретких књига БМС брижљиво се чува и штити. Највредније књиге из те збирке описане су и представљене најширој научној и културној јавности публиковањем три серије каталога. Ти каталози интегрисани су у електронски каталог Библиотеке који је свима доступан преко Интернета. Све публикације које су обухваћене у до сада издатих 25 књига ових серија требало би дигитализовати као и нове, које ће бити описане у наредним издањима. Публикације описане у штампаним каталозима свакако су најзначајније за дигитализацију, а поступак њихове дигитализације и представљање треба да обједини те каталоге, појединачне публикације и електронске записе у бази. То значи да треба прво дигитализовати каталоге, затим публикације описане у њима, повезати те дигитализоване публикације са описима у каталозима и са записима у електронској бази. Називи колекција већ су дефинисани као и редослед публикација у њима. Било би корисно да и опис сваке дигитализоване публикације буде повезан са појмовима који су окупљени у регистрима. Највећи део ових публикација је микрофилмован, а мали део је и дигитализован. Посао на дигитализацији и микрофилмовању могао би се спојити јер за то постоји одговарајућа техничка опрема, а коју БМС треба да набави.

У богатим фондovima Библиотеке налазе се и вредне публикације које до сада нису укључене у штапане каталоге. Дигитализацији ових публикација требало би да претходи давање назива и описа збирки у оквиру којих се окупљају те публикације, дефинисање критеријума за одабир примерака, опис сваког примерка и одређивање начина представљања и коришћења. То значи да дигитализација захтева још једану обраду публикација – обраду дигиталних публикација у оквиру збирки. Поставља се питање да ли је ова нова обрада потребна и може ли се све радити и другачије. На пример, другачије би било да се публикације које су већ обрађене у лисним каталозима и у електронском каталогу скенирају и да их корисници преко библиографских података у ОРАС-у претражују и тако им приступају. Један каталoшки опис у електронском каталогу за публикацију и за њену дигиталну копију омогућава истовремени доступ преко ОРАС-а публикацији и линку према дигиталној копији. Корисник приступа дигиталној копији што је свакако један од најважнијих циљева дигитализације. Овакав „дубоки каталог” потребан је оним корисницима који су навикли да публикације траже у ОРАС-у. Међутим, треба имати у виду да је у скоро свим дигиталним збиркама библиотека омогућен приступ дигитализованим публикацијама и преко Интернета без коришћења ОРАС-а. То се постиже тако што се обезбеди мрежно претраживање описа збирке и описа појединачних дигитализованих публикација, као и укључивањем претраживача садржаја публикација. Најбоље је да дигитална библиотека има оба модела: приступ из ОРАС-а и приступ преко претраживача Интернета.

Код дефинисања целина које ће се дигитализовати у БМС најопштија подела је на књиге, серијске публикације и публикације у посебним збиркама. У оквиру сваке ове поделе могу се формирати посебне целине. Сваку целину која има своје карактеристике могуће је делити на мање збирке. У серијске публикације спадају часописи и новине, а у посебну грађу музикалије, картографска грађа, графика, звучни снимци и видеопроекције. Критеријум поделе у оквиру сваке збирке може бити временски, географски, језички и тематски. Сигнатуре које одређују место публикације у посебним фондovima могу се користити и за окупљање тих збирки. Подела према сигнатури је добра за представљање посебних фондова Библиотеке, али код формирања збирки можда треба поћи од општих критеријума обраде публикација који су дати у стандарду ISBD и COMARC формату. Таква подела била би или врста записа која се уноси у поље 001b (музикалије, картографска грађа, грађа за видеопроекције, видеоснимци и филм, звучни снимци (музички и немурички), дводимензионалне графике, електронски извори, мултимедијална грађа) или општа ознака грађе, односно посебна ознака грађе (ISBD(M), ISBD(NBM)),

ISBD(PM) поглавље 1.2 које се уноси у поље 200b COMARC формата). То подразумева поделу колекција према пољу 001b које садржи контролисане кодове примењене у свим MARC форматима или према тексту у пољу 200b који је јединствен за све библиотеке у Србији. Одабир критеријума зависи од циља и карактера збирке. Ако се припрема презентација грађе БМС, онда су сигнатуре најбоље, али ако се формира дигитална библиотека Србије, онда је други критеријум бољи. Због свега тога најбоље је да се целокупна грађа посебних фондова прво подели према кодовима у пољу 001b а у оквиру сваке врсте грађе да се примени систем поделе према сигнатурама.

Дефинисање критеријума за поделу и опис збирке није једини проблем који треба решити на почетку формирања дигиталних збирки. Потребно је одабирати примерке публикација и описивати их тако, да се добију квалитетни подаци за претраживање како у локалној презентацији тако и на отвореној интернет мрежи. И то је за посебне фондове од великог значаја. Опис публикација у збирци може да буде исти као у електронском каталогу, а може да се припреми и нови који има језички и садржински уједначене податаке. То значи да би опис публикација као и саме збирке требало да буде на српском језику ћирилицом, а да се предвиди и превод на друге језике. У почетној фази рада дигитализовали би се само репрезентативни примерци збирки одабрани по критеријуму према њиховој вредности, целовитости, реткости, учесталости коришћења, а у наредним фазама вероватно би се у свим збиркама дигитализовале све публикације.

Повезивање дигиталне копије и електронског каталога

Повезивање дигиталне копије и електронског каталога је свакако неопходно али ту постоји више могућности те БМС, у овом тренутку, не може сама да одреди најбоље решење. У пракси се показало веома корисним да постоји приступ дигиталној копији из електронског каталога и да је свака дигитализована публикација повезана са описом у електронском каталогу. За то повезивање користе се линкови са URL адресама који се у структури COMARC записа уносе у поље 856, потпоље u. Фиксност уписаних линкова обавезује да се свака накнадна измена адресе дигиталне копије мора ручно евидентирати у записима у бази. То значи да би најбоље било да се већ на почетку формирања дигиталне збирке дефинише комплетан систем ознака и адреса, и да би БМС требало да резервише интернет адресу digital.bms на којој ће се налазити њена збирка на Интернету. Међутим, и то може бити привремено решење, јер када се створе услови за формирање дигиталне библиотеке Србије, онда ће се у базу у

записе уносити и друге интернет адресе (на пример DigLib.rs). У Србији постоји систем узајамне каталогизације – узајамни каталог и локални каталози библиотека, што омогућава да се и везе формирају тако, према узајамном каталогу или према локалној бази. Када је дигитална збирка дефинисана према сигнатурама, јасно је да је најбоље уносити везу према локалној бази али она даје комплетну информацију само у локалном каталогу, а корисницима узајамног каталога веза је видљива само уколико је библиотека креирала запис. Такво ограничење није добро, па би требало уносити URL адресу и у записе на хосту, а ако је више примерака истог наслова публикације дигитализовано, онда се у записима на хосту уносе сви линкови. У случају дигитализације часописа и организоване поделе посла на дигитализацији, најбоље је да линк увек буде према узајамном каталогу.

За неке од ових дилема у БМС нађена су решења, посебно када су у питању старе и ретке публикације, али многа решења ће бити дата тек у току реализације Пројекта за дигитализацију збирки БМС.

Пројекат дигитализације збирки БМС

У току је реализација дугорочног Пројекта дигитализације збирки БМС. Циљ дигитализације је заштита грађе као и бржи и једноставнији приступ публикацијама. Уместо оригиналних примерака публикација корисницима ће бити доступна дигитална копија. У првој фази приступ целој дигиталној колекцији биће могућ на рачунарима у Научној читаоници и у Читаоници за раритете, а у наредној преко Интернета. БМС ће наставити са активним учешћем у републичким пројектима дигитализације културног наслеђа, сагласно *Националној стратегији за дигитализацију културне баштине* и другим активностима Радне групе за дигитализацију културног наслеђа коју је формирало Министарство културе. БМС је једина установа у Србији која има целовит електронски каталог културних добара од 13. века до 1867. године.

У остваривању заштите публикација и обезбеђивању приступа дигиталне збирке корисницима, БМС ће сарађивати са другим библиотекама како би се обезбедио јединствен систем коришћења дигиталних збирки у Србији.

У намери да се у наредном периоду у оквиру дугорочног Пројекта дигитализације грађе БМС уради много више и да се она прошири и на посебне фондове и периодику, крајем 2009. године направљен је опис послова на дигитализацији.

Основни елементи концепције:

1. На пословима дигитализације потребно је ангажовати библиотекаре, књижничаре за пренос публикација из магацина, оператере дигитализације, књиговесце, препараторе, конзерваторе и информатичаре. Дигитализација ће се обављати на опреми коју има БМС.
2. *Предлог наслова за дигитализацију* даваће Одељење старе и ретке књиге и легата, Одељење за каталошко-библиографску обраду публикација, Одељење за чување и коришћење библиотечког материјала и Одељење за заштиту библиотечког материјала. *Предлог наслова за дигитализацију* користиће се за израду *Плана за дигитализацију*.
3. Припрема публикација за дигитализацију подразумева одабир најбоље очуване и најкомплетније публикације и уколико је потребно, пре снимања, обавиће се пажљива конзерваторско-рестаураторска припрема публикација, затим превентивна заштита.
4. Грађу за дигитализацију пратиће налог за дигитализацију у који ће се уносити потребни подаци за исписивање реверса и за контролу снимања, као и подаци за означавање и опис дигиталне копије, ознаку колекције и напомене.
5. Дигитализована грађа неће се више давати на коришћење, а кориснику ће бити обезбеђен приступ дигиталној копији.
6. Дигиталне копије публикација чуваће се трајно на меморијском систему БМС у формату TIFF. За потребе коришћења формираће се PDF копије мање резолуције које ће бити интегрисане у систем за коришћење дигиталне збирке.
7. Публикације које су дигитализоване неће се више снимати, квалитетне копије, дигитална и фототипска издања израђиваће се из TIFF копије. Када се обезбеди одговарајућа опрема, обавиће се и израда микрофилма са дигиталних копија.

За дигитализацију користиће се скенери Bookeye 3 model BE3-SYS-CL-R2 колор скенер формата А2, Epson Expression 10.000 XL колор скенер А3 формата и систем за дигитализацију који је у функцији у Одељењу за заштиту публикација.

Користиће се софтверски пакет BSC 2 верзија 3 SW за рад и обраду дигиталних копија скенера Bookeye 3, а за обраду осталих дигиталних копија користиће се и софтверски пакет Adobe CS4 који има могућности OCR-а.

Не постоји софтвер који се одмах може користити за приступ дигиталној збирци БМС и потребно је израдити одговарајуће софтверско решење.

Софтверско окружење за приступ и презентацију треба да обезбеди:

1. Брз и једноставан начин коришћења дигитализованих публикација.
2. Претраживање по дигиталним колекцијама и описима публикација и обезбеђивање надоградње за претраживање по садржају дигитализованих публикација.
3. Унос описа колекција и публикација и администрирање уноса на једноставан начин који би се у целини радио у БМС.
4. Да делови дигиталне колекције или појединачне публикације могу бити заштићени и да се приступ дозволи само корисницима са привилегијом или из локалне мреже.
5. Да администрирање портала са описом колекција и појединачних публикација, администрирање базе и унос података о публикацијама буде такав да се може у потпуности одвијати у БМС од стране информатичара и библиотекара.
6. Принтање ограниченог броја страница у резолуцији и изгледу према договору (мања резолуција са воденим знаком БМС).
7. До израде одговарајуће софтверске подршке све дигитализоване публикације биће доступне корисницима у читаоницама преко локалне мреже, дигитализоване публикације више се неће давати на коришћење.

ГДЕ СЕ НАЛАЗЕ ЦИТАТИ НАШИХ НАУЧНИКА?

Истраживање цитираности радова истраживача
у страним и домаћим изворима

Увод

Већ више од две деценије у Рефералном центру (сада Одељење за рефералну и матичну делатност) Библиотеке Матице српске, према захтеву корисника, израђује се библиографија цитираности радова истраживача.¹

Данас је Библиотека Матице српске (БМС) центар за истраживање цитираности као и Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” (УБСМ) у Београду, и ове услуге обавља како за истраживаче у Војводини, тако и за истраживаче широм Србије. Обе библиотеке издају сертификате о цитираности, које признаје Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

У овом раду дат је кратак приказ електронских страних и домаћих цитатних база, као и упутство за добијање сертификата о цитираности.

КоБСОН (<http://kobsonbeta.nb.rs>)

Истраживање цитираности радова могуће је остварити у цитатним базама које се налазе на сајту КоБСОН-а. Конзорцијум библиотека Србије за обједињену набавку (КоБСОН) је облик организовања библиотека Србије. Иницијатива за формирање Конзорцијума покренута је новембра 2001. године, а поред Народне библиотеке Србије и Библиотеке Матице српске иницијатори су биле и друге водеће научне библиотеке у Србији.

У 2009. години, преко сервиса КоБСОН, које финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије, за академске институције у Србији обезбеђено је коришћење преко 35.000 наслова страних научних часописа, око 40.000 наслова књига, као и неколико индексних база података.

---

¹ Бранислава Аврамовић, Иванка Клајн, *Искусва Библиотеке Матице српске (Нови Сад) у претраживању цитираности научних радова у Индексима научних цитата (Science Citation Indexes)*. У: Зборник радова Међународна научна конференција Електронска библиотека, Београд, Филолошки факултет, 2009, 733–737.

Цитатне базе података

Индексне базе података садрже библиографске податке о радовима из часописа који су у њима заступљени. У њима су за сваки чланак дати детаљни библиографски подаци (аутор рада и институција, наслов рада, назив часописа, година, волумен и број странице, језик и тип рада као и сажетак).

Уколико запис поред наведених података обухвата и попис коришћене литературе, такве базе називамо цитатним базама. Преко сајта КоБСОН-а доступне су следеће цитатне базе: Web of Science, Scopus и Srpski citatni indeks које ће бити описане у овом раду. Детаљније информације о овим базама могу се наћи у чланку² који је доступан онлајн на сајту КоБСОН-а и који је намењен едукацији стипендиста Министарства науке.

У Рефералном центру БМС у Новом Саду и у УБСМ у Београду се израђују библиографије цитираних радова за академско и научно особље према цитатној бази података Web of Science. Ова база представља главни извор података о цитатима приликом вредновања научног рада истраживача, како Војводине, тако и целе Србије, а у новом миленијуму добија велики значај.³

У даљем тексту базе Web of Science, Scopus, Google Scholar, Srpski citatni indeks (SCIndeks) биће кратко приказане као и њихова примена на истраживању цитата.

1. WEB OF SCIENCE (<http://isiknowledge.com>)

Web of Science (WoS) је база доступна на сајту КоБСОН-а и садржи часописе из свих научних области те представља највећу цитатну мултидисциплинарну базу. Цитираност се утврђује у базама Web of Science, које обухватају преко 10.000 најуглеђенијих научних часописа у свету. Чланци у овим часописима обрађени су до нивоа апстракта од корица до корица, а попис коришћене литературе у њима служи као извор за истраживање цитираности:

(a) *Три цитатна индекса – онлајн приступ у Србији је од 1996. године*

- SCI-expanded - Science Citation Index Expanded – серија за природне науке у 2009. години обухвата 7100 наслова часописа,

² Стела Филипи-Матутиновић, *Електронски извори информација у науци*, <http://kobsonbeta.nb.rs/upload/documents/oNamaPredavanja/PR2009TekstZaDoktorante.pdf>

³ Стела Филипи-Матутиновић, Александра Поповић, Бранислава Аврамовић, Иванка Клајн, *Evaluation of scientific performance according to citation indexes in Serbia*, INFORUM 2009: 15th Conference on Professional Information Resources, Prague, May 27–29, 2009, <http://www.inforum.cz/pdf/2009/filipi-matutinovic-stela-eng.pdf>

- SSCI - Social Sciences Citation Index – серија за друштвене науке у 2009. години обухвата 2100 наслова часописа,
- A&HCI - Arts and Humanities Citation Index – серија за уметност и књижевност у 2009. години обухвата 1200 наслова часописа.

Ранија годишта ова три цитатна индекса претражују се у БМС, која има најкомлетнију збирку у Србији, у папирној верзији и на компакт дисковима и то: SCI 1946-1995, SSCI 1965-1995 и A&HCI 1975-1995.

(b) Две секције зборника радова са конференција – ова база постоји од 1990. године, покрива око 110.000 научних скупова, а онлајн приступ у Србији је од 2001. године

- CPCI-S Conference Proceedings Citation Index - Science,
- CPCI-SSH Conference Proceedings Citation Index - Social Science & Humanities.

Упутство корисницима за израду библиографије цитираних радова
http://kobsonbeta.nb.rs/informacije/citiranost_autota.19.html

На сајту КоБСОН-а дате су информације са адресама библиотека (БМС и УБСМ) које истражују цитираност као и ценама услуга. Корисник библиотекама доставља списак објављених радова, а библиотеке, након истраживања цитираности, издају сертификат са укупним бројем цитата и самоцитата.

Постоје два типа сертификата о цитираности:

- први тип сертификата односи се на радове где је истраживач један од аутора одговорних за настанак рукописа. Истраживање цитираности ради се на основу списка објављених радова, а цитираност у бази Web of Science истражује се по презименима првих аутора потписаних на радовима. Као резултат истраживања добија се библиографија цитата и самоцитата, узимајући у обзир цео опус истраживача од првог објављеног рада до данас;

- други тип сертификата односи се на оне радове где је аутор наведен као један од учесника међународног пројекта на крају рада, који су у име свих чланова пројектног тима написали неки други аутори. У таквим случајевима кандидати морају приложити оригинални рад, а ако име кандидата није наведено у списку учесника пројекта, у самом оригиналном раду, рад не може бити укључен у цитатну анализу.

Цитираност радова пројектних тимова

У БМС цитираност радова истраживача из Војводине прати се у међународним пројектима. У Рефералном центру испитана је цитираност у пројекту Who Monica (Мултинационални мониторинг трендова и детерминанти кардиоваскуларних обољења). Who Monica је највећа светска студија кардиоваскуларних обољења у 20. веку где је центар Yugoslavia – Novi Sad био један од 38 истраживачких центара из 21 земље. Цитираност Новосадског центра (YUG-NOS) испитана је за све колаборативне радове где се јављају новосадски истраживачи.⁴

Поред светског пројекта Who Monica испитана је цитираност радова и у другим међународним пројектима, где су учествовали истраживачи из Војводине, а подаци о броју цитата до 2008. године у бази WoS прослеђени су Покрајинском секретаријату за науку и технолошки развој.

Пројекат „Израда прегледа цитираности научних истраживача на територији Аутономне Покрајине Војводине према бази Science Citation Index, WoS до децембра 2008. године”

БМС се већ две деценије бави истраживањем цитираности научних истраживача из Војводине.⁵

Најновији пројекат који се бави истраживањем цитираности радова научника из Војводине закључен је уговором 8. јула 2009. године са Покрајинским секретаријатом за науку и технолошки развој под називом: „Израда прегледа цитираности научних истраживача на територији Аутономне Покрајине Војводине према бази Science Citation Index, WoS до децембра 2008. године”. Цитираност истраживача испитује се на основу онлајн електронских картона који се налазе на серверу рачунског центра Факултета техничких наука. Истраживање је у току и до краја 2010. године треба да се истражи цитираност радова 2600 истраживача из Војводине.

Наука у WoS

(http://kobsonbeta.nb.rs/nauka_u_srbiji_u_wos.3.html)

Један од циљева КоБСОН-а је да у бази WoS промовише објављивање научних радова истраживача који раде у Србији, и то на следе-

⁴ Бранислава Аврамовић, Здравко Шолак, *Публиковање Who Monica колаборативне студије, које укључују Новосадски истраживачки центар и њихова цитатна анализа*. – Актуелности из неурологије, психијатрије и граничних подручја, 2008, 16, 15–23.

⁵ Стела Филипи-Матутиновић, Александра Поповић, Бранислава Аврамовић, Иванка Клајн, *Evaluation of scientific performance according to citation indexes in Serbia*, INFORUM 2009: 15th Conference on Professional Information Resources, Prague, May 27–29, 2009.

<http://www.inforum.cz/pdf/2009/filipi-matutinovic-stela-eng.pdf>

ћи начин: на сајту КоБСОН-а недељно се приказују сви радови наших истраживача објављени у часописима који се налазе у WoS-у, а месечно се прати њихова цитираност у овој бази. Као резултат ових истраживања формирана је база *Наши у WoS*, која садржи податке о објављеним радовима у Web of Science од 2000. године.

Осим библиографских података за сваки чланак дају се линкови и то: запис рада у Web of Science, чланак у пуном тексту, комплетни подаци о часопису из базе Елечас. За сваки чланак објављен у WoS-у одређен је и ранг часописа, односно његова класификација према *Правилнику о поступку и начину вредновања и квантитативном истраживању научноистраживачких резултата истраживача*, Службени гласник РС, број 38/2008 (детаљније информације налазе се на сајту Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије). Такође су наведени цитати објављеног рада у свим расположивим цитатним базама на сајту КоБСОН-а.

База *Наши у WoS* пружа драгоцене податке о продукцији наших научника широм Србије, али за истраживање цитираности није довољна јер даје податке од 2000. године и то само за оне радове чији аутори имају афилацију из Србије.

2. SCOPUS (<http://www.scopus.com>)

На сајту КоБСОН-а налази се још једна значајна цитатна база која се појавила крајем 2004. године. Највећи светски издавач научне литературе Elsevier објавио је „највећу базу података о научној литератури и изради библиографије”. SCOPUS је база апстраката и цитата из научних и академских часописа, а у њој је индексирано више од 15.000 рецензираних часописа из природних, техничких, медицинских и друштвених наука. Садржи претраживе библиографске референце и сажетке из чланака часописа, као и цитиране референце од 1966. године. Корисници могу да претраже цитираност својих радова помоћу опције Citation trucker, а постоји и могућност искључивања самоцитата помоћу опције Exclude autocitations.

Када се SCOPUS упореди са базом Web of Science може се видети да 90% истих наслова часописа постоји у обе базе. Међутим, детаљном анализом утврђено је да у SCOPUS нису унети подаци о цитатима из свих часописа, док Web of Science обухвата све чланке из одабраних часописа „од корица до корица” са пописом коришћене литературе, а то је извор за праћење цитираности.

3. GOOGLE SCHOLAR (<http://scholar.google.com/>)

Google Scholar је бесплатна база доступна свима који имају приступ Интернету, за разлику од WoS-а и SCOPUS-а који су доступни само преко

академске мреже у КоБСОН-у. Она обухвата податке о садржају часописа и осталих публикација које издавачи постављају на своје сајтове, као и податке из личних web страница, из дигиталних репозиторија, блогова истакнутих стручњака, препринта итд. Појављују се и цитати из електронски доступних каталога библиотека. Цитати се аутоматски извлаче из текстова који су у отвореном приступу, а она се појавила 2004. године. Претраживање у Google Scholar-у врши се на следећи начин: у поље за претраживање унесе се презиме и иницијал имена аутора (пример: „petrovic-m*”) чије цитате желимо да претражимо и добије се списак објављених радова тог аутора. На списку, испод библиографских података налази се линк: CITED BY који показује колико пута је неки рад цитиран, а кликом на њега добију се библиографски подаци цитата.

4. Лично истраживање научника

На основу личног истраживања, научници прикупљају своје цитате из страних и домаћих извора који се налазе у електронским и штампаним иностраним серијским и монографским публикацијама. То су публикације које нису обухваћене електронским цитатним базама. Библиотекари помажу научницима да дођу до примарних докумената, где се налазе њихови цитати, а понекад и међубиблиотечком позајмицом литературе из иностранства.

5. Srpski citatni indeks – SCIndeks (<http://scindeks.nb.rs/>)

Деценијама податке о цитираности у домаћим часописима није било могуће добити на једном месту, све док није формирана домаћа цитатна база SCIndeks.

Центар за евалуацију у образовању и науци (СЕОН) у сарадњи са Народном библиотеком Србије и уз финансијску подршку Министарства за науку и технолошки развој Владе Републике Србије, оформио је домаћу цитатну базу података SCIndeks. Ова база налази се на КоБСОН-у од октобра 2008. године и представља домаће часописе категоризоване као периодичне публикације научног карактера. Сви часописи индексирају се систематски „од корица до корица”. Поред библиографских описа, база садржи сажетке радова и све цитиране референце (метаподаци). Неки од реферисаних часописа додатно су представљени чланцима у виду пуног текста.

Према најновијим подацима са сајта КоБСОН-а SCIndeks садржи „1.180.589 референци из 107.549 чланака од којих су 36.001 у виду пуног текста, објављених у 357 различитих домаћих часописа од 2000.

надаље, односно, у друштвеним наукама од 1991. године.” База је повезана са репозиторијумом Народне библиотеке Србије (<http://scindeks-herozitorijum.nb.rs>) који омогућава приступ пуном тексту чланка одабраног после претраживања SCIndeksa. Наслови часописа повезани су са библиометријским извештајима о часописима у којима су дати резултати евалуације домаћих часописа, као и њихова категоризација (<http://nainfo.nb.rs/kategorizacija/>). SCIndeks представља драгоцен извор литературе како за тематска претраживања тако и за истраживање цитираности.

Закључак

Евалуација научног рада у Србији била је деценијама заснована на систему рецензије и броју објављених радова. Појава нових цитатних база у новом миленијуму пружа могућност за развој библиометрије. Најрелевантнији резултати за истраживање цитираности, које признаје Министарство за науку Србије, остају и даље цитати из базе WoS, а Библиотека Матице српске већ две деценије истражује цитате наших научника, као и цитираност пројектних тимова и успешно реализује пројекте посвећене истраживању цитираности истраживача Војводине. Поред тога прати све промене на КоБСОН-у и организује семинаре за обучавање библиотекара Универзитета у Новом Саду, а као центар за истраживање цитираности корисницима пружа праву и адекватну информацију из описаних цитатних база.

ОДЕЉЕЊЕ ЗА АУДИОВИЗУЕЛНЕ ДОКУМЕНТЕ ФРАНЦУСКЕ НАЦИОНАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ¹

Историјат

Одељење за аудиовизуелне документе Француске националне библиотеке (La Bibliothèque nationale de France) налази се у склопу нове зграде библиотеке и део је Огранка Франсоа Митеран (site François-Mitterrand). Настанак овог одељења везује се за настанак Архива говора (Les Archives de la Parole) који је 1911. на Сорбони основао Фердинанд Брино у сарадњи са индустријалцем Емилом Патеом. Оснивањем ове установе отпочело је снимање и чување сваког облика звучног записа за будуће генерације, било да је реч о дијалектима из различитих региона Француске или о студијским снимцима гласова познатих личности попут Пола Дешанела, Гијома Аполинера, Алфреда Драјфуса, Сесилије Сорел... Такође је формирана и збирка фонограма које су објавиле или снимиле стране институције сличног типа.

Архив говора 1928. године постаје Музеј говора и покрета (Le Musée de la parole et du geste). У том периоду ставља се нагласак на етнографски, а не на лингвистички карактер звучних снимака. Врше се истраживачка путовања по другим земљама: Румунија (1928), Чехословачка (1929), Грчка (1930), Гренланд (1935/36). Настају велике збирке звучних записа са Међународне колонијалне изложбе 1931. у Паризу и са Конгреса арапске музике у Каиру 1932. Од 1938. број звучних издања се увећава. Исте године основана је Национална фонотека (La Phonothèque nationale) чији је циљ био чување плоча прикупљених путем обавезног примерка који је тада уведен за ову врсту докумената. Формирана је и једна збирка апарата за снимање и пуштање фонограма која је представљена широј јавности крајем 50-их година XX века. Од 1975. Национална фонотека почиње да прима обавезни примерак видеограма и мултимедијалних докумената (вишеврсну грађу). Две године касније, 1977. ова установа улази у састав Националне библиотеке (La Bibliothèque nationale) и преименована је у

¹ За израду овог рада коришћени су подаци са Интернета, са web стране Француске националне библиотеке (<http://www.bnf.fr>), као и интерни документи прибављени током боравка на стручном усавршавању у Француској националној библиотеци (новембар–децембар 2009).

Одељење фонотеке и аудиовизуелних докумената Националне библиотеке (Département de la Phonothèque et de l'Audiovisuel de la Bibliothèque Nationale).

Након видео и мултимедијалних издања, обавезни примерак обухвата и сва електронска издања. Законом донесеним 20. јуна 1992. године регулисано је достављање обавезног примерка радијских и телевизијских снимака Националном аудиовизуелном институту (L'Institut national de l'Audiovisuel), тзв. Инатеци (L'Inathèque), док је обавезни примерак филмских остварења додељен Националном центру за кинематографију (Le Centre national de la Cinématographie). Сви остали облици аудиовизуелних докумената, осим наведених, достављају се Националној библиотеци, односно Одељењу фонотеке и аудиовизуелних докумената. Од 1994. Одељење за аудиовизуелне документе је укључено у пројекат реновирања Француске националне библиотеке у оквиру Огранка Франсоа Митеран. Сале за коришћење ових докумената отворене су прво у горњем нивоу (опште читаонице), а нешто касније и у доњем нивоу (научне читаонице). У доњем нивоу смештене су просторије Инатеке и ту се могу користити њихови аудиовизуелни документи. Од 2006. у истој читаоници омогућено је консултовање дигитализованих збирки Архива француског филма.

Збирке

Збирке аудиовизуелних докумената Француске националне библиотеке чине најважнији део француске звучне и аудиовизуелне баштине. Неки од докумената настали су пре више од једног века. Збирке садрже звучне, видео и мултимедијалне документе, електронска издања, апарате за емитовање звука, слике и електронских докумената, као и штампане публикације које се односе на било коју врсту аудиовизуелног материјала из области филма, музике, медија и сл.

Три основне збирке су: збирка фонодокумената, збирка видео докумената и мултимедијална збирка докумената.

1. Збирка фонодокумената

Збирка садржи око милион докумената који осликавају читав историјат снимања и репродуковања звука. Једна је од најзначајнијих у оквиру Одељења за аудиовизуелне документе, а може се слободно рећи и једна од најзначајнијих у свету. Она даје јединствен увид у технолошки развој, као и историјски преглед фонографских издања од њиховог настанка 1890. па све до данас. Збирка фонограма настала на основу обавезног примерка уведеног 1938, поклона и куповине, садржи најстарије звучне записе

снимљене 1877. године. Сачињавају је изузетно стари и ретки примерци првих цилиндара и ваљака механичких клавира, као и 320.000 плоча на 78 обртаја, 335.000 грамофонских винил плоча, 220.000 компакт дискова...

Обухвата четири веће групе докумената: снимљену музику; лингвистику говора – од Архива говора до лингвистичких регионалних атласа Националног центра за научна истраживања (Centre National de la Recherche Scientifique); етнологију и етномузикологију; гласове познатих личности снимљене у студијама Француске националне библиотеке, говоре и позоришне представе снимљене пре настанка радија, као и најновије фондове попут предавања Жила Делеза на Универзитету Париз VIII.

Документи у оквиру збирке могу се поделити на објављене (сва фонографска издања пристигла путем обавезног примерка, поклоном или куповином) и на необјављене (снимци са терена, музички снимци, разговори, предавања).

Почеци снимања звука везују се за настанак цилиндара марке Лиоре, Пате и Едисон. Они су уједно и најзначајни у збирци одељења. У том периоду настају први приватни снимци попут оних које је начинио Гистав Ајфел. Цилиндар замењује плоча на 78 обртаја. Снимају се прве опере („Кармен” Жоржа Бизеа на 27 плоча од 35 цм) или позоришне представе (Молијеров „Умишљени болесник” изведен у Comédie-Française). Златно доба плоче на 78 обртаја је период од 1920. до 1950. Настанком микрофона и електричног снимања, фонографска издања добијају свој модеран изглед. Поред француске марке Пате (Pathé), јављају се и друге иностране компаније – Gramophone, Fonotipia, Columbia. Осим опере снимају се камерна музика, цез, песме итд.

Национална фонотека наслеђује колекције претходне две институције – Архива говора и Музеја говора и покрета. Фонотека снима разговоре са личностима из света књижевности и уметности (чувен је интервју са Лујом-Фердинандом Селином из 1959). Основни задатак Фонотеке је прикупљање обавезног примерка фонограма. Период од 1950. до 1980. карактерише процват дискографског тржишта захваљујући настанку винил плоче. Квалитет звука је побољшан, све је већи број међународних издања, а репертоар је све различитији (јављају се нови музички правци). Велики значај имају и омоти плоча. Многи од њих имају уметничку вредност (попут омота које је направио Енди Ворхол за Велвет Андерграунд и Ролингстонсе). Од 1983. дотадашњи стандардни носач звука – грамофонска плоча замењује се компакт диском. Број компакт дискова у оквиру звучне колекције из године у годину повећава се и постаје све доминантнији.

Одељење за аудиовизуелне документе наставило је политику богаћења фонда путем поклона. Када је реч о музичким документима значај-

ни су поклони појединих композитора или извођача попут Нађе Булонже, Мориса Равела, Франсиса Пуланка који су библиотеци оставили своје личне збирке. Вредни су и поклони колекционара Гија Ферана (плоче на 78 обртаја посвећене лирској књижевности), Годовича (плоче на 78 обртаја вокалних извођења класичне или народне музике руских издавача) и Жана Тузелеа (плоче на 78 обртаја и LP грамофонске плоче посвећене Морису Равелу). Међу старим фондовима велики значај има фонд Шарла Делонеа, у којем се налази 22.000 фонограма, фотографија и монографских публикација. Реч је о личном архиву овог француског писца и стручњака за цез. Фонд Женевјев Масињон сачињавају снимци дијалеката из Акадеије настали између 1946. и 1961. праћени различитим белешкама, цртежима и старим рукописима. Треба поменути и фонд Феликса Киличија који је начинио снимке корзиканске традиционалне усмене музике и поезије од 1961. до 1963.

Збирка звучних докумената Одељења за аудиовизуелне документе садржи: 6600 цилиндара, 20.000 плоча на 78 обртаја вертикалног гравирања, 320.000 грамофонских плоча на 78 обртаја, 40.000 грамофонских плоча директног гравирања, 350.000 грамофонских винил плоча, 150.000 компакт дискова, 130.000 магнетофонских носача звука (траке, касете...).

2. Збирка видео докумената

Збирка садржи око 90.000 видеограма и уједно је најзначајнија збирка у Француској. Захваљујући томе што је већ 1975. године Француска национална библиотека постала депозитна за све врсте видео докумената, збирка видеограма је настала тада када је настала и ова врста медија у Француској. У сталном порасту (9000 докумената годишње), она с једне стране обухвата сва филмска и телевизијска комерцијална издања и реиздања, снимке представа, концерата, тематске збирке (спорт, слободно време итд.), али исто тако и мање комерцијална документа попут арт видеоа, пропагандних снимака, снимака различитих компанија, локалних заједница (нпр. аудиовизуелни информативни дневници општина), министарстава, верских заједница, политичких партија, невладиних организација итд.

Играни филмови чине највећи део видео колекције Француске националне библиотеке: од укупно 90.000 докумената, чак 40.000 чине играни филмови. Збирка садржи око 38.000 документарних филмова који обухватају три велика периода: неми филм (1895–1930), почеци звучног и директног филма (1930–1960) и савремени филм (од 60-их година до данас). Многе од ових филмова поседује само Француска национална библиотека и веома их је тешко или скоро немогуће пронаћи било где у

Француској. Збирка садржи и 6500 снимака позоришних представа и музичких концерата, 7800 рекламно-пропагандних спотова.

Збирку сачињавају најразличитији носачи слике и звука. Најбројније су видео касете (VHS). Затим присутни су и веома застарели видеограми попут Betamax-a, V2000, Video CD-a који више нису у употреби. Најновији је свакако DVD формат настао 1995. године.

3. Збирка мултимедијалних докумената

Збирка је настала 1975. истовремено кад је почео да се доставља обавезни примерак ове врсте докумената. Реч је о вишеврсној грађи, односно документима који постоје у неколико различитих облика од којих најмање један мора да буде у аудиовизуелној форми.

Од самог почетка, збирку мултимедијалних докумената одликује њен енциклопедијски карактер, као и корисници најразличитијих профила који су за њу заинтересовани. Комбинација различитих медија показала се изузетно погодном за педагошки и дидактички рад, због чега се ова збирка сматра веома важном. Она пружа широк дијапазон докумената – од уџбеника за учење страних језика, преко музичких прича, до курсева за одрасле из најразноврснијих области.

Закон о обавезном примерку из 1992. односи се и на сва електронска издања (дискета, CD-ROM, DVD-ROM, компјутерски програми, видео игре, базе података и електронска издања периодичних публикација). Пратећи технолошки развој, издавачи све више пажње посвећују електронским издањима докумената. Ови документи обухватају један или више медија на истом информатичком носачу: CD-ROM PC или Macintosh, CD-R (оптички диск за нарезивање), дискете 5¼ инча, дискете 3,5 инча, комплет видео игрица, електронске визит карте итд.

Главна карактеристика ове врсте докумената је интерактивност. Они обједињују текст, слику и звук. Често су то научна издања (речници, сабрана дела, синтезе, скрипта и друге необјављене публикације), издања из области културе (виртуелне посете музејима), педагошки материјал (уџбеници за учење језика уз које иду CD, DVD, CD-ROM).

Збирка мултимедијалних докумената Одељења за аудиовизуелне документе садржи: 60.000 докумената вишеврсне грађе и 1750 наслова периодике, 40.000 електронских документа и 1500 електронских наслова периодике.

Одељења

У оквиру Одељења за аудиовизуелне документе налази се неколико посебних одељења: управа Одељења (руководилац и заменик ру-

ководиоца), одељење за звук, за видео, мултимедије, каталогизације докумената, конзервације докумената, информација и одељење општих послова.

Ово одељење је најмање у библиотеци и уједно је и најмање посећено. Један од разлога слабе посећености је недовољна информисаност корисника о начину коришћења аудиовизуелних докумената у библиотекама. У њему ради око 150 запослених.

Читаонице

Сви аудиовизуелни документи Француске националне библиотеке могу се користити у Огранку Франсоа Митеран. У одељењу постоји 131 место за коришћење ових докумената и 137 места за рад корисника у две читаонице.

Прва читаоница је резервисана за научни рад, било да је реч о универзитетским, професионалним или личним истраживањима. Као и за све остале читаонице које припадају доњем нивоу библиотеке, потребно је проћи посебну процедуру како би се добила дозвола за рад. У њој постоје места за коришћење аудиовизуелних докумената са слушалицама, звучно изоловане кабине, места за коришћење штампаних публикација, места за приступ дигитализованим документима и кабине за коришћење дигитализованих филмова из збирке Архива француског филма.

Друга читаоница је доступна свим корисницима старијим од 16 година. У њој се налазе места на којима је омогућено коришћење видео снимака (DVD, дигитализовани видео снимци), места резервисана за мултимедијалне CD-ROM-ове, места где корисници могу да добију бесплатан приступ одабраним интернет сајтовима који нуде аудиовизуелне и музичке документе чије коришћење се иначе наплаћује. У слободном приступу је и збирка од 10.000 књига и 165 наслова периодике у вези са аудиовизуелном тематиком.

Израда библиографија и издавачка делатност

Одељење за аудиовизуелна документа бави се и израдом библиографија. Објављена је „Француска национална библиографија звучних, аудиовизуелних и мултимедијалних докумената” (на CD-ROM-у од 1996. до 2003. и од 2004. на сајту библиотеке – <http://www.bnf.fr>).

Што се тиче издавачке делатности, објављене су фонографије Габријела Форea, Франсиса Пуланка, Даријуса Мијоа, Никола Паганинија, Хектора Берлиоза, француске шансоне у филмовима из тридесетих година XX века итд.

Чување аудиовизуелних докумената

Од два примерка аудиовизуелних докумената која се обавезим примерком достављају Француској националној библиотеци један се чува и даје на коришћење у самој библиотеци, а други се чува у техничком центру Биси-Сан-Жорж (Bussy-Saint-Georges). Сва документа чувају се у најбољим могућим условима (температура у магацинима је 18° C, а влажност ваздуха 80% ± 5). Због своје осетљивости око 20% фонда је у сталном ризику од оштећења. Постоји и опасност да један део фонда више неће моћи да се користи, јер апарати за читање различитих носача звука и слике попут цилиндара, видеодискова, магнетофонских трака нису сачувани или се више не производе. Због тога се систематски обавља дигитализација збирки.

Збирка Шарл Кро

Збирка Шарл Кро (Charles Cros, 1855–1935) отворена је 27. фебруара 2006. године на седамнаестом спрату једне од кула Француске националне библиотеке и представља јединствену збирку око хиљаду старих апарата за снимање и пуштање звука. То је збирка коју је формирао Фердинанд Брино. Некада се налазила у саставу Архива говора, а данас је део Одељења за аудиовизуелне документе Француске националне библиотеке и чува се у добро климатизованом и осигураном магацину. Након рестаурације и инвентарисања формирана је специфична збирка од изузетне важности која носи име Шарла Кроа како би се одала почаст човеку који је први у Француској описао принцип снимања звука. У априлу 1877. овај француски песник послао је запечаћен спис Академији наука у којем је изложио своју теорију снимања и пуштања звука. Међутим, он није успео да направи апарат којим би потврдио свој проналазак. Децембра исте године, у Сједињеним Америчким Државама Едисон је направио говорну машину која је почела масовно да се производи.

Збирка садржи око хиљаду фонографских апарата смештених на двадесетак полица и постоља. Они осликавају етапе у технолошком развоју. Међу њима се налазе веома лепа звучници флоралног облика настали у XIX веку, фонограф који је Едисон поклонио Гиставу Ајфелу 1889, звучне разгледнице *Pathépost* продаване 1908, апарат *le Pathé-Concert* направљен од дрвета на којем су се пуштале плоче у кафеима и на јавним местима 1913, грамофон *Terraz* из 60-их година XX века, говорне лутке, најстарије врсте плоча итд.

Овом збирком библиотека је желела да употпуни и обогати Одељење за аудиовизуелне документе. Експонате у њој могу да погледају

сви заинтересовани уз претходну најаву своје посете. Она је посебно занимљива инжењерима и сниматељима звука.

Азбестне посуде из Париске опере

Дана 24. децембра 1907. директор Француског грамофонског удружења Алфред Кларк, поклонио је држави две запечаћене азбестне посуде у којима се налазило по дванаест плоча. Ове посуде, званично затворене током свечане церемоније одржане у подруму Опере Гарније, требало је отворити сто година касније како би се будућим генерацијама показало како су некада изгледале „говорне машине”, односно плоче, и какви су били гласови тадашњих врхунских оперских певача. Исте године још две посуде са по дванаест плоча придодате су овој малој колекцији, као и грамофон како би се плоче могле преслушати. Посуде су дате на чување Француској националној библиотеци. У септембру 2008. две су отворене под строго контролисаним условима и под вођством стручњака. Плоче су извађене, урађена је хемијска анализа, преслушавање и дигитализација. У фебруару 2009. дискографска кућа ЕМІ објавила је три CD-а музике са тих плоча.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bruno Blasselle, Jacqueline Melet-Sanson: *La Bibliothèque nationale de France : mémoire de l'avenir*, Paris, 1996.
2. Весна Ињац: *Француска национална библиотека : историјат, организација, нова библиотека*. У: Гласник Народне библиотеке Србије, 1998.
3. <http://www.bnf.fr>

ПРИСТУП ЗА СВЕ – БИБЛИОТЕКА ЦЕНТРА ПОМПИДУ

У многим земљама широм света приступ библиотеци корисницима са хендикепом још увек није омогућен, нити се то ускоро очекује. Ипак, постоје и другачији примери. Скоро тридесет година уназад, један од приоритета Библиотеке јавног информисања (<http://www.bpi.fr/fr/index.html>), познате још и као Библиотека Мултимедијалног центра модерне уметности Жорж Помпиду у Паризу, јесу управо услуге прилагођене потребама ове групе корисника, као и њихово континуирано унапређивање.

Библиотека Центра Помпиду данас је на челу националне мреже *Alphabib* (Améliorer l'accueil des personnes handicapées en Bibliothèques)¹, коју чини више од педесет библиотека широм Француске и управо на примеру рада ове библиотеке и ове мреже може се показати све што је неопходно да се осигурају једнаке могућности свим корисницима библиотеке. Да би библиотеке биле приступачне особама са хендикепом, неопходно је најпре физички приступ згради, а затим и све остале библиотечке услуге и програме посматрати из перспективе те корисничке групе. За то су потребна новчана средства. Међутим, многа побољшања могу се постићи малим или чак никаквим трошковима. Решење се често крије у промени става и размишљања запослених.

Отпочевши рад на овом пројекту, Библиотека Центра Помпиду је у процес вредновања укључила и представнике Удружења инвалида и сличних организација. Њихове примедбе, свакој библиотеци пружају вредне информације за предузимање тренутних мера, као и за будуће планирање.

Циљ овог текста је да сугерише модел ефективне примене поменутих информација кроз представљање рада Библиотеке Центра Помпиду и уопште мреже *Alphabib*. Текст ће, дакле, бити и нека врста листе за (само)процену, која због разноликости библиотека и зграда у различитим деловима света, неће садржати квантитативне показатеље. На библиотечком особљу сваке библиотеке је да примени постојеће стандарде своје земље или да се саветује са својим корисницима са хендикепом.

¹ Побољшати услуге прилагођене потребама особа са хендикепом.

Промене су често споре, но најважније је усмерити се на тренутно највеће проблеме, било да се ради о процењивању постојећих зграда и услуга или о планирању нових, водећи се притом начелом једнакости приступа за све.

Шта заправо означава термин хендикеп?

Како би боље разумели овај термин потребно га је разликовати од других концепата који се често мешају са хендикепом. Најчешћи неспоразум подразумева узимање хендикепа као еквивалента болести. Хендикепиране особе, наравно, могу имати потребе за медицинском помоћи, али једино у случају тешких еволутивних обољења. Чак и у случају да хендикеп резултира неким од хроничних обољења, оно што је за мисију библиотекара важно, јесу социјалне последице истих. Наша је дужност да омогућимо да се особе са хендикепом осећају добродошле у библиотеку.

Хендикеп је данас једно од горућих питања с подручја социјалне проблематике. Процењује се да 10% светске популације чине особе са хендикепом. У Француској, у чији је оквир овај текст и смештен, има 5,5 милиона, док је у Србији 800 хиљада особа са хендикепом.

Особе са хендикепом свакодневно се суочавају са социјалним и физичким баријерама, као што су предрасуде у ставовима према инвалидности, неприступачност објеката и друге архитектонске инфраструктуре, као и неприступачност информација и оруђа за комуникацију.

Физички приступ

Библиотеци Центра Помпиду свако има приступ. Окружење библиотеке, улаз, тоалетни простори, лифтови и посебне просторије приступачне су особама с различитим врстама хендикепа. Особи у колицима омогућен је приступ свим деловима библиотеке, особи са оштећењем вида омогућено је кретање уз помоћ штапа или пса водича без наилажења на препреке.

Радник са својим псом водичем

Особи са оштећењем слуха омогућена је комуникација са библиотечким особљењем, док је оној са мањим интелектуалним способностима омогућено да без потешкоћа пронађе књигу и другу грађу, а све то, поштујући следеће: довољно паркинг места означених међународним симболом за особе са хендикепом, паркинг у близини улаза у библиотеку, јасне и лако читљиве ознаке, добро осветљен пут до улаза без препрека (то могу бити не претерано стрм коси прилаз и степенице с рукохватима), телефон на улазу прилагођен глувим корисницима, довољно простора испред врата за окретање у инвалидским колицима, сликовне ознаке које воде до лифта, добро осветљени лифтови са Брајевим ознакама и гласовним упутствима.

Приступ грађи и услугама

Сви делови ове библиотеке приступачни су. Простор је логично подељен с јасним ознакама и планом зграде по спратовима изложеним у близини улаза. Инвалидским колицима омогућено је кретање целом библиотеком, која се простире на три спрата. Испред врата нема степеница, а сва врата се аутоматски отварају. Одређени број столова и радних места са рачунарима је прилагођен за особе у инвалидским колицима. Библиотека Центра Помпиду има и пет кабина, посебно опремљених за рад слепих и слабовидних особа. Кабине су изоловане од буке, са посебном климатизацијом, намештајем, као и посебно прилагођеним осветљењем. Уз све поменуто осигуран је, наравно, и тоалетни простор за ову групу корисника.

Кабине за рад слепих и слабовидних особа

Физички простор треба, дакле, да подразумева: јасне и лако читљиве сликовне ознаке, такозване пиктограме, столове за читање и столове са рачунарима различите висине у свим деловима библиотеке, пролаз између полица с књигама без препрека, полице које је могуће досегнути из инвалидских колица, видљив и чујан пожарни аларм, особље оспособљено за помагање корисницима у случају опасности, помичан пулт за задуживање и раздуживање грађе.

Врсте медија

Сва грађа Библиотеке Центра Помпиду доступна је свим корисницима, а најсавременија техничка опрема коју користе у раду у значајној мери доприноси доступности фонда особама са хендикепом било које врсте. Библиотека, између осталог, набавља звучне књиге, видео/двд књиге с титловима и/или језиком знакова, књиге на Брајевом писму итд.

Следеће врсте медија, као и техничка опрема, корисне су особама са хендикепом: звучне књиге и звучна периодична грађа, књиге у увећаној штампи, књиге на Брајевом писму, тактилне сликовнице, видео/двд књиге с титловима и/или знаковним језиком, електронске књиге.

Техничка опрема

Рачунари опремљени програмима за читање и повећавање екрана (нпр. *ZoomText* или *RealPlayer*) слабовидим особама максимално олакшавају консултовање како књига тако и часописа, фотографија, цртежа итд. Употреба ових рачунара је једноставна чак и онима који нису вични

Рачунар са програмом ZoomText

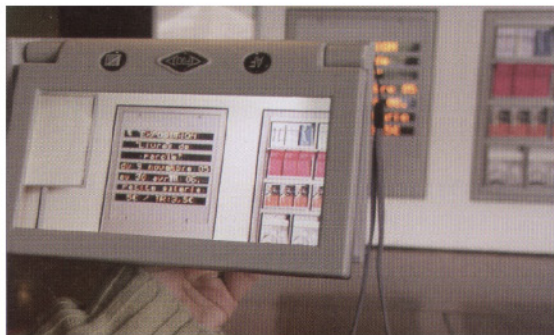
у томе. Консултовање било које врсте документа подразумева само притисак на пар типки. Ту је, наравно, присутно и библиотечко особље увек спремно да помогне кориснику. Уз рачунаре са програмом *ZoomText* или *RealPlayer*, Библиотека Центра Помпиду и осим ње још само Национална библиотека Француске, корисницима са хендикепом ставља на располагање и електронску лупу. Електронска лупа је преносиви апарат који се користи за увећавање текста и који омогућава слабовидим корисницима да у слободном приступу консултују насловне стране или пак садржај књига без употребе *ZoomText*-а.

Визуелни водич је преносиви апарат тек нешто већи од мобилног телефона, а који емитује титловане видео коментаре изложби на језику знакова. Овај апарат намењен је особама са оштећеним слухом, којима

омогућава да потпуно самостално уживају у најразличитијим изложбама, па чак и да науче поједине термине и знаке, са којима нису имали раније прилике да се сретну (нпр. из домена уметности, технике итд.).

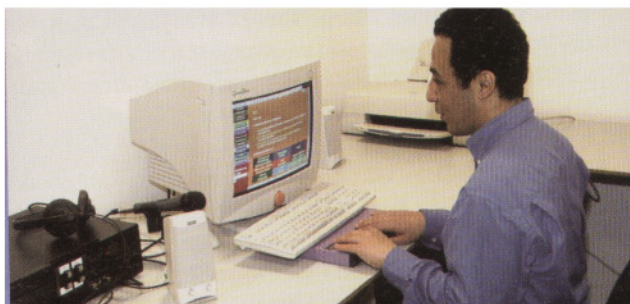

Електронска лупа

Визуелни водич

Уз поменућу техничку опрему, у употреби су и мини Брајеве тастатуре, Брајеве скенери и штампачи, читачи дневне штампе, софтвер за предвиђање речи при уносу текста (довољно је укуцати пар почетних слова да би софтвер погодио остатак речи), као и софтвер за проверу правописа.

Употреба мини Брајеве тастатуре

Као неизоставни део ових услуга које подразумевају техничку опрему, треба још поменути и особље оспособљено за обучавање корисника за рад на овој опреми, као и техничку подршку (пожељно је да се она налази у самој библиотеци).

Услуга и комуникације

Учинити библиотеку приступачном за особе са хендикепом значи осигурати услуге и програме који задовољавају потребе те корисничке групе. Комуникација између библиотечног особља и корисника треба да

буде јасна и сажета. Особље треба да зна да особе са хендикепом морају да савладају не само физичке, него и психолошке препреке за долазак у библиотеку и изражавање својих потреба.

Образовање особља

Пристапачност библиотеке јасно је дефинисана као одговорност управе Библиотеке Центра Помпиду. Одређена је група запослених, такозвана *Mission handicap*², која је посредник између Библиотеке и Удружења особа са хендикепом. Наравно, инсистира се и на упознавању целокупног особља са различитим врстама хендикепа, јер је пожељно да се комуницира директно са корисником, а не да се обраћа искључиво особи у пратњи.

Особљу се редовно прослеђују електронска пошта и друге информације о услугама за посебне групе корисника. Више пута годишње запослени иду на обуке и семинаре, учествују у најразличитијим образовним пројектима, а све то у циљу што ефикасније примене поменутих услуга.

Један од пројеката, на којима тренутно ради особље Библиотеке центра Помпиду јесте израда нове верзије колаборативног сајта типа *wiki*, под називом *Alphabib* (<http://alphabib.bpi.fr/>), који за циљ има креирање мреже запослених у области културе који раде са особама са хендикепом, размену њихових знања и искустава. Сајт садржи информације о институцијама које се овим питањем баве, о разним манифестацијама, програмима обуке запослених у области културе итд. Сајт *Alphabib*, између осталог, подразумева и форум и чет, тако да су учешће и комуникација умрежених максимално олакшани. То што је овај web алат назван колаборативним подразумева да сви они који су умрежени могу да приложе садржаје, уместо да само једна особа служи као презентер. На овом сајту је између осталог истакнуто да се мора имати у виду да се временом мењају информатичко окружење, императиви у менаџменту и кориснички захтеви, и да се исто тако мењају и мисија и вредности. Прожете професионалним мислима и делатношћу, оне не би смеле никада бити далеко од праксе.

---

² Сервис за кориснике са хендикепом.

МАСОВНА ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ И ПРОУЧАВАЊЕ: СТРАТЕГИЈА ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ БАВАРСКЕ ДРЖАВНЕ БИБЛИОТЕКЕ

Од „хибридне” до „дигиталне” библиотеке

Релевантна инфраструктура за истраживање, дистрибуцију и коришћење информација данас је Интернет. Научни истраживачи и студенти очекују да задовоље своје потребе за информацијама брзо и свеобухватно путем Интернета. С обзиром да разне понуде на Интернету задовољавају овакве захтеве све чешће и удобније, корисници имају све мање и мање потребе да користе конвенционалне изворе информација. Бар за генерацију рођену после 1981, такозвану „генерацију Y”, која је одрасла уз кориснички оријентисане веб технологије и за коју је, првенствено због свеprisутне доступности брзих широкопојасних мрежа, тренутни приступ дигиталним понудама и услугама, независно од времена и места, постало логично решење, следеће је данас истинито: информација треба да буде лако доступна, на један клик мишем, на Интернету, иначе пролази непримећена. Ова генерација тренутно студира на универзитетима или колеџима и ускоро ће имати одлучујућу улогу у обликовању форми стварања, комуницирања и стицања информација у научном истраживању, настави, пословању и каријери.

Садашње анкете и истраживања јасно указују на изазове за библиотеке. У OCLC извештају из 2006, „Ставови студената о библиотекама и информационим ресурсима”, 39% студената рекло је да дајући предност Интернету, они знатно ређе користе услуге библиотека на својим универзитетима. Као одговор на питање која врста истраживања највише одговара њиховим навикама („савршено одговара вашем животном стилу”), 64% испитаника помиње употребу претраживача; међутим, само 30% поменуло је библиотеке на Интернету, а само 24% „физичке” библиотеке. У складу са тим, 72% студената преферира претраживаче при тражењу информација, док само 14% више воли „праве” библиотеке, а 10% преферира електронске. Као што је приказано у истраживању обављеном 2006.

„Интернет као извор новости и информација о науци”, овакво понашање при коришћењу информација ни у ком случају није применљиво само на пољу чињеничних питања или прагматично мотивисаном приступу информацијама (као што је, на пример, припрема за испит), него је исто тако применљиво на пољу софистицираније и специјализованије потребе за информацијама. Изабране су три научне дисциплине: истраживање матичних ћелија, климатске промене и порекло живота. Репрезентативан број Американаца упитан је где ће прво отићи да сазна више о овим научним темама. Такође, у циљу стицања детаљнијег знања, испитаници би приступили Интернету 67% (истраживање матичних ћелија), 59% (климатске промене) и 42% (порекло живота), док библиотеку као извор жељених информација спомиње само 11% (истраживање матичних ћелија), 12% (климатске промене) и 19% (порекло живота). Студија „Коришћење академских библиотека и њихових услуга од стране истраживача” коју су 2007. објавили RIN (Research Information Network) и CURL (Consortium of Research Libraries) између осталог, анализира значај „реалних”, физичких библиотека за кориснике који се баве науком.

Научници и научни радници из различитих дисциплина упитани су да упореде учесталост својих посета библиотеци у 2006. години са 2001. и да направе прогнозу за 2011. Без обзира на истраживачку област резултат је врло недвосмислен: док је 2001. године 40% посећивало библиотеку најмање једном недељно, 2006. проценат је смањен на 22,5%, а у складу са прогнозама самих испитаника, у 2011. смањиће се на 18,5%. Посебно значајан пад очекује се на пољу биолошких наука са једва 9,5% и природних наука са само 10%, редовних корисника у 2011. У друштвеним наукама очекује се такође веома ограничена потражња услуга локалних библиотека у 2011 (19%). Само у области уметности и хуманистичких наука 40% испитаника планира да настави да посећује библиотеку најмање једном недељно. Ако библиотеке желе да одрже своје позиције као центри информационе инфраструктуре академске и шире јавности и у будућности, оне морају да делују на основу закључака које су извукле из предвидљивих промена у обрасцима употребе услуга. Дугорочно гледано, то значи да се тренд удаљава од добро познатог модела „хибридних библиотека” са мирном коегзистенцијом штампаних и електронских медија, према моделу истински „дигиталне библиотеке” са понудом садржаја претежно базираном на Интернету и сличним услугама.

Није контрадикторно то што ће паралелно са овим развојем „праве” библиотеке (ако не и све библиотеке) такође наставити да постоје као центри комуникације и културне размене и као чувари баштине.

Изазови по моделу информационе инфраструктуре базиране на Интернету разликују се у зависности од врсте библиотеке и корисника који ма се пружа услуга. Колекције Баварске државне библиотеке, велике европске универзалне библиотеке и једне од водећих светских међународних истраживачких библиотека, које су прикупљане систематски 450 година, представљају одлучујуће „препознатљиво обележје” за дигиталну еру. Ове збирке, које обухватају велики део писане културне баштине западних држава, а које се континуирано проширују, јединствен су ресурс за академска истраживања и студије. Са 91.000 рукописа, Баварска државна библиотека поседује једну од пет највећих колекција широм света, а са колекцијом од 20.000 инкунабула, има највећу збирку инкунабула на свету. Са 130.000 примерака из 16. века, поседује највећу колекцију дела из тог периода у Немачкој. А са фондом периодике, око 49.000 наслова, чији је све већи део доступан и у електронској форми, у Европи је једино надмашује Британска библиотека.

Због своје међународне оријентације, Баварска државна библиотека, за разлику од, на пример, универзитетске библиотеке, нема „примарну групу корисника”. Уместо тога, своје услуге пружа истраживачима, студентима и онима који траже информације на међународном нивоу. Одзив међународног карактера огледа се у око 500.000 налога обрађених 2007. године.

Интернет представља природни медијум за Баварску државну библиотеку, јер свима омогућава приступ информацијама, без обзира када и где то желе. Према томе, важан стратешки циљ Баварске државне библиотеке јесте да дигитализује свој јединствени фонд што је брже могуће, врло прагматично, и да га начини доступним свету колико год далеком у датим правним и технолошким условима.

Баварска државна библиотека следила је циљ свеобухватне дигитализације свог фонда од 1997, када је уз финансијску подршку Немачке фондације за истраживања (Deutsche Forschungsgemeinschaft) основан Минхенски центар за дигитализацију (Munchener Digitalisierungszentrum). Данас је овај центар савршено интегрисан у процесе рада библиотеке у облику „Одељења дигиталне библиотеке” (Referat Digitale Bibliothek). Од свог оснивања центар је спровео више од 80 пројеката, углавном финансираних од стране трећих лица. Већина представља кооперативне пројекте у оквиру универзитетских и неуниверзитетских истраживања. Поред развоја иновативне технологије Баварска државна библиотека фокусира се на дигитализацију својих рукописа и Баварике, као и на колекције из области које подржава Немачка фондација за истраживања, посебно из историје и

источне Европе. До краја 2007, преко 24.000 наслова са укупним обимом података од 50 терабајта скенирано је и обрађено за постављање на Интернет. „Дигитализациона линија” Баварске државне библиотеке тренутно је опремљена са два скенера књига велике резолуције, два такозвана „Грац стола за прихватање књига” за пажљиву дигитализацију највреднијих рукописа и штампаних примерака и три потпуно аутоматска робота за скенирање са максималном продуктивношћу од 1800 страна на сат.

Практично знање и искуство груписано у Минхенском центру за дигитализацију сада ставља Баварску државну библиотеку у позицију да изради свеобухватну стратегију дигитализације на одговарајући начин. Уз наставак финансијске подршке Немачке фондације за истраживања, рукописи, инкунабуле и историјски примерци из 16. века, музички материјали и географске карте биће дигитализовани „у кући”, употребом дигитализационе линије Минхенског центра за дигитализацију. У тренутном пројекту дигитализације 38.000 примерака на немачком језику из 16. века које чува Баварска државна библиотека, 7,5 милиона страница скенирају роботи у периоду од само две године.

Досадашње смернице подршке Немачке фондације за истраживања, посебно у вези са националним лиценцама за текућу периодику и дигитализацијом материјала из посебних колекција, штавише омогућавају и свеобухватнију набавку дела која су заштићена законом о ауторским правима. Већ 2008, опет уз подршку Немачке фондације за истраживање, Баварска државна библиотека закључила је уговор са реномираним издавачким кућама у области хуманистичких и друштвених наука, омогућивши дигитализацију и слободан приступ издавачког програма чак и до године издања 2004. Успешне исплате компензација омогућиће наставак ових програма дигитализације.

„Мала дигитализација” против масовне дигитализације

Што се тиче дела збирке од 17. до 19. века, уз историјске збирке рукописа, инкунабуле и ране штампане примерке с једне стране, и колекције из 20. века заштићене ауторским правима и нових публикација, у штампаном или електронском облику, с друге стране, Баварска државна библиотека кренула је путем јавно-приватног партнерства.

У пролеће 2007, Баварска државна библиотека и водећи светски Интернет претраживач Гугл потписали су уговор о сарадњи у трајању од неколико година, који је привукао велику пажњу. У оквиру овог споразума Гугл ће скенирати збирке библиотеке од 17. до 19. века које нису заштићене ауторским правима, обухватајући далеко више од милион књига и повезаних томова периодике. Дигиталне копије биће доступне на Интернету

за употребу широм света, како преко вебсајта Баварске државне библиотеке (<http://www.bsb-muenchen.de>) тако и путем Гугл претраге књига (<http://books.google.com>) и опште Гугл веб претраге. Сарадња са Гуглом начиниће доступним сваком кориснику са приступом Интернету, само једним кликом миша, знатан део европске писане културне баштине, стотине хиљада књижевних и научних извора на многим језицима, као и свеобухватни, систематски изграђен корпус историјских истраживања. Поред Баварске државне библиотеке, цела група познатих библиотека тренутно учествује у овом пројекту Гугла.

Који су разлози навели Баварску државну библиотеку да приступи овом партнерству с Гуглом које је по обиму јединствено у Европи? Пројекти Минхенског центра за дигитализацију, слично активностима других великих немачких библиотека, обично прате приступ који се односи на одређен предмет или специфичну грађу усмерен на релативно мале колекције које су од посебног истраживачког значаја и које су јединствене у погледу профила колекције.

Роналд Милн из Британске библиотеке назвао је ове пројекте „пројектима мале дигитализације”. Насупрот томе, сарадња између Баварске државне библиотеке и Гугла значи да је први пут у историји немачких библиотека, пројекат дигитализације индустријских размера, прави масовни пројекат дигитализације, савладан технички и логистички.

Избор књига одвија се само у складу с њиховом погодношћу за скенирањем из перспективе очувања и у складу са одређеним захтевима у погледу величине и обима које поставља Гугл патентирана технологија скенирања. Средства за пројекат масовне дигитализације одређена да обухвате више од милион књига, нарочито ако ће овај пројекат да се спроведе за нешто више од пет година, могу се само обезбедити у оквиру јавно-приватног партнерства. Актуелне публикације и препоруке Европске комисије и Европског савета за „Дигитализацију и приступачност културним добрима на Интернету” на пример, прилично јасно изражавају да Европска унија неће доприносити финансирању оперативних трошкова масовне дигитализације културне грађе, него то сматра задатком земаља чланица.

Такође, актуелне иницијативе на савезном и државном нивоу за развој „Немачке дигиталне библиотеке” као начина да се допринесе „Европској дигиталној библиотеци (Europeana)” и даље су у великој мери неодређене у смислу ко ће поднети финансијски терет свеобухватне дигитализације немачког културног наслеђа у библиотекама, архивима и музејима. Имајући у виду огромне потребе финансирања, Европска комисија експлицитно указује на неопходност јавно-приватног партнерства у циљу дигитализације националне културне баштине.

„Дигитална копија Гугл” и „библиотечка дигитална копија”

Одлучујућа предност Баварске државне библиотеке у сарадњи са Гуглом лежи у чињеници да Гугл сноси комплетне трошкове дигитализације. Као компензацију, Гугл чува „дигиталну копију Гугл” за интеграцију у Гугл претрагу књига и за општу веб претрагу. Баварска државна библиотека, са своје стране, добија „библиотечку дигиталну копију” за интеграцију у своје разноврсне понуде на Интернету. Као што је регулисано корпоративним правом, што је уобичајено у јавно-приватном партнерству, детаљи уговора су поверљиви. Централна тачка уговора закљученог са Гуглом гласи: преко добијања дигиталне копије података коју је створио Гугл, Баварска државна библиотека стиче ове податке „физички” а самим тиме и трајно. „Библиотечка дигитална копија” може се учинити доступном у оквиру онлајн каталога (OPAC) и интернет понуде, на пример у оквиру колекција које се бирају према предмету и које су обрађене посебно за научно истраживање. Дигитализоване књиге могу се прегледати или прелистати виртуелно уз помоћ навигационих инструмената. Шта више, због напредног оптичког препознавања знакова, већина дигитализованих радова претраживаће се у облику пуног текста. С обзиром да дигитализација обухвата искључиво фонд Баварске државне библиотеке који није заштићен ауторским правима, корисник има могућност да преузме или копира комплетан рад у научне сврхе. Обезбеђивање дигиталне копије у облику пуног текста у потпуности ће створити нове могућности рада, посебно у области хуманистичких наука, студијама културе и друштвеним наукама.

Метаподаци дигитализованих збирки надаље дозвољавају Баварској државној библиотеци да интегрише „библиотечку дигиталну копију” у регионалне, националне и међународне портале и услуге без икаквог ограничења. У овом контексту треба нагласити да је уговор са Гуглом неексклузиван. У светлу нових технологија развијаних у будућности, посебних захтева употребе или промена у стратешким условима, Баварској државној библиотеци је остављено да изради нове дигиталне копије, чак и оне наслове које је већ скенирао Гугл.

Подразумева се да Гугл, као корпорација са акцијама на берзи, не дигитализује комплетни фонд Баварске државне библиотеке који није заштићен ауторским правима, из алтруистичких разлога. Имајући у виду рангирање Гугл претраге књига у комплетном Гугл портфолију, очигледно је да не намерава директно да излази на тржиште са „Гугл дигиталном копијом”. Ово нема много смисла с обзиром на чињеницу да библиотека може да понуди идентичну „библиотечку дигиталну копију” бесплатно преко своје веб понуде. „Дигиталној копији Гугл” може се приступити

путем опште Гугл веб претраге или путем посебне Интернет услуге Гугл претраге књига. Барем за ово друго, није у плану било какво онлајн оглашавање које прати резултате претраге.

Ипак, пројекат библиотеке обезбеђује Гуглу индиректну, али значајну конкурентску предност. Дигиталне копије пуног текста додају огромну количину садржаја на Гуглов регистар претраге, што на крају резултира оптималном претрагом, већим бројем корисника, више кликова мишем на рекламе, а тиме и повећањем профита. Уопште узев, спектар услуга, Google Earth, Google Scholar, Gmail и Google Book Search, око веб претраживача који представља главни производ Гугла пре свега испуњава функцију да Гугл начини атрактивнијим у односу на конкурентске претраживаче. „Корисницима се више свиђа Гугл” – по овом принципу Гугл претрага књига такође доприноси да овај претраживач буде атрактивнији за онлајн оглашиваче.

Конзервација збирки и дугорочно архивирање

Као централна државна и депозитна библиотека, Баварска државна библиотека мора да гарантује употребљивост својих збирки дугорочно. Збирке Баварске државне библиотеке из 19. века озбиљно су угрожене распадањем папира. Дигитализација коју обавља Гугл тако служи у сврху конзервације фондова, јер се припремом дигиталних копија могу бар сачувати информације садржане у угроженим књигама. Пошто се обим штете рапидно повећава, суштина је у времену. Дигитализација представља посебну меру конзервације и за оне делове збирки којима не прети распадање, јер ће у будућности читаоци користити дигиталну копију, док ће се оригинал користити само у специјалне истраживачке сврхе. У складу са својом стратегијом дигитализације, Баварска државна библиотека ће у будућности углавном зауставити производњу микрофилмова угрожених збирки библиотеке. Уместо тога, производиће се дигиталне копије које су се, захваљујући својим условима коришћења, већ развиле у много атрактивније секундарне облике. Баварска државна библиотека започела је изазован задатак очувања дигитализоване грађе на дужи рок заједно са технички врхунски опремљеним Рачунарским центром Лајбниц Баварске академије наука и уметности. Неколико великих пројеката подржаних средствима треће стране води се тренутно у овој области. Да би подржала све кораке процеса у пројекту дигитализације, Баварска државна библиотека развила је електронски издавачки систем са сложеним функцијама логистичког сервера, који је направљен посебно за „масовну индустријску дигитализацију”, с неколико хиљада томова предвиђених да буду „обрађени” недељно и који подржава све кораке од

претраживања томова до њихове веб презентације, и даље до њиховог дугорочног архивирања.

Погодност за конзервацију и стандарди квалитета

Баварска државна библиотека објавила је понуду за лицитацију за планирану масовну дигитализацију своје грађе која није заштићена ауторским правима у Додатку Службеног гласника Европске уније, оглашавајући пројекат као концесију услуге у транспарентној и недискриминаторној процедури у форми „позива за учешће у преговарачком поступку”. Овако закључен споразум о сарадњи са Гуглом подлеже обавези тајности информација што је уобичајено за уговоре између јавних институција и комерцијалних предузећа, што значи да се никакве информације не смеју дати трећим лицима у погледу техничких и организационих детаља уговора, тачног обима грађе намењене за дигитализацију и тачног времена трајања пројекта. Ова околност довела је до критичних питања, пре свега у погледу проблема испуњавања конзервационих и квалитативних захтева који су обично предмет пројеката дигитализације.

У том контексту мора се истаћи, да су критеријуме конзервације који леже у одлуци о томе које књиге су довољно погодне за дигитализацију, а које нису, као правила успоставили заједно Баварска државна библиотека и Гугл. У случајевима сумње коначну одлуку увек доноси библиотека. Доследно учешће међународно реномираног „Завода за рестаурацију књига и рукописа” Баварске државне библиотеке, гарантује да се ни једна књига која може бити оштећена током скенирања коришћењем Гугл технологије неће предати Гуглу. Такође, стандарди квалитета договорени с Гуглом су уобичајени за пројекте дигитализације које финансира трећа страна. У оваквом контексту предност је да Баварска државна библиотека не припада првој групи учесника у пројекту библиотеке који је иницирао Гугл 2004, него као „каснији учесник” може имати користи од провера квалитета које Гугл непрекидно спроводи.

Библиотеке и Интернет економија

У светлу пројекта Гугл библиотека, 26 великих библиотека које тренутно већ учествују, са укупно око 30 милиона књига које треба скенирати, јавља се фундаментално питање да ли овај огроман пројекат не звучи као оглас смрти за библиотеке дугорочно, посебно што све већи део нове књижевности, издавачке куће нуде и у дигиталном облику као е-часописе и е-књиге. Да ли ће читаоци и даље користити читаонице, пултове за позајмицу грађе и специјалне колекције библиотеке, ако се велики део њихо-

вог фонда лако може наћи на мрежи на сваком Интернет месту. С обзиром да је у читаоницама Баварске државне библиотеке често изузетна гужва, 2007. године било је више од милион посетилаца, и да је ново радно време до поноћи прихваћено са ентузијазмом, очигледно нема места бризи, чак ни на дуге стазе. Уместо тога, садашњи развој може се окарактерисати као ренесанса библиотека, које уживају континуирани пораст у употреби као места културне и научне размене и средишта учења, иако све свеобухватнији делови њихових извора информација постају доступни на Интернету.

Понекад се такође сумња да ли ће на крају крајева „библиотека дигитална копија” остављена на слободно располагање Баварској државној библиотеци, још увек бити у потражњи, с обзиром да ће идентична „Гугл дигитална копија” моћи да се преузме користећи најпопуларнији претраживач на свету. Из перспективе Баварске државне библиотеке, ова сумња је исто неоснована. Библиотека, у ствари, уопште није несрећна због тога што се колекције које нису заштићене ауторским правима у будућности могу наћи преко Гугла. Уосталом, ово одговара основној мисији сваке библиотеке: да се придружи људима и знању. Понуде Гугл претраге књига и Баварске државне библиотеке зато треба схватити као комплементарне. Коначно, Гугл тежи да дода допунски садржај свом регистру претраге који није на располагању његовој конкуренцији, у покушају да консолидује своје вођство на тржишту онлајн оглашавања. Обрада обимних дигиталних колекција текста за посебне научне потребе и њихово уграђивање у претраживање засновано на Интернету и окружење за учење, које ће бити карактеристично у будућности у понуди „библиотеке дигиталне копије” Баварске државне библиотеке, бар не представљају језгро пословања компаније Гугл. Стога, може се претпоставити да, уместо да се такмиче једна против друге, две врсте услуга са различитим фокусом ће коегзистирати.

У целини, основна идеја стратегије дигитализације Баварске државне библиотеке јесте да допринесе основној мисији библиотеке: да се сачува комплетна јединствена грађа за будуће генерације и да се истовремено побољша приступ данашњим генерацијама. „Тржиште” на којем библиотеке будућности морају да испуне овај задатак је Интернет, који одлучно обликује процесе рада у науци и истраживању. Данас, библиотеке више не могу бити сигурне да ће корисници прилагођавати свој напредак у послу структурама библиотеке, него морају да интегришу своје услуге и понуде у процесе рада корисника заснованих на Интернету. Стратегија свеобухватне дигитализације грађе омогућава Баварској државној библиотеци да изнесе своју концепцију као међународна истраживачка библиотека у свету Интернета на одговарајући начин.

Превела са енглеског *Весна Чонкић*

УПРАВЉАЊЕ ЗНАЊЕМ КАО НОВА ФУНКЦИЈА БИБЛИОТЕКА

*Ауторка је директор управљања пројектима и програмима
иновационих технологија Руске државне библиотеке*

Управљање знањем је један од новијих праваца у савременом менаџменту и због тога се већина литературе из те области односи на развој управљања у бизнис структурама. Међутим, у последње три године појавили су се радови у којима се управљање посматра као универзална појава, док ширина употребе термина *управљање знањем* превазилази оквире бизниса. Постоје теоријски радови у којима се *управљање знањем* посматра као научна категорија која подразумева читав низ тврдњи о управљању знањем, како општетеоријских, тако и са тачке гледишта конкретних истраживања и практичних достигнућа.

Појавили су се такође и чланци и радови о управљању знањем у оквиру библиотекарства. Имајући у виду да су основне функције библиотеке набавка, чување и давање на коришћење знања које је преточено у штампана издања, постаје јасно да библиотеке морају одиграти посебну улогу у том процесу.

Са тим се слажу, како експерти из области управљања знањем, тако и научни радници који се баве библиотекарством. Тако на пример, ауторка најпопуларнијег уџбеника из области управљања знањем Мелиса Клемон Рамизен, говорећи о првим покушајима спровођења система управљања знањем у предузећима, каже: „Кључна ствар на самом почетку јесте коришћење и поновно коришћење општих знања.”

Библиотеке и управљање знањем

Захваљујући обављању своје основне функције, а то је управљање информацијама и њихова организација, библиотеке могу постати идеалне за преузимање улоге управљања знањем, сматра амерички научник Менди Вебстер. По његовом мишљењу, библиотеке сакупљају, чувају и дају на коришћење знања у виду одређених докумената. Оне руководе том ризницом знања и докумената и трагају за потребним информацијама. У

свакодневном професионалном раду, кроз процес услуживања, остварује се главни циљ управљања знањем, а то је трансформација сакупљених скривених знања и његово пружање кориснику. Управо то, као и професионални приступ анализи, процени и синтези нове информације, даје могућност да се библиотечко и информативно услуживање подигне на највиши ниво.

Слично томе управљање знањем описује А. И. Каптеров: „Када се говори о управљању знањем, има се у виду пре свега могућност организовања потражње за знањем и информацијама у друштву на такав начин, да се информација може добити од онога ко у ствари има потребу за њом.” Аутор је сасвим у праву када прави разлику између управљања знањем и стандардне библиотечке делатности, јер је то активност коју треба спровести после налажења потребне информације. То је оно што називамо *знање у акцији*. Мисли се на реално претварање знања у акцију и стварање новог знања којим се постижу стратегијски резултати.

Сам термин *управљање знањем* још се није одомаћио међу руским научним радницима који се баве библиотекарством, али је већ дуже време у домаћим публикацијама присутна идеја о новој улози библиотекара у информационом друштву.

Најсликовитију анализу праваца деловања управљања знањем дала је А. С. Кримска, истичући да би сличност између активности које су карактеристичне за библиотечко-информациону делатност могла довести до њеног поистовећивања са управљањем знањем, да не постоји разлика у предмету интересовања. Код управљања знањем пажња се посвећује извлачењу скривених знања, док је библиотечка делатност оријентисана на чување и ширење постојећих знања садржаних у документима. Суштинска разлика између КМ-технологије, тј. технологије управљања знањем и библиотечке делатности јесте у испољавању скривених знања, њиховој формализацији и интегрисању са унутрашњим и спољашњим знањима.

Библиотечка делатност не може се поистоветити са управљањем знањем, али се елементи једне делатности могу врло успешно применити у другој делатности. Посматрајући библиотеку као субјект управљања знањем, можемо уочити оно што је карактерише као организацију која обавља такву делатност. Предмет управљања знањем у библиотеци могу бити знања која се односе на библиотечку делатност (статистика, извештаји, базе података, искуства сарадника, системи за претраживање и каталози) и знања која су сконцентрисана у једном од сегмената библиотеке – у њеним фондовима. Присуство фондова као засебног информативног ресурса даје библиотеци јединствену могућност учешћа у процесу управљања знањем.

Размотримо овај процес са тачке гледишта најзаступљенијег прилаза, а то је трансформација знања у систему односа између организације и личности.

Модел управљања знањем применљив на библиотеке

Основни циљ формирања система управљања знањем унутар једне организације јесте увећавање количине знања које припада тој организацији, путем трансформације знања њених сарадника у знања организације, при чему се ниво знања сарадника такође увећава. На такав начин, у систему управљања знањем, формирају се два активна субјекта: *организација* и *сарадник*. Знања којима управљају субјекти у том систему садржана су у самој организацији, у формализованом или неформализованом виду, и усмерена су на обављање делатности те организације. Осим тога, објекти управљања знањем (извори знања) могу постојати и мимо организације, али то су онда њени добављачи или клијенти. При томе, корисници услуга нису активни носиоци знања, тј. субјекти трансформације знања у систему, већ се појављују у улози извора новог знања, како за сараднике, тако и за саму организацију.

Модел управљања знањем који предлаже Икуциро Нонака јесте процес трансформације знања, који пролази кроз четири фазе: *социјализацију* (прелазак неформализованог знања у неформализовано знање другог облика), *екстернализацију* (прелазак неформализованог знања у формализовано), *комбинацију* (прелазак формализованог знања из једног у други облик) и *интернализацију* (прелазак формализованог знања у неформализовано). Само у процесу сталне трансформације знања из једног облика у други, пролазећи кроз све четири фазе, знање постаје активно и увећава се.

У контексту овог модела библиотека врши важну улогу у организацији знања. Размотримо њену улогу на примеру система каталога. Постојећи систем каталога је формализовано знање једног облика (информације које се чувају у штампаној форми) трансформисано у формализовано знање другог облика (библиографски записи и анотације) у фази комбинације. Да би се створио каталог високог квалитета, библиотека ради на повећању стручности каталогизатора (интернализација), сарадници међусобно размењују своја искуства у раду на каталозима (социјализација) и консултују се са искуснијим колегама (екстернализација). При томе, процес организације знања остаје закључан унутар библиотеке: корисник није укључен у овај процес, већ само користи његове резултате за управљање својим знањем.

Када корисник добије књигу и почне да је проучава, информација која је у њој садржана, претвара се у његово персонално знање које се актуелизује и прелази на виши ниво трансформације знања. Овакав модел управљања карактеристичан је углавном за традиционалне библиотеке и логичније би било да се овај модел зове *модел одвојеног управљања знањем*, јер су процеси трансформације знања у библиотеци и на нивоу корисника одвојени.

Овај модел знатно се усложњава када је у питању коришћење нових информационих технологија, услед тога што се формира корпоративно услуживање корисника у библиотекама и фактички, уместо једне библиотеке, појављује се читава корпорација међусобно повезаних библиотека, док се однос *организација – личност*, тј. библиотека – корисник, трансформише у однос *скуп организација – личност*, односно, корпорација библиотека – корисник.

Ипак, овај однос значајно се мења у условима активне друштвене улоге библиотека. Да бисмо открили суштину ових промена, зауставићемо се на откривању основних праваца трансформације библиотеке, који пружају могућност да се прошири схватање појма персоналног субјекта у систему управљања знањем у библиотеци.

Трансформација библиотеке и управљање знањем

Обратићемо пажњу на основне фазе развоја односа између библиотеке и корисника о којима је писала Е. В. Никонорова у свом чланку „Иновационе перспективе постнекласичног библиотекарства”. Поменуте промене у односима између организације и личности, посматране са тачке гледишта коришћења теоретских достигнућа у сфери управљања знањем, као једног од праваца деловања библиотеке, одговара двама првим фазама односа између библиотеке и корисника: однос *читалац – библиотека* (читалац долази у библиотеку освајајући је изнутра) и однос *библиотека – читалац* (читалац осваја библиотеку и споља и изнутра). Трећа фаза развоја ових односа повезана је са битним променама места и улоге библиотеке у друштву, а однос *библиотека – корисник* (читалац) трансформише се у однос *мрежа библиотека – друштво*. Том приликом библиотека постаје субјекат тих односа и претвара се у њихов активни део, који те односе иницира и усмерава. Ствара се утисак да у новим условима није читалац тај који долази у библиотеку, већ да библиотека прилази њему и друштву. У таквим околностима садржани су главни услови за активно учешће библиотеке у процесу управљања знањем. Она постаје субјекат управљања знањем у друштву и формира нови тип односа са другим субјектима (приватним лицима, организацијама).

Тако настаје систем у којем се појављују субјекатско – субјекатски односи, корисник библиотеке постаје активни учесник управљања знањем, при чему се увећавају не само знања која се чувају у библиотеци, већ и знања друштва уопште.

Да би се реализовао овај систем, треба размотрити могућност формирања узајамних односа између корисника и посетилаца библиотеке и саме библиотеке, по принципу узајамних односа између библиотеке и персонала. У том случају, библиотека је дужна да створи услове који би довели до тога, да знања корисника и посетилаца (како у формализованом тако и у неформализованом облику) постану својина библиотеке, а да се знања која се чувају у библиотеци трансформишу, како би се постигла већа ефикасност њиховог коришћења и стварања нових знања, којима би се попуњавао фонд и тиме постигао виши ниво знања библиотеке.

Ако је читалац стручњак, научник или експерт, он даје свој допринос проширивању знања која се чувају у библиотеци. Маса информација обрађених у библиотеци за тили час претвара се у нову књигу, која попуњава библиотечки фонд. Али библиотека је такође дужна да корисницима пружи и нове облике стицања знања и да им омогући активан узајамни однос са библиотеком.

Знање корисника претвара се у знање библиотеке

Као добар пример примене нових врста делатности може послужити Конгресна библиотека САД. Она је у јануару 2008. године, заједно са познатим хостингом фотографија Flickr.com, иницирала израду програма за приступ електронској збирци са више од 3000 фотографија из колекције тридесетих и четрдесетих година двадесетог века. Суштина овог пројекта јесте да посетиоци оставе свој коментар на изложене фотографије, јер је већина фотографија садржала непознате објекте а њихови библиографски описи били су веома оскудни. Пројекат је донео резултате: за два месеца информација је била обновљена у 68 библиографских записа, а за четири месеца у 127. Анализирајући овај пример по моделу трансформације знања И. Нонака, можемо издвојити четири фазе овог процеса: *социјализација* – неидентификоване фотографије које је библиотека учинила доступним јавности, представљају за кориснике скривена, неформализована знања, која корисник као активни учесник прима и она постају његово визуелно знање; *екстернализација* – проучавајући фотографије и ослањајући се на своја ранија искуства или информације које пружају друге сличне фотографије, корисник даје свој коментар и тако формализује своје знање и даје му друштвену вредност; *комбинација* – преко својих сарадника, библиотека утврђује но-

во формализовано знање и трансформише натписе и коментаре поткрепљене фактима у елементе библиографског описа. На такав начин у библиотечком фонду појављује се ново знање, а формализовано знање о фонду библиотеке попуњава; *интернализација* – библиотека пружа јавности фотографије које су сада већ пропраћене детаљним описом и отвара своје фондове за формирање новог знања које се налази на вишој степеници лествице трансформације знања.

Кључна фаза је фаза *комбинације* у којој библиотека предузима низ корака како би лично знање корисника претворила у ново знање, знање библиотеке, које постаје доступно друштву. Знање којим влада корисник постаје интелектуална својина библиотеке, и тако се увећава њен постојећи ниво знања. Ови ресурси подразумевају и знање корисника, којим се узajамна повезаност између библиотеке и корисника увећава. Узajамна веза са корисником и његово активно учешће у попуњавању фонда библиотеке – све су то кораци који чине основу за трећу фазу односа библиотека – корисник, у којој се библиотека појављује као активни субјекат међусобних односа и преузима водећу улогу.

Знање библиотеке претвара се у знање корисника

Друга могућност активног учешћа библиотеке у друштвеном животу јесте откривање нових начина да се корисник укључи у процес трансформације знања. Са тим циљем, своја постојећа формализована знања, библиотека попуњава скривеним знањима, а корисник, преузимајући их, стиче могућност трансформације свог знања.

Анализом графикана трансформације знања у библиотекарству долазимо до закључка да библиотека, налазећи се на било ком нивоу развоја својих узajамних односа са корисником, активно учествује у процесу трансформације знања и повећавању нивоа знања и да има могућност преласка на виши ниво развоја.

Посматрано тако, управљање знањем у библиотекарству – то је формирање односа између библиотеке и корисника, односно библиотеке и друштва, који неизоставно доприносе трансформацији знања, а чиме је омогућен раст и развој интелектуалног потенцијала друштва.

Превела са руског *Верџа Шево*

ПРОЈЕКАТ ГОРАЖДАНСКА ШТАМПАРИЈА 1519–1523

У издању Народне библиотеке Србије у Београду и Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву 2008. објављен је четворотомни комплет књига у серији *Пројекат Горажданска штампарија 1519–1523*. Комплет чине три књиге из Горажданске штампарије, које су фототипски издате – *Литургија 1519*, *Псалтир с последовањем 1521*. и *Молитвеник 1523*, и зборник научних студија са насловом *Горажданска штампарија 1519–1523*.

Руководилац пројекта и одговорни уредник новоизишних публикација јесте проф. др Драган Бараћ, приређивач фототипских издања је археограф-саветник Катарина Мано-Зиси, редактор је академик Мирослав Пантвић, а рецензенти су академик Александар Младеновић и проф. др Предраг Пузовић.

Основни мотив за покретање овог пројекта био је проучавање штампане ћириличке књиге у Босни и Херцеговини, с обзиром на чињеницу да је на тим просторима, у Горажду, почетком 16. века радила прва штампарија под отоманском влашћу.

Пројектом су обухваћена истраживања из различитих научних области, као што су наука о књизи (историја писма, историја књиге, штампарство, издаваштво, књижевство, библиографија), кодикологија, наука о језику и наука о књижевности.

Истраживање је започето јуна 2003, а завршено 2006. године. Обављена су обимна библиографска истраживања и урађени су и значајни послови на идентификацији издања Горажданске штампарије у земљи и иностранству. Истраживана је архивска грађа, као и збирке појединих библиотека, од којих се посебно истичу збирке у Библиотеци Светог синода Румунске православне цркве у Букурешту, у Народној библиотеци Србије, у Библиотеци Матице српске у Новом Саду, у Музеју Српске православне цркве у Београду, у Библиотеци манастира Хиландара и у Библиотеци и Архиву Српске академије наука и уметности у Београду.

На основу спроведених испитивања сачињени су радови о историјату Горажданске штампарије – о њеном оснивању и раду у Венецији и Горажду (1519–1523), о наставку рада двадесет година касније у Трговишту у Румунији, затим о писму, правопису и језику горажданских књига, о

њиховој графици, воденим знацима на хартији и повезу, а нарочита пажња поклоњена је и сагледавању места и улоге горажданских издања у литургијној књижевности.

Фототипска издања горажданских књига припремљена су у складу с препорукама Одбора за фототипска издања Српске академије наука и уметности, Народне библиотеке Србије и Матице српске. Пошто не постоји ниједан целовит примерак, све три књиге морале су да буду реконструисане на основу очуваних, али некомплетних примерака. Комбиновањем већих целина из једног примерка и допуњавањем из других егземплара, употпуњене су све три књиге. Настојало се да се текст сваке књиге представи у целини, али је таква реконструкција успела само у погледу *Литургије (Служабник)*, док су *Псалтир с последовањем* и *Молитвеник* остали непотпуни, тј. без два листа.

За сваку књигу речено је који су примерци коришћени за реконструкцију и наведени су подаци о припадности збирци, о сигнатурама и броју листова. Због разлика у очуваности, патине и оштећења појединих егземплара, појавила се извесна неуједначеност, која је ублажена поступком електронске монтаже и одвајања боја верних данашњем изгледу сачуваних примерака.

Књиге су отиснуте у сразмери 1:1, потпуним пресликавањем оригинала. У оригиналним горажданским издањима нема пагинације листова, постоји само нумерација свешчица ћириличким бројевима. Фототипска издања, осим нумерације свешчица, садрже и пагинацију листова арапским бројевима у дну сваке странице.

У зборнику радова после предговора руководиоца пројекта проф. др Драгана Бараћа на српском и енглеском језику следи једанаест научних прилога о самој штампарии, о њеним штампарима и књигама, с резимеима на српском и енглеском језику.

Академик Мирослав Пантић у раду *Српска књига у Горажду и Дубровнику до средине 16. века* пише о заснивању и раду штампарии у трговачком месту Горажду, другој по реду типографији (после штампарии Турђа Црнојевића) где су штампане српскословенске књиге. У овој штампарии отиснуте су три књиге – *Литургија 1519*, *Псалтир с последовањем 1521.* и *Молитвеник 1523.* Њен утемељивач је Горажданин Божидар Љубавић, трговац, који је пословао како у деловима Турске, тако и у Дубровнику. На штампању књига радила су два Божидарева сина, Теодор, монах и свештеник, и Тураћ, највероватније трговац. Њих је Божидар слао у Венецију да се у потпуности обуче штампарском послу. Касније Божидарев унук Димитрије пренео је слова ове штампарии у Влашку у Трговиште где је штампао књиге за Румуне. У овом раду говори се и о оскудици и тражености књига, не само у Херцеговини и Босни, већ и у Дубровнику,

где је било више покушаја да се оснује штампарија, али су они пропали, иако су поједини грађани добијали од власти дозволе да то учине. Посебно је истакнут значај Дубровника као средишта преко којег су се купци у Србији снабдевали књигама, о чему сведоче многи записи у документима Дубровачког архива.

Проф. др Драган Бараћ у раду *Горажданска штампарија – прва међу итампаријама у Херцеговини и српским земљама у 16. веку* анализира културне, историјске и политичке прилике које су условиле појаву штампарске делатности на просторима Старе Херцеговине у 16. веку и казује о раду Горажданске и Милешевске штампарије, њиховим штампарима и књигама, као и о њиховим утицајима на ћирилично штампарство прве половине 16. века. У вези са издањима Горажданске штампарије посебно истиче мали број сачуваних примерака, који су углавном непотпуни.

Проф. др Бранко Летић у тексту *Књижевност у Херцеговини у првој половини 16. века* говори о књижевном раду у Херцеговини у првој половини 16. века, који се одвијао углавном у скрипторијумима и штампаријама појединих старих манастира, а сводио се претежно на преписивање и штампање неопходних богослужбених књига. Бави се и књижевним одликама поговора горажданских књига као оригиналним књижевним делима њихових штампара, при чему помиње различите облике („мољеније”, „писмо”, „запис” итд.) поговора, зависне од штампаревог односа према читаоцима, као и од предмета о којем пише.

Руски академик Јевгениј Љвович Немировски у прилогу *Књиге браће Љубавића – извори и историографија*, који је са руског превела Мирјана Станишић, доноси историографски преглед изучавања Горажданске штампарије и увођења њених књига у научну литературу од најранијих до најновијих извора, са циљем „да исправи грешку и попуни празнину у историографији јужнословенског штампарства.” За свако издање наводи број сачуваних примерака, укључујући и фрагменте, као и оних познатих само из литературе, истичући при томе њихову реткост и некомплетност. Према резултатима његових истраживања *Служабник* данас постоји у двадесет пет примерака, *Псалтир* у десет, а *Молитвеник* само у пет егземплара.

У раду *Литургијске особености књига Горажданске штампарије* проф. др Прибислава Симића анализирани су литургијске особености горажданских књига. При томе је наглашено да се литургијски значај тих књига састоји у томе што оне показују одређену фазу развоја појединих поредака унутарњег састава – садржаја богослужења, као и да је њихов даљи развој у великој мери заустављен у 17. веку, када су у Русији штампана многобројна издања која су прихваћена у Српској православној цркви.

Катарина Мано-Зиси у раду *Књиге Горажданске штампарије (1519–1523)* детаљно описује све три горажданске књиге износећи о свакој податке о називу, издавачу Божидару Горажданину, штампарима браћи Љубавић, Теодору и Ђуру, и о месту и времену настанка. Такође анализира морфологију слова, описује графичке украсе и на крају доноси исцрпан преглед садржаја књиге.

Прилоге у овом зборнику објавиле су и археографи саветници Библиотеке Матице српске, мр Душица Грбић – *Ортографске одлике Горажданског псалтира с последовањем из 1521. године*, и мр Катица Шкорић – *Фонетске одлике Псалтира с последовањем штампарије (1521)*.

У испитивању правописа *Горажданског псалтира* Душица Грбић прати писање група *ја, је, јо, ју, ља, ња, ље, ње, љо, њо, љу, њу*, затим коришћење слова *й(и)*, означавање некадашњег меког *р'* и *с'*, писање сугласника *ђ* и *ћ*, употребљавање графема *ѕ, ѕ̣, џ, ѕ̣*, и *ижице*, слова *о* и *о̣*, графема *ОУ, 8* и *о* са птичицом, *ы, јерова* и *ѣ*. На основу резултата те анализе закључује да је књига штампана претежно ресавским правописом, уз присуство и рашких црта, што је одлика и других српскословенских писаних и штампаних споменика послересавског раздобља, укључујући и *Псалтир с последовањем* Турђа Црнојевића са којим је *Гораждански псалтир* овде делимично упоређиван.

Катица Шкорић у фонетској анализи *Горажданског псалтира* испитује основне фонетске црте које су формирале српску редакцију старословенског језика да би се утврдила чистота књижевног језика у њој, као и евентуално присуство особина народног језика, које могу указати на провенијенцију штампара. Резултати истраживања показали су да су фонетске карактеристике књижевног језика Срба доследно спроведене у овом споменику, као и да нема одступања у корист народног језика, што је последица доброг знања књижевне норме, као и изузетне пажње у раду на тој књизи.

У тексту *Графика горажданских књига* Катарина Мано-Зиси казује о техничком и уметничком обликовању књига Горажданске штампарије, које у основи почива на традицији рукописних књига, истичући при томе да мотиви и стилска обележја заставица и иницијала ових књига указују на различите утицаје.

Радоман Станковић, археограф саветник, у раду *Филигранолошки опис горажданских књига* датирао је хартију горажданских издања на основу четири врсте водених знакова – *кардиналски шешир, дупла котва у кругу са звездом, лук са стрелом* и *чизма са мамузом и бичем*, који имају више типова и варијаната. Као паралеле у датирању наводи рукописе из различитих збирки – из манастира Хиландара, Пећи, Дечана, Никољца, Крке, Дубровачког архива, Музеја Српске православне цркве у Београду, из збирки у Софији и Букурешту. Вршио је поређења и са издањима

Божидара Вуковића, која су показала да су обе штампарије (Божидара Љубавића и Божидара Вуковића) користиле хартију из исте венецијанске фабрике, само су им различите серије производње. У прилогу овог рада налази се албум прецизно ископираних водених знакова и контрамарки.

Зборник се завршава текстом Лазе Чурчића *Горажданска штампарија у Трговишту у Румунији*, где се разматрају питања везана за штампарију у Румунији пренету из Горажда заслугом Димитрија Љубавића, Божидаревог унука, која је отпочела рад 1544. године. Истакнуте су извесне несугласице у мишљењима између румунских и српских историчара. Према румунским истраживачима штампар Димитрије је грачанички Димитрије, који је 1539, у манастиру Грачаница отиснуо само једну књигу – *Октоих осмогласник*, док српски научници сматрају да се ради о Димитрију Љубавићу, Божидаревом унуку. У Трговишту Димитрије Љубавић 1545. завршио је *Молитвеник (Требник)*, а 1547. одштампао је *Апостол* у две варијанте, једну за Румуне, а другу за Молдавце. Словима штампарије Љубавића 1550. ђакон Кореси у Трговишту отиснуо је *Триод цветни*, а потом још две књиге. Од штампарије Димитрија Љубавића тако је у Трговишту без прекида настављено штампање румунских књига.

Фототиска издања горажданских књига и анализирани зборник радова у многоме су обогатили досадашња знања о деловању Горажданске штампарије, о њеним штампарима, књигама, утицајима и одјецима, а отворили су и видике и могућности за нова истраживања и открића на том плану.

Горажданске књиге сада су приступачније за изучавање и поређење са другим издањима и рукописима, што у великој мери олакшава научноистраживачки рад. О томе сведочи и најновији пример из праксе у Библиотеци Матице српске, који ће се овде истаћи.

Одмах по изласку фототипских издања горажданских књига Катица Шкорић и ја смо упоредиле рукописни *Евхологион* из Библиотеке Српске патријаршије у Београду (бр. 7) са фототипским издањем *Горажданског молитвеника*, као и са *Милешевским молитвеником* из 1546. који је прештампан са *Горажданског*. Том приликом установиле смо велику сличност између текста *Требника* у *Евхологиону* и поменутих штампаних издања, те смо закључиле да су ова издања послужила као узор рукопису. Према неким показатељима директан предложак био је највероватније *Гораждански молитвеник*, а постоји могућност да су коришћена и оба издања.¹ Тако је, захваљујући пре свега доступности Го-

¹ *Евхологион* из Библиотеке Српске патријаршије, бр. 7, представља конволут. Састоји се од две књиге – *Служба Акатисту пресвете Богородице* са неким пратећим садржајима из 1628. и *Требник*, такође са додацима, из 1550/1560. године. О садржају *Требника* у *Евхологиону* и проблему предлошка писано је у раду *Евхологион из села Детлака* (аутори Душица Грбић и Катица Шкорић) који треба да се публикује у пратећој књизи уз планирано фототипско издање *Евхологиона*.

ражданског молитвеника, откривен до сада непознат препис начињен по узору на штампане србуље. У српскословенској писмености има још таквих случајева и они сведоче о тесним међусобним везама рукописних и штампаних књига.

Поређења *Евхологиона* са наведеним штампаним *Молитвеницима* рађена су ради утврђивања његове комплетности и успостављања исправног редоследа свешчица и листова у време када се он налазио у Библиотеци Матице српске у циљу конзервације и рестаурације (крајем 2009, почетком 2010. године).

Пројекат Горажданска штампарија 1519–1523, представља изузетан допринос историји старог српског и старог ћириличног штампарства, као и науци и култури уопште.

Промоција овог *Пројекта* одржана је 12. маја 2009. у свечаној сали САНУ. Поздравне беседе имали су министар културе Небојша Брадић, директор Народне библиотеке Србије Сретен Угричић и декан Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву др Миленко Пикула. О *Пројекту* и књигама говорили су академик Александар Младеновић, професори др Бранко Летић и др Драган Бараћ, а прочитана је и беседа академика Мирослава Пантића, који није могао да присуствује тој свечаности. Из Библиотеке Матице српске свечаности су присуствовали управник Миро Вуксановић и Душица Грбић. Том приликом Миру Вуксановићу за Библиотеку Матице српске уручен је комплет новопубликованих књига.

КАТАЛОГ СТАРИХ КЊИГА ГРАДСКЕ БИБЛИОТЕКЕ ПАНЧЕВО

У издању Градске библиотеке у Панчеву и Завода за културу Војводине у Новом Саду, у едицији *Библиополис*, 2009. појавио се каталог *Рађање словесног града – каталог старих књига Градске библиотеке Панчево*, чији аутор је Жарко Војновић. Овај каталог формата 17x24 см има 224 стране, отиснут је на кунстдруку и богато је прожет снимцима у боји из описаних књига.

На почетку каталога налази се штампана ауторова посвета Лазу Чурчићу. Лепа идеја и сам ауторов гест заслужују сваку похвалу с обзиром на значај Лазе Чурчића као библиотекара и историчара српске књиге, који је надалеко познат по свом богатом стваралачком опусу и изузетним резултатима на плану истраживања старог српског штампарства, штампарија и књига и слови за нашег највећег znalца те проблематке.

Посвета је написана у духу 18. века, на рускословенском језику, словима грађанске ћирилице: *Почтенародному и високодостојному / Господину / Лазару отъ Чурчичъ, / между Серблѣмъ орфелинствующему, / књиголобителю и књигопознателю, / жителю Тителскому, / посвећуе делце ово / благодарний Списатель.*

Следи уводна реч аутора *Путеви књиге у Панчеву* (стр. 7–30) где се казује о пристизању књига у Панчево и о њеном стварању у овој средини, при чему се акцентују најважнији моменти везани за прве књиге, прве читаоце, прве књижне збирке, књижаре и штампаре на тлу Панчева. Тако се истиче да је *Зборник* Божидара Вуковића (Венеција, 1538) најстарија књига доспела у Панчево. Према сачуваном запису тадашњег војловачког игумана Партенија *Зборник* је овде стигао већ после четири године од штампања, тј. 1842. године. Најстарија преписана књига у панчевачком региону јесте *Минеј за јануар* из 1567, који је у манастиру Војловици преписао монах Козма. Књига *Повјест во кратије списанија о општежителном манастирје Војловиције* (Будим, 1801), чији аутор је Јоаникије Милковић, представља прву штампану књигу о Панчеву, док прве књиге отиснуте у Панчеву чине публикације из штампарије Јована Каулиција, основане 1848. године. Посебна пажња поклоњена је значају пренумерације за објављивање и ширење књига, па се у том светлу и

прати развој панчевачке читалачке публике, почев од тројице првих познатих пренумераната, војловачких игумана Андреја Арсенијевића, Симеона Јанковића и Младена Младеновића, који су се 1794. претплатили на *Историју разних славенских народа* Јована Рајића.

У другом уводном тексту са насловом *О овом каталогу* (стр. 31–40) истакнут је значај објављивања каталога збирки старих књига националних, градских, општинских, црквених и других библиотека у циљу стварања једног општег регистра тих књига, који би омогућио шири увид у националну писану баштину и њену бољу заштиту. У кратком осврту на збирку старих књига у Градској библиотеци Панчево објашњењени су критеријуми за њено формирање и принципи израде овог каталога.

У опису књига коришћени су различити библиографско-каталошки извори, који су наведени на стр. 41–42.

Каталошки описи теку на стр. 43–211. Укупан број описаних публикација износи 242. Међу њима су, осим монографских публикација, и нека периодична издања, као што су календари, алманаси и годишњаци. Описи су разврстани према писму публикација у три целине – *Ђириличне књиге* (бр. 1–226), *Латиничне књиге* (бр. 227–241) и *Грчко писмо* (бр. 242).

У формирању збирке као гранична година за српску књигу поштована је 1867, изузев два случаја где је граница премашена, јер се ради о књигама штампаним неререформисаном азбуком (бр. 5, 117 и 118). За књиге на латинском, немачком, италијанском, француском и грчком језику као граница узета је 1700. година, за књиге на мађарском 1800, на румунском 1830, а за хрватске књиге 1850. година.

Библиографски опис рађен је по ISBD(A) стандарду. У подручју главног описа по утврђеном редоследу елемената описан је тзв. идеални примерак издања, а у подручју напомена, осим навођења литературе и напомена које се тичу елемената главног описа, посебна пажња поклоњена је и карактеристикама самог примерка (цитирани су записи, печати, екслибриси, наведени су подаци о (не)комплетности и оштећењима, повезу, привезима и сл.

Испод каталошког описа, са леве стране, дати су сигнатура и инвентарни број публикације.

Код доста издања постоје и нека додатна објашњења, која су посебно издвојена и штампана ситнијим слогом. Те напомене израз су ауторове тежње да скрене пажњу на одређене занимљивости у вези са публикацијом, њеним аутором, преводиоцем, издавачем и сл. Иако нису оубичајена у публикацијама ове врсте, ова објашњења дата су с мером и не иду на штету самог каталога.

Од регистара постоје: *Именски регистар* (стр. 215–217), *Насловни регистар* (стр. 218–220), *Регистар издавача и штампарија* (стр. 221–222),

Хронолошки регистар (стр. 223) и *Регистар привезаних публикација* (стр. 224).

Каталог старих књига Градске библиотеке Панчево, стручно и савесно састављен, пропраћен сажетим, али врло информативним уводним текстовима, снабдевен корисним регистрима и богато илустрован снимцима из описаних књига представља леп пример обраде, чувања и презентовања културне баштине, а његова појава има не само регионалан, већ и шири културно-историјски значај.

ДВА НОВОПУБЛИКОВАНА КАТАЛОГА ЋИРИЛИЧКИХ КЊИГА УКРАЈИНСКЕ НАЦИОНАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ

У издању Украјинске националне библиотеке „В. И. Вернадски” 2007. објављена су два каталога ћириличких књига из збирки ове установе. Један од њих посвећен је рукописним књигама 14. века – *Слов’янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, а други старим штампаним књигама 15–17. века – *Кириличні стародруки 15–17 ст. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського*.

Међу описаним књигама у оба наведена каталога постоје и српскословенске књиге, које ће се у овом приказу посебно истаћи.

I

Словенска ћириличка рукописна књига 14. века из фонда Института рукописа Националне библиотеке Украјине „В. И. Вернадски”

Каталог *Слов’янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Словенска ћириличка рукописна књига из фонда Інститута рукописа Националне библиотеке Украјине „В. И. Вернадски”)*, чији аутор је Људмила Гнатенко, садржи археографске описе тридесет пет словенских ћириличких рукописних кодекса и одломака из 14. века који се налазе у збиркама Института рукописа Украјинске националне библиотеке.

Каталог прати богат научно-информациони апарат, а дат је и палеографски албум са педесет девет илустрација из књига.

У уводној речи *Историја стварања каталога (Історія створення каталогу)*, стр. 5–22, објашњени су разлози због којих је објављен овај каталог, с обзиром на то да су описи рукописа из збирки Украјинске националне библиотеке објављивани и раније. Такође су наведени и елементи и принципи каталошког описа.

У наставку следи опширна студија о кодиколошко-ортографским истраживањима ћириличких рукописних књига 14. века из поменуте збирке (стр. 13–81), где су после општег осврта изнети и резултати испитивања сваког рукописа понаособ, при чему су они разврстани у посебне групе по језичким редакцијама: *Споменици украјинске редакције* (бр. 5–8, 14, 20, 23, 27–29, 32, 34), *Споменици источнословенске редакције* (бр. 3, 4, 31), *Споменици бугарске редакције* (бр. 10, 12, 13, 16, 22, 25, 26), *Споменици српске редакције* (бр. 1, 2, 15, 17, 18, 21, 24, 33) и *Споменици македонске редакције* (бр. 9, 11, 19, 30).

За рукописе који су класификовани као *споменици источнословенске редакције* језичка редакција није прецизно одређена, јер се ради о одломцима, па је због малог опсега грађе усложњена ужа локализација.

Под бројем 35 дати су одломци, које чине шест малих трака пергаментна, величине 10–25x10 мм. На њима постоји неколико слова, према којима је овај рукопис без утврђеног наслова датиран крајем 14, почетком 15. века.

Каталожки описи рукописа у анализираном каталогу нумерисани су арапским бројевима од 1 до 35 и теку на стр. 85–163.

У опису сваког рукописа најпре су дати наслов, време настанка и сигнатура. Затим следе подаци о језику, формату, величини текста, броју свешчица и листова, врсти материјала, типу писма, боји мастила, илуминацији и повезу. У наставку је исписан садржај, цитирани су записи, дате су старе сигнатуре, печати и екслибриси и наведено је време, као и начин прибављања рукописа. Следе подаци о литератури, а на крају описа налазе се бројеви илустрација презентованих у палеографском албуму.

Од регистара постоје: азбучни регистар (стр. 167), хронолошки регистар (стр. 168), регистар рукописа по збиркама (стр. 169–170), регистар рукописа према редакцијама (стр. 171), регистар печата, налепница, екслибриса и старих сигнатура (стр. 172–173), регистар материјала (пергамент, хартија) са прегледом водених знакова (стр. 174), именски регистар (стр. 175–180) и регистар топонима, манастира и цркава (стр. 181–182).

Осим наведених регистара, информациони апарат чине и спискови скраћеница, као што су: скраћенице за коришћену литературу (стр. 183–197), скраћенице за библиотеке, манастире и музеје (198) и скраћенице речи (стр. 199–200).

На почетку палеографског албума, који тече на стр. 201–264, долази списак илустрација, а потом следи преглед педесет девет илустрација хронолошким редом.

У овом каталогу, како је већ истакнуто, постоји осам рукописа српске редакције, од којих су два одломци (бр. 21 и 24). По бројности српскословенски рукописи јављају се одмах иза рукописа украјинске редакције, којих је дванаест.

Рукописи српске редакције су: *Апостол*, прва/друга деценија 14. века, пергамент, писмо устав (бр. 1), *Апостол*, средина 14. в., пергамент, писмо полуустав (бр. 2), *Четворојеванђеље*, трећа четвртина 14. в., пергамент, писмо полуустав (бр. 15), *Зборник аскетски*, седма/осма деценија 14. в., хартија, писмо полуустав (бр. 17), *Зборник аскетски*, осма/девета деценија 14. века, хартија, писмо полуустав (бр. 18), *Златоуст посни*, средина 14. в., хартија, писмо полуустав (бр. 21), *Минеј служабни за октобар*, крај 14/почетак 15. в., пергамент, писмо полуустав (бр. 24) и *Триод посни*, девета деценија 14. в., писар Новак, папир, писмо полуустав (бр. 33).

Од наведених рукописа, као што се види, четири су писана на пергаменту, а четири на хартији. Писмо два рукописа је устав, а осталих шест је полуустав.

Ваља истаћи да рукопис *Златоуст посни* представља одломак од два листа извучена из истоименог кодекса који се данас налази у збирци САНУ у Београду под бр. 19. Одломак је дошао у Црквено-археолошки музеј при Кијевској духовној академији из збирке архимандрита Антоњина Капустина, највероватније пре 1875, а у одељење рукописа Општенародне библиотеке Украјине при Општенародној академији наука Украјине доспео је 17. марта 1934. године.

II

Кириличке старе штампане књиге 15–17. века у Националној библиотеци Украјине „В. И. Вернадски”

У каталогу *Кириличні стародруки 15–17 ст. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (Кириличке старе штампане књиге 15–17. века у Националној библиотеци Украјине „В. И. Вернадски”, чији састављачи су Н. П. Бондар, Р. Е. Кисељов уз учешће Т. М. Росовецке, описана је збирка ћирилицом штампаних књига 15–17. века Украјинске националне библиотеке, која је највећа збирка те врсте у Украјини, а међу водећим збиркама је и у свету.*

Пре појаве овог каталога старе штампане ћириличке књиге 15–17. века Украјинске националне библиотеке описане су у каталогу словенских књига ћириличке штампе 15–18. века објављеном 1958, чији састављачи су С. О. Петров, Ј. Д. Бирјук и Т. П. Золотар.¹ Описи инкунабула презентовани су и у каталогу Б. И. Зданевича², а палеотипи у каталогу М. А.

¹ С. О. Петров, Ј. Д. Бирјук, Т. П. Золотарь, *Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII вв.*, Киев 1958.

² Б. И. Зданевич, *Каталог інкунабул*, Київ 1974.

Шамраја.³ Књиге из те збирке бележене су и у библиографијама и разним сводним каталозима, од којих се посебно истиче импозантни вишетомни сводни каталог ћириличких књига Јевгенија Љвовича Немировског на немачком језику – *Gesamptkatalog der Frühdrucke in kyrillischer Schrift*, публикован у издању издавачке куће „Валентин Кернер” у Баден-Бадену (до сада је објављено седам томова, први том изишао 1997, а седми 2007. године).

Приређивање каталога о којем је овде реч било је условљено приновљеним издањима и примерцима, као и откривањем нових података о већ постојећим књигама у збирци.

Збирка старих штампаних ћириличких књига 15–17. века Националне библиотеке Украјине према овом каталогу садржи 488 издања са укупно 1890 примерака и фрагмената, а у односу на каталог из 1958. године она је богатија за 103 издања.

На почетку каталога налази се исцрпна уводна реч састављача (стр. 3–36), где се казује о садржају збирке, њеним досадашњим описима, као и о разлозима објављивања тог најновијег описа. У посебним одељцима уводне речи говори се о ретким и уникатним примерцима, о атрибуцији и преатрибуцији егземплара, о карактеристикама и варијантама појединих примерака и на крају о структури каталога и принципима описа књига.

Каталошки описи издања теку на стр. 37–115, а нумерисани су арапским бројевима у низу од 1 до 488. Распоред јединица базиран је на географско-хронолошком принципу, тј. описи су дати по азбучном реду места штампања издања, а у оквиру њих по штампаријама хронолошки.

Опис издања садржи податке о наслову књиге, месту штампања и штампарији, години издања, формату, броју листова и илустрацијама. У подручју напомена исказан је број примерака издања у збирци и наведене су њихове сигнатуре. Следе потом скраћенице за библиографско-каталошке изворе. Код неких издања стављане су и друге напомене везане за одређене карактеристике издања или њихове варијанте. Ове напомене означене су звездicom и штампане су курзивом.

Каталог прате следећи регистри: азбучни (стр. 116–146), хронолошки (стр. 147–174) и регистар штампарија са називима књига (стр. 175–176).

Иза регистра на стр. 177–181 дат је упоредни преглед бројева одговарајућих издања у каталогу Петрова, Бирјука и Золотара из 1958. и у овом каталогу. Уз поједине јединице из овог каталога стављене су напомене у којима су истакнуте неке разлике у односу на каталог из 1958. године.

³ М. А. Шамрай, *Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского НАН Украины*, Киев 1995.

не. Посебно су издвојени бројеви оних издања која изостају у каталогу из 1958. године (укупно 103 броја).

Информациони апарат, осим наведених прегледа, чине и следећи спискови: списак илустрација (стр. 182–183), списак сигли за библиографске изворе (стр. 184–185) и списак скраћеница (стр. 186).

На крају каталога дате су илустрације из описаних књига (стр. 187–230).

Највише издања у збирци потиче из Кијевопечерске лавре и из штампарије Лавовског успенског братства.

По времену настанка најстарије су инкунабуле Швајполта Фиола штампане у Кракову и инкунабуле Ђурђа Црнојевића отиснуте на Цетињу. По старини следе потом палеотипи Франциска Скорине штампани у Прагу, као и венецијанска издања Божидара и Вићенца Вуковића.

Из 16–17. века највише књига штампано је у Москви – 219 издања (530 примерака). Од руских књига овде је и једна књига Иверског манастира.

Приличан број књига (52 издања, 201 примерак) је из штампарија Белорусије и Литве (данас Литванија). У питању су издања из штампарија у Вилни (данас Вилнус), Заблудову, Кутеину, Могилову, Супрасаљу итд.

У збирци има и српскословенских књига, отиснутих на Цетињу, у Венецији, Горажду, Грачаници и Мркшиној цркви, а налазе се и књиге из румунских и молдавских штампарија у Трговишту, Јашију, Дугом Пољу. Постоје и тзв. „петровска издања” штампана у Амстердаму.

У приказу овог каталога нарочита пажња усмерена је на српскословенске књиге, које ће се овде и посебно истаћи. У збирци је деветнаест српскословенских издања, а укупан број примерака, укључујући и фрагменте, износи двадесет седам.

Најстарије српскословенске књиге су две инкунабуле Ђурђа Црнојевића, отиснуте на Цетињу – *Октоих првогласник* из 1493/1494 (бр. 474) и *Псалтир с последовањем* из 1495. године (бр. 475), од којих се прва потврђује у два примерка, а друга у једном примерку.

Из штампарије Божидара Вуковића у Венецији јавља се пет издања са укупно седам примерака: *Служабник* из 1519 (бр. 4), *Молитвеник* из 1536 (бр. 5), *Октоих петогласник* из 1537 (бр. 6), *Празнични минеј* из 1538 (бр. 7) и *Молитвеник (Требник)* око 1538–1540 (бр. 8). Од њих *Октоих петогласник* и *Празнични минеј* чувају се у по два примерка, а од остала три издања у једном примерку.

Из штампарије Вићенца Вуковића у Венецији налазе се три издања. То су *Псалтир с последовањем* из 1546 (бр. 9), један примерак, затим *Служабник* из 1554, четири примерка (бр. 10), и фрагмент *Псалтира с последовањем* из 1561, привезан уз *Псалтир с последовањем Јеролима Загуровича* из 1569–1570. године (бр. 11).

Октоих петогласник, Венеција, око 1560 (један примерак), који се у литератури такође бележи као издање Вићенца Вуковића, овде је описан у одељку *Остале италијанске* (бр. 13), где су дата још четири венецијанска издања: *Триод посни* Стефана Мариновића из 1561, два примерка (бр. 14), *Часловац* Јакова Крајкова из 1566, један примерак (бр. 15), *Псалтир с последовањем* Јеролима Загуровића из 1569–1570, два примерка (бр. 16), од којих је један, како је већ истакнуто, са привезом фрагмента *Псалтира с последовањем* Вићенца Вуковића из 1561, и *Служабник* Јеролима Загуровића из 1570, један примерак (бр. 17).

Од венецијанских издања налази се и егземплар *Псалтира с последовањем* из 1638. године, отиснут у штампарији Бартоломеа Гинамија (бр. 12).

Из српских црквених и манастирских штампарија у по једном примерку у збирци заступљени су *Псалтир с последовањем*, Горажде, 1521 (бр. 45), *Октоих петогласник*, Грачаница, 1539 (бр. 46) и *Четворојеванђеље*, Мркшина црква, 1562 (бр. 215).

Од наведених српскословенских књига у каталогу Петрова, Бирјука и Золотара из 1958. изостају три издања, и то: *Псалтир с последовањем* Турђа Црнојевића из 1494, одломак *Псалтира с последовањем* Вићенца Вуковића из 1561, увезан уз *Псалтир с последовањем* Јеролима Загуровића из 1569–1570, и *Октоих петогласник* из 1560. Вићенца Вуковића. У односу на каталог из 1958. новопубликовани каталог је богатији и по броју примерака појединих издања. Тако у њему постоје по два примерка *Октоиха првогласника* Турђа Црнојевића и *Псалтира с последовањем* Јеролима Загуровића из 1569–1570. године, а у каталогу из 1958. ова издања имају по један примерак, док се *Служабник* Вићенца Вуковића из 1554. јавља у четири примерка, за разлику од каталога из 1958. где су регистрована два примерка те књиге.

Два овде приказана каталога старих ћириличких књига Националне библиотеке Украјине, од којих један садржи описе рукописа 14. века, а други описе старих штампаних књига 15–17. века, представљају вредан допринос опису, презентовању и заштити старих ћириличких књига, а с обзиром на то да се у њима налазе и књиге српске редакције, они имају нарочит значај и у афирмисању српског културноисторијског наслеђа, као и српске историје и културе уопште.

РЕГИСТАР

- Абда (место) 122
Авакумовић, Јован 52
Авињон (место) 71
Аврамовић, Бранислава 33-35, 135, 136, 138
Адамовић, Марија 37
Адамовић, Петар 46
Ајфел, Гистав 144, 148
Алексинац 45
Алексић, Витко 37
Алфонс Арагонски, краљ 59, 60
Амстердам 90, 184
Ангелина, мајка в. Бранковић Ангелина
Андрић, Иво 18, 22
Анђелковић, Сава 37
Аполинер, Гијом 121, 142
Арањ, Жужана (Аганы, Zsuzsanna) 37
Ариље 21
Арнолд, Ернест (Arnold, Ernest) 37
Арнот, Антоније 108
Арсеније III Чарнојевић, патријарх 69, 94
Арсеније IV Јовановић Шакабента, патријарх 29
Арсенијевић, Андреј 178
Арсенијевић, Момчило
Атанасјевић, Ксенија 83
Атанацковић, Платон 13, 81, 86, 87, 89, 90
Атила, Жожеф 121
Аустрија 35, 107
Аустро-Угарска 109
Африка 118
Бабјак, Јан (Babiak, Ján) 37
Баваниште 15, 37
Бада, Золтан (Bada, Zoltán) 37
Баден-Баден 183
Бажик, Боженка 37
Бајић, Станислав 81
Бан, Имре 120, 127
Бановци 39
Бања, манастир 124
Бањаи, Јанош (Bányai, János) 127
Бањалука 32, 35, 39-41, 43, 44
Барања 46, 49
Бараћ, Драган 171-173, 176
Барачки, Ненад 83
Бароти, Деже (Baróti, Dezső) 123, 127
Барта, Јанош 120, 127
Барчик, Елвира 37
Батинић, Гојко 37
Бач 27
Бачка 46, 49, 67, 86
Бачка Паланка 15, 38-40
Бачки Петровац 37
Башићевић, Војин 37
Беквалац, Васо 37
Бела Црква 37, 38
Белић, Александар 54
Белорусија 184
Бенкова, Вјера 37
Београд 8, 18, 21-23, 27, 29, 31-33, 35-45, 48, 63, 66, 71-74, 76-80, 97, 98, 102, 103, 105, 106, 108, 112-114, 117, 118, 127, 135, 136, 171, 174, 175, 182
Београд (у Фурланији) 60
Беране 32, 38, 41

- Берар, Мирче 37
 Бербер, Стојан 37
 Берић, Весна 37
 Берлин 71
 Берлиоз, Хектор 147
 Берн 71
 Беч 8, 13, 35, 36, 43, 60, 68, 69, 73, 108
 Бечеј 49
 Бизе, Жорж 144
 Бијело Поље 37, 39
 Бијељина 32, 38, 43
 Бирјук, Ј. Д. (Бирјук, Я. Д.) 182, 183, 185
 Бјелица, Слободан 37
 Бласел, Бруно (Blasselle, Bruno) 149
 Блесих, Павле 116
 Богдан, војвода 61, 63
 Богдановић, Лукијан 68
 Божић, Бранкица 37
 Бојанић, Милена 37
 Бојат, Милован 37
 Бокаи, Ласло (Bókaý, László) 123
 Бон 42
 Бондар, Н. П. 182
 Бонифације V Палеолог, гроф 60
 Бор (место) 43, 122, 124, 127
 Бори, Имре (Bori, Imre) 119, 121, 123, 127
 Борозан, Дина 37
 Борош, Ђерђ 37
 Босна 118, 172
 Босна и Херцеговина 171
 Бошков, Љубомир 37
 Бошковић, Ведрана 37
 Бошковић, Добривоје Ј. 37
 Бошковић, Љубица 37, 92
 Бошковић, Петко 37
 Бошњаковић, Августин 68
 Брадић, Небојша 176
 Браковичевић, Раде 37
 Бранковић, Ангелина 58, 60-63, 65
 Бранковић, Гргур 58, 59
 Бранковић, Ђорђе в. Максим, митрополит
 Бранковић, Ђурађ 59, 60, 65
 Бранковић, Јован 58, 61-63
 Бранковић, Лазар 59
 Бранковић, Марија 60
 Бранковић, Стефан 59-62
 Бранковићин, деспоти 58-60, 62, 64, 66, 94
 Братислава 39
 Брдарић, Драгана 37
 Бреазу, Моника (Breazu, Monica) 98
 Брза Паланка 38
 Брзан (место) 43
 Брино, Фердинанд 142, 148
 Брковић, Мирјана 37, 86, 88
 Бубало, Ђорђе 37
 Бугарска 107
 Бугарски, Арсеније 66
 Бугарски, Стеван 37
 Будим 59-61, 67, 82, 108, 177
 Будимир, Наташа 37
 Будимпешта (Budapest) 21, 35, 37, 38, 41, 73, 119, 121-123, 125, 127
 Бујић, Здравко 37
 Бујишић, Миленко 37
 Буковац 40
 Букурешт 93, 171, 174
 Буловић, Иринеј 86
 Булонже, Нађа 145
 Вајагић, Тамара 37
 Вајтерсфелд (место) 60
 Ваљево 32, 38
 Вантропска, Халина 35
 Василије Ивановић, руски велики кнез 62, 63
 Васиљевић, Жарко 50
 Васић, Етел 37
 Вац (место) 122
 Ваш, Иштван 121
 Ваш, Марија 32, 33, 35, 37
 Вебстер, Менди 165
 Везмар, Боривој 37
 Велебит 79
 Велика Британија 44, 118
 Велика Плана 40
 Велика Ремета, манастир 58, 63

- Велимировић, Николај 69, 70, 83
 Венеција 29, 60, 108, 171, 172, 177, 184, 185
 Венчеловски, Власта 37
 Вечели, Тицијан 116
 Вивод, Марија 37
 Видаковић, Слободан 37
 Викентије, патријарх 72
 Вилић, Розалија 37
 Вилнус (Вилна) 184
 Виловски, Ђорђе 7, 30
 Винковци 67
 Винча 22
 Вишекруна, Данка 37
 Владислав II Јагелонац, краљ 61
 Влашка 61, 63, 64, 172
 Војводина 7, 8, 10, 11, 14, 23, 25, 26, 36, 99, 116, 128, 135, 138, 141
 Војловица, манастир 177
 Војновић, Жарко 177
 Волфартер, Ева 35, 36
 Ворхол, Енди 144
 Воткинс, Артур Чарлс 116
 Врбас 40, 41
 Врховац, Радивоје 73, 74
 Вршац 40
 Вујановић, Војислав 37
 Вујић, Нада 33
 Вујић, Слободан 37
 Вујић, Стеван 37
 Вујичић, Петар 48
 Вујков, Даница 37
 Вујков-Ђурановић, Тамара 35, 38
 Вукадиновић, Радивоје Ј. 116
 Вукићевић, Момчило Ђ. 38
 Вуковар 41
 Вуковић, Божидар 29, 90, 175, 177, 184
 Вуковић, Вићенцо 184, 185
 Вуковић, Сава, 69, 79
 Вуковић, Слободан 38
 Вуковић, Сретен М. 38
 Вуксан, Србослава 38
 Вуксановић, Мирко 12, 18, 31, 32, 38, 86, 176
 Вулетић, Александра 38
 Вулетић, Витомир 38
 Вучковић, Јован 69
 Вучковић, Светлана 86-88
 Гавриловић, Дарко 38
 Гавриловић, Милена 38
 Гавриловић, Никола 68, 79
 Гавриловић, Славко 55
 Гајицки, Марија 38
 Галамб, Еден 121
 Гашић, Ранка 38
 Гдањск 35
 Георгијевић, Крешимир 54
 Гинами, Бартоломео 185
 Глазгов 71
 Глатер, Јакоб 119
 Глоstrup (Glostrup) (место) 44
 Гнатенко, Људмила 180
 Гоген, Пол 116
 Гогољ, Николај Васиљевич 31
 Годович 145
 Голевеић, Милутин 38
 Горажданин Божидар 172, 174, 175
 Горажде 171, 172, 175, 184, 185
 Гордић, Славко 38
 Горњи Милановац 42
 Грабовац, Симон 38
 Граорац, Исидор 38
 Грац 21, 35
 Грачан, Јулијана 38
 Грачанац, Александар 38
 Грачаница, манастир 175, 184, 185
 Грба, Милан 35
 Грбић, Душница 7, 12, 30, 31, 33, 35, 86, 88-90, 171, 174-177, 180
 Грбић, Јелица 38
 Гргетег, манастир 58
 Гргурић, Ивана 32
 Гргуровић, Вук в. Змај Огњени Вук
 Грегорије XIII, папа 107
 Гренланд 142
 Грос, Деже 119
 Грос, Илона 119
 Грубер, Емил 38
 Грчић, Јован 83

- Грчка 107, 142
 Гудељ, Вујадин 38
- Давид, Андраш 127
 Давид, писар 65
 Давидов, Динко 82
 Давидовић, Димитрије 31, 54, 108
 Даничић, Кајица 38
 Данојлић, Лујо 38
 Данска 44
 Дарвин, Чарлс 31
 Дашић, Давид 38
 Дашић, Миомир 32
 Дворниковић, Владимир 83
 Дебрецин 73
 Девић, Војислав 38
 Дежо, Андреа 117
 Делвидеки, Атила (Délvidéki, Atilla) 38
 Делевић, Ново 38
 Делез, Жил 144
 Делетић, Здравко 38
 Делибеговић, Самир 38
 Делоне, Шарл 145
 Дероко, Александар 83
 Деспотовац 43
 Дечани, манастир 174
 Дешанел, Пол 142
 Димитрије, свети 63
 Димитрије Палеолог, деспот 59
 Димитријевић, Милош 38
 Димитријевић, Рашко 81
 Димић, Жарко 38
 Добровић, Петар 116
 Довниковић, Светлана 107
 Додеровић, Радивој 35, 38, 81
 Домазет, Синиша 38
 Дон (река) 50
 Доситеј, епископ нишки 69
 Доситеј, епископ топлички 72
 Дошлић, Ненад 38
 Драговић-Вукчевић, Вера 38
 Драгојловић, Драган 18
 Драјфус, Алфред 142
 Драча, Петар 38
 Дубровачка Република 60
- Дубровник 59, 124, 172, 173
 Дуго Поље 184
 Дујмов, Драгомир 38
 Дујмов, Милан 38
 Дукова, Лили 38
 Дуличенко, А. Д. 38
 Дунав 60, 94
 Дунавска бановина 74
 Дунђерски, Богдан 49
 Дунђин, Јован 38
- Бармати, Фани 120, 123, 124
 Билас, Гордана 33
 Боковић, Милета 38
 Борђевић, Јован, митрополит 69, 108
 Борђевић, Предраг 23
 Борђевић, Радомир 38
 Борђић, Милан 38
 Букић, Богдан 114
 Бурић, Александар 38
 Бурић, Жељко 38
 Бурић, Тома 38
 Буровић, Срђан 38
- Евгеније, духовник 62, 63
 Еветовић, Блашко 38
 Европа 35, 93, 94, 107, 158-160
 Единбург 71
 Елешд (место) 121
 Ердељан, Боривој 38
 Ерфурт (место) 71
- Жабалъ 38, 41
 Жабљак 32
 Жагубица 122
 Жак, Драгутин 38
 Женева 43
 Живанац, Дејан 7
 Живановић, Милан 38
 Живковић, Теофан 67
 Жижаквић, Миша 38
 Жижак, Драгомир
 Жунјић, Драгиша 38
- Заблудов (место) 184

Загреб (Zagreb) 21, 35, 38, 39, 43, 67, 102, 106
 Загуровић, Јеролим 185
 Зајечар 69, 70, 127
 Захорец, Владимир 38
 Збиљић, Драгољуб 38
 Згомба, Јосип 38
 Зданевич, Б. И. (Зданевич, Б. I.) 182
 Земун 40, 44, 45, 113
 Зеремски, Иларнион 69
 Зеремски, Милош 38
 Зечевић, Зоран 38
 Зечевић, Ирена 38
 Зима, Петер В. 38
 Златковић, Анђелка 38
 Змај Огњени Вук 58-60
 Золотар, Т. П. (Золотарь, Т. П.) 182, 183, 185
 Зрењанин 26, 41, 44, 102

 Иваниш, Берислав 61
 Иванишевић, Горан 38
 Иванов, Зора 38
 Ивановић, Јанко Н. 38
 Ивановић, Соња 35, 38, 142
 Ивањи, Иван 127
 Иверски манастир 184
 Ивић, Алекса 66
 Ивков, Бошко 38
 Игић, Рајко 36, 38
 Игњатовић, Јаков 93, 98
 Идвореан-Стефановић, Братислава 38
 Илић, Војислав Ј. 83
 Иличкић, Никанор 87, 89, 90
 Илкић, Стефан 72
 Инђија 40, 43, 113
 Инсбрук 41, 60, 68
 Ињац, Весна 149
 Иран 43
 Ириг 32
 Источно Сарајево 171, 176
 Иштванић, Живан 38

 Јагодина 15, 43
 Јакшић, Ана 62
 Јакшић, Марко 63
 Јакшић, Станмир 34, 87, 89
 Јакшић, Стефан 63
 Јакшићи 66
 Јанић, Чедомир 38
 Јаничић, Тадија 38
 Јанков, Драган 38
 Јанковић, Љубомир 38
 Јанковић, Миливоје 38
 Јанковић, Симеон 178
 Јанкович, Јан (Janković, Ján) 39
 Јанкулов, Владислав 91
 Јанчић, Сима 39
 Јаши (место) 184
 Јеврић, Милован 39
 Јевтић, Богољуб 74, 76
 Јелена, српска деспотица 62, 63
 Јелена, кћерка Ане Јакшић 62
 Јерковић, Јован 39
 Јован Златоусти, свети 62, 63
 Јовановић, Александра 39
 Јовановић, Василије 39
 Јовановић, Вера 39
 Јовановић, Георг 39
 Јовановић, Данило 39
 Јовановић, Павле 39
 Јовановић, Паја 31, 116
 Јовановић-Змај, Јован 21
 Јованцаи, Марија 30, 31, 33, 39
 Јованчевић, Душан 39
 Јовичкић, Душан 39
 Јовичкић, Зоран 35
 Јововић, Ранко 32
 Јокановић, Владимир 39
 Јолер, Нада 39
 Јосић, Милан 39
 Јосиф I, цар 94
 Јосифовић, Стеван 46, 50
 Јоцић, Лука 97
 Југославија 74-77, 85, 113-115
 Јулије Цезар 107
 Јунг, Карољ 39
 Јуришин, Боривој 7
 Јуришић, Шимун 39

Каиро 142
 Канада 40, 118
 Капетановић, Перо 124, 125
 Капичић, Иван 39
 Капошвар (место) 37
 Каптеров, А. И. 166
 Капустин, Антоњин 182
 Карађорђевић, Александар 74
 Карађорђевић, Павле, кнез 74, 76, 112
 Карађорђевић Петар II, краљ 112
 Карановић, Мирјана 39
 Караџић, Вук Стефановић 54, 108
 Карло VI, цар 94
 Карол, принц 93
 Катарина Цељска, грофица 59, 60
 Катић, Илија 39
 Каулице, Јован 177
 Кел (Kehl) (место) 40
 Келн 45
 Кермеци, Даниела 35, 39, 92
 Кечић, Милан 116
 Кечкемет 68
 Кешел, Марко 39
 Кијев (Київ) 182
 Кикинда 26
 Киличи, Феликс 145
 Кина 118
 Киндлерова, Анежка 35
 Кириловић, Димитрије 48, 55, 56
 Кисељов, Р. Е. 182
 Кићовић, Мираш 83
 Киш, Данило 124-127
 Клагенфурт 38
 Кладово 15
 Клајн, Иванка 33-35, 135, 136, 138
 Кларк, Алфред 149
 Клевернић, Љиљана 31, 33, 39
 Клемон Рамизен, Мелиса 165
 Клеут, Марија 7, 48
 Књажевац 41
 Ковачевић, Мирко 39
 Ковачек, Мирјана 39
 Ковачек-Светличкић, Јелена 39
 Ковачица 32
 Ковин 37
 Козарев, Десанка 39
 Козма, монах 177
 Колета, Мариано (Colletta, Mariano) 41
 Кољевић, Светозар 39
 Комадина, Мирјана 35
 Комар, Горан 39
 Комнен Топија, Аријанит 59
 Кон, Геца 114
 Константиновић, Василије 67
 Коњовић, Милан 116
 Коњовић, Петар 50, 83
 Кореси, Ђакон 175
 Корица, Синиша 39
 Королија-Црквењаков, Данијела 39
 Косјерић 31, 32
 Косовска Митровица 21, 35
 Косовско Поморавље 15
 Костић, Десанка 39
 Костић, Лаза 31, 32
 Которски залив 124, 125
 Кочич, Петар 32
 Крагић, Дејан 39
 Крагујевац 22, 39, 41, 43-45, 71
 Крајков, Јаков 185
 Краков 184
 Краљевина Југославија в. Југославија
 Краљевина Србија в. Србија
 Краљево 43, 44
 Кранвел (Cranwell) (место) 44
 Крањска (област) 60
 Красни, Јан 39
 Кречаревић, Евелина (Евица) в. Ђирић,
 Евелина
 Кречаревић, Катарина 68, 82
 Кречаревић, Павле 67, 68, 82
 Кривокапић, Зоран 23
 Кримска, А. С. 166
 Крка, манастир 174
 Кро, Шарл (Cros, Charles) 148
 Крушедол, манастир 11, 13, 27, 28, 58,
 59, 63-66, 71
 Кузмановић, Небојша 39
 Кулпин 37
 Кумануди, Коста 74
 Кунин, Јасна 35

Купиник (место) 60, 62
 Купиново 58
 Кутеин (место) 184
 Кутлеш (место) 15

Лавов (место) 29, 35
 Лазар, Жолт 39
 Лазии, Нада 39
 Лазии, Славица 39
 Лазукии, Маја 34
 Лајден (место) 90
 Лајпциг 64
 Лакташи (место) 21
 Лалии, Иван В. 127
 Ла Фонтен, Жан де 121
 Лекии, Миле 39
 Леополд I, цар 94
 Лепосавии (место) 43
 Лепшановии, Лазар 39
 Лесковац, Младен 46-57
 Летии, Бранко 173, 176
 Либерец (место) 119
 Литванија (Литва) 184
 Лозница 45
 Лондон 34-36, 42, 71
 Лопичии, Војислав М. 39
 Лопичии, Ђорђе Н. 39
 Лубарда, Петар 116
 Лудошки, Наталија 39
 Лукајии, Лазар 39
 Лукии, Божидар Д. 118
 Лукии, Слободан 35, 39
 Луковии, Александар 39
 Луковии, Слободанка 39

Љубавии, Димитрије 172, 175
 Љубавии, Ђуро 172, 174
 Љубавии, Теодор 172, 174
 Љубљана 40, 44

Мађарска 21, 35, 38, 46, 49, 50, 121, 122
 Мајами 117
 Мајсторовии, Александар 39
 Макарије, епископ 72
 Македонија 48

Максим, митрополит 58, 60-66
 Максимовии, Душанка 39
 Мала Ремета, манастир 58
 Малацко, Јулијан 39
 Маленица, Љиљана 39
 Маленчии, Родољуб 39
 Мане, Едуард 116
 Мано-Зиси, Катарина 171, 174
 Марибор (Maribor) 35, 118
 Марија Терезија, царица 94
 Маринковии, Боривоје 48, 52
 Маринковии, Душан 35
 Маринковии, Радмила 66
 Мариновии, Стефан 185
 Марии, Адам 39
 Марии, Љубица 31
 Марии, Никол 8, 13
 Марии, Светислав 50
 Марии, Сретен 31, 32, 81
 Марковии, Игнатије 70, 79
 Марковии, Ратко 39
 Марсеј 74
 Маршалек, Адам (Marszalek, Adam) 39
 Маршичек, Катарина 35
 Масињон, Женевјев 145
 Матија Корвин, краљ 60, 61
 Матис, Анри 116
 Матии, Војислав 66
 Матии, Љиљана 39
 Матии, Сретен 8, 12, 13
 Матицки, Миодраг 118
 Матицки, Петар 39
 Маховац, Марија 30
 Мачек, Влатко 77, 78
 Маширевии, Иван 69
 Машхад (Mashhad) (место) 43
 Медаковии, Дејан 22, 81, 82
 Међумурје 46
 Мелбурн 114
 Меле-Сансон, Жаклин (Melet-Sanson, Jacqueline) 149
 Месарош, Хелен 39
 Мијатовии, Радивоје М. 39
 Мијатовии, Тамара 35, 39, 99
 Миџо, Даријус 147

Мијовић, Драгица 89
 Милаковић, Димитрије 108
 Миланков, Владимир 33
 Миланковић, Милутин 83
 Милер, Клаудија Агнес 35
 Милетић, Аврам 48, 49, 52
 Милетић, Ђорђе 48
 Милетић, Жарко 48
 Милетић, Љубомир 48
 Милетић, Светозар 48
 Милисавац, Живан 50, 97
 Милић, Душан 79
 Миличић, Сибе 83
 Милковић, Јоаникије 177
 Милн, Роналд 160
 Миловановић, Градимир В. 39
 Милојевић, Драгиња 39
 Милојевић, Милоје 83
 Милосављевић, Пеђа 116
 Милутиновић, Драгана 39
 Милутиновић, Коста 21
 Милутиновић, Милан 39
 Милутиновић, Никола 21
 Миљковић, Гордана Љ. 39
 Мирић, Ката 31, 39
 Мирић-Рибенро, Катарина 39
 Мирковић, Лазар 83
 Миросављевић, Боривој 39, 116
 Митровић, Митар 39
 Митровић, Ратко 39
 Мићић, Бранко 39
 Мићић, Радован 7, 30, 33, 39, 58
 Михаиловић, Георгије 56, 113
 Михајловић, Оливера 31, 33, 39
 Михајловић-Михиз, Борислав 47, 48
 Михнеа Зли, влашки владар 61
 Младеновић, Александар 56, 171, 176
 Младеновић, Младен 178
 Млетачка Република 60
 Млеци 108
 Могилџов (место) 184
 Молдавија 63
 Молијер 144
 Момчиловић, Рафаило 71
 Москва 21, 29, 35, 40, 71, 184
 Мостар 112
 Мошорин 48
 Мразовић-Радовић, Ивана 88
 Мркаљ, Сава 46, 53-56
 Мрковачки, Душанка 39
 Мркшина црква 184, 185
 Муњас, Никола 39
 Мушицки, Јукијан 47, 51, 108
 Нанајмо (Nanaimo) (место) 40
 Недељковић, Мирјана 40
 Недић, Владан 55, 57
 Недић, Милан 83
 Нејгебауер, Гордана 40
 Немачка 24, 40, 158
 Немет, Чаба 40
 Немировски, Јевгениј Љвович 90, 173, 183
 Ненадовић, Павле 69
 Неофитовић, Бора 113
 Неофитовић, Ивица 113
 Никанор, епископ 72
 Никачевић, Љубица 40
 Николић, Владимир 40
 Николић, Горан 40
 Николић, Миленко 40
 Николић, Мирјана 40
 Николић, Тамара 40
 Никољац, манастир 174
 Никонорова, Е. В. 168
 Нитра (Nitra) (место) 45
 Нифонт, патријарх 61
 Ничић Циноберски, Драган 40
 Ниш 22, 39, 41-43, 45, 106, 112
 Нишка Бања 43
 Новак, Виктор 83
 Новаков, Јована 40
 Новаков, Мирјана 40
 Новаков, Нада 30
 Новаковић, Стојан 53, 118
 Нови Београд 20, 66
 Нови Жедник 37
 Нови Пазар 15
 Нови Сад 8, 11, 13, 15, 20-22, 25-27, 32-35, 37-50, 52, 54, 56, 66, 68, 70-73,

- 78-81, 84, 92, 95-98, 102-105, 109,
112, 113, 118, 120, 124-127, 136, 141,
171, 177
- Нонака, Икуциро 167, 169
Нотарош, Красоје 73, 80
- Њагоје Басараб, Јован 63
Његуши (место) 125
Њујорк 44, 117
- Обед, манастир 62
Обедска бара 62
Обрадовић, Роберт 40
Обрадовић Караџић, Јеремија 56
Обреновац 40
Огњановић, Жарко И. 48, 49
Огњановић, Илија 48
Оксфорд 71
Олексив, Илона 35
Опалић, Гордана 40
Опачић, Ђорђе 40
Опово 40
Оровић, Рајко 40
Орфелин, Захарија 108
Осјек 42
Остојић, Тихомир 46-49, 51-53
Отовић, Владимир 8, 13
Оцић, Часлав 40
Озаци 72
- Павић, Милорад 31
Павлов, Петар 40
Павловић, Димитрије 69
Павловић, Милена 40
Павловић, Миодраг 32
Павловић, Стеван 92-97
Павловић-Барили, Милена 31, 116
Паганини, Николо 147
Пајевић, Арса 97
Палавестра, Предраг 32
Палермо 41
Палић, Миленко 97
Панкратије, јеромонах 64
Пантелић, Самуило 67
Пантић, Мирослав 171, 172, 176
- Пантовић, Драгољуб 40
Панфилов, Димитрије 40
Панчево 26, 42-44, 177
Пањковић, Владимир 40
Папић, Драган 117
Папић, Пуниша 40
Папуга, Ирина 40
Параћин 39, 44
Паредес (Paredes) (место) 39
Париз (Paris) 35, 37, 45, 71, 92, 93, 98,
121, 142, 149
Парошки, Милан 40
Парошки, Саша 40
Партеније, игуман 177
Пате, Емил 142
Пашић, Дејан 40
Пејак, Павле 40
Пејинов, Вељко 40
Пекић, Миленко 40
Перић, Драгољуб 40
Перуничкић, Михаило 40
Петин, Магдалена 40
Петковић, Гордана 40, 67
Петраков, Виктор Васиљевич 35, 40
Петров, С. Ј. 182, 183, 185
Петроварадин 40, 41, 44
Петровић, Александар 87
Петровић, Бошко 46, 53, 81
Петровић, Василије 90
Петровић, Вељко 31, 50
Петровић, Даница 40
Петровић, Илија 40
Петровић, Милан 50
Петровић, Мирослава 40
Петровић, Надежда 116
Петровић, Надежда Д. 66
Петровић, Никола 32
Петровић Његош, Петар II 32, 125
Петронијевић, Бранислав 83
Петронијевић, Радмила 40
Пећ, манастир 174
Печуј 40
Пешић, Радмила 48
Пешић, Стеван 21, 33
Пешта 50, 51, 67, 68, 108, 121

- Пико, Емил (Picot, Emile) 92-94, 96, 97
 Пикула, Миленко 176
 Пинтер, Адриене 40
 Пирот 43
 Пјевач, Финка 86-88
 Плужине 32
 По, Едгар Алан 31
 Подгорица 40-42
 Пожаревац 32, 43, 45, 122
 Попара, Лазар 40
 Поповић, Александар 40
 Поповић, Александра 35, 136, 138
 Поповић, Богдан 83
 Поповић, Душан Ј. 83
 Поповић, Јелена 32, 35
 Поповић, Јован 50
 Поповић, Катарина в. Кречаревић, Катарина
 Поповић, Лука 49
 Поповић, Милан Ј. 49
 Поповић, Миодраг С. 40
 Поповић, Павле 54, 83
 Поповић, Ранко 40
 Поповић, Славка 40
 Поповић, Стеван 72
 Поповић-Јањевац, Вићентије 108
 Португал 39
 Поткарпатска Русија 70
 Праг (Prague) (место) 35, 92, 95, 97, 136, 138, 184
 Предојевић, Васо 40
 Прекогачић, Даница 40
 Призбрам, Адалберт (Przibram, Adalbert) 40
 Прибој 40
 Приједор 15, 21, 31, 35
 Пријепоље 43
 Приштина 43, 98
 Протић-Гава, Бранка 40
 Пузић, Горан 40
 Пула 15
 Пуланк, Франсис 145, 147
 Пургер, Јене Ј. 40
 Пушибрк, Васа 73
 Равел, Морис 145
 Радичевић, Бранко 82
 Радноти, Миклош (Radnóti, Miklós) 31, 119-127
 Радовановић, Јанко 40
 Радовашница, манастир 28
 Радовић, Александар 33, 40
 Радовић, Божо 40
 Радовић, Павица 40
 Радојевић, Мина 40
 Радојичић, Ђорђе Сп. 66, 83
 Радојчић, Никола 83
 Радонић, Јован 83
 Радосављевић, Паја Р. 83
 Радосављевић, Радоје 40
 Радуле Велики, војвода 61
 Радун, Виктор 40
 Рајачић, Јосиф 95
 Рајић, Јован 178
 Рајић, Милош 67
 Рајић, Негован 40
 Рајичић, Нада 117, 118
 Рајковић, Ђорђе 54, 56
 Рајковић, Ђуро 40
 Рајлић, Раденко 40
 Рајхенберг (место) в. Либерец
 Рајчевић, Угљеша 71, 80
 Ракушић, Мирјана 40
 Ранцингер, Петар 40
 Рапајић, Тијана 40
 Ратко, Ђакон 28
 Рафа, Каталин 31, 32
 Рацковић, Никола 40
 Рашка 38
 Рашо, Небојша 40
 Рељин, Миливој 40
 Реноар, Огист 116
 Репић, Савка 40
 Ријека (место) 123
 Рим 22, 44, 45, 71
 Римник 108
 Ристић, Стеван 67
 Роквић, Владимир 40
 Роквић, Марко 40
 Роквић, Нада 40

Росандић, Тома 81
 Росић, Варнава 69
 Росовешка, Т. М. 182
 Руварац, Димитрије 54, 83
 Руварац, Иларион 67, 95
 Рудић, Мирољуб 40
 Румунија 93, 107, 142, 171, 175
 Русија 35, 49, 94, 173
 Руска федерација в. Русија

Сава (река) 94
 Сава, свети 62, 108
 Савић, Благоје 15
 Савковић, Светозар 40
 САД в. Сједињене Америчке Државе
 Самошверешмарт (место) 121
 Сапунџић, Татјана 40
 Сарајево 37, 112
 Сатмари. Иштван (Szathmári, István) 41
 Свети Павле, манастир 62
 Свилајнац 44
 Сегедин 120, 125
 Седлар, Славко 40
 Сезан, Пол 116
 Секулић, Исидора 50
 Селенић, Слободан 82
 Селин, Луј-Фердинанд 144
 Сент Гален (St. Gallen) 44
 Сента (Zenta) 127
 Сентандреја 68
 Сибну (место) 93
 Сиднеј 36
 Силађи, Карољ (Szilágyi, Károly) 41
 Силађи, Ласло 41
 Симеон, епископ 72
 Симин, Коста 34, 41
 Симин-Допуђа, Ружица 41, 86
 Симић, Прибислав 173
 Сицилија 50
 Сједињене Америчке Државе 118, 148
 Сјеничак (место) 54
 Скендербег, Ђорђе Кастриот 59, 60
 Скерлић, Јован 54
 Скопље 45, 116
 Скорина, Франциско 184

Сланкамен 58
 Слијепчевић, Ђоко 72, 80
 Словачка 35
 Словенија 118
 Смедерево 58, 59, 65
 Солун 42
 Сомбор 15, 20, 26, 32, 37, 39, 103, 116
 Сорел, Сесилија 142
 Софија (место) 48, 71, 174
 Софокле 73
 Спасојевић, Зоран 41
 Сплит 39, 124
 Србија 12, 19, 22-24, 32, 34, 65, 69, 70,
 86, 94, 107, 109, 113, 118, 124, 131,
 132, 135, 136, 138, 139, 141, 151, 173
 Србобран 41
 Срдановић, Милорад 41
 Срем 50, 58, 60-66
 Сремска Каменица 15, 38, 39
 Сремска Митровица 26, 37, 41, 71, 80
 Сремски Карловци 38, 40, 41, 67-69, 72,
 74, 78, 79, 81, 84, 104, 116
 Сремчица 38
 Српска Црња 15, 33
 Стајић, Васа 50, 108
 Стаматовић, Павле 108
 Стаменковић, Ивица 41
 Стаменовић, Љиљана 41
 Станић, Драган 7
 Станић, Милан 109
 Станишић, Мирјана 173
 Станковић, Ђорђе 41
 Станковић, Радоман 31, 174
 Станојев, Богдан 41
 Станојев, Владан 41
 Станојевић, Павле 41
 Станојевић, Славко 73, 80
 Станојевић, Станоје 54
 Стари Сивац 67
 Стефан Драгутин Немањић, краљ 58
 Стефан Слепи в. Бранковић, Стефан
 Стефановић, Мирјана Д. 41, 48
 Стефановић, Никола 41
 Стефановић, Оља 41
 Стефановић Виловски, Јован 95

Стипчевић, Никша 41
 Стјепан Томашевић, краљевић 59
 Стоја, Војислав 71, 80
 Стојадиновић, Милан 76-78
 Стојановић, Миша 41
 Стојановић, Славимир 117
 Стојанчев, Срђан 41
 Стојичић, Миленко 41
 Стојковић, Арсеније 67
 Стокхолм 71
 Стошић-Ракић, Оливера 41
 Стричић (место) 32
 Ступар, Мирјана 41, 87
 Субашић, Слађана 35
 Субић, Радослав 41
 Суботица 15, 22, 26, 37, 39, 42, 45, 66,
 114
 Супић, Драгољуб 41
 Супрасаљ, манастир 184

Тапавица, Тихомир 41
 Тарту (место) 38
 Татахаза (Tataháza) (место) 38
 Тврдош, манастир 70, 79
 Текелија 94
 Текелија, Сава 31, 81
 Темишвар 15, 37, 44, 93
 Теодоровић, Ђурђе 50
 Теофан, митрополит 62, 63
 Терзић, Недељко 41
 Терљук, Иван 41
 Тесла, Никола 83
 Тетово 78
 Тимок 70
 Тимотијевић, Мирослав 66
 Тирол, Димитрије 108
 Тител 41
 Тишма, Александар 122, 124-127
 Толмач, Драгиша 41
 Томин, Светлана 66
 Томић, Јаша 83
 Торонто 39, 41, 114
 Торуњ (место) 39
 Тот, Иштван 48
 Трговиште 89, 171, 172, 175, 184

Трифуновић, Илинка
 Трифуновић, Станко 41
 Трстеник 42
 Труа-Ривнер (Trois-Rivieres) (место) 40
 Тузеле, Жан 145
 Тузла 38
 Турајлић, Никола 41
 Турска 59, 61, 172

Ђирић, Владислав 68, 74
 Ђирић, Евелина (Евица) 67, 68, 72, 79,
 82
 Ђирић, Иван в. Ђирић, Иринеј
 Ђирић, Иринеј, епископ 13, 21, 46, 49,
 55, 67-72, 79, 81-85, 87, 89-91
 Ђирић, Исидор 67, 68, 72, 82
 Ђирић, Исидора 79
 Ђирић, Катарина 79, 82
 Ђирић, Милан, 68
 Ђирић, Милан, прота 68, 72
 Ђирић, Олга 79, 82
 Ђирић, Раде 41
 Ђирић, Стеван 13, 21, 67-69, 72-79, 81-
 85
 Ђирковић, Милан 41
 Ђоровић, Владимир 48, 52
 Ђупић, Драго 41
 Ђупић, Миодраг 41

Увалић, Слободан 41
 Угарска 59, 61, 66, 94, 96, 107
 Угричић, Сретен 176
 Ужице 43
 Узелац, Светлана 41
 Узуновић, Никола 74
 Újvidék в. Нови Сад
 Украјина 182
 Укропина, Весна 31, 41
 Улрих Цељски, гроф 59
 Унтеркофлер, Дитмар 35
 Упсала (место) 71
 Урић, Ненад 41

Фајфрић, Жељко 41
 Феран, Гиј 145

- Ференц, Безе (Ferencz, Győző) 122-125
Фехер, Ференц (Fehér, Ferenc) 124, 127
Филипи-Магутиновић, Стела 35, 136, 138
Фиол, Швајполт 184
ФНРЈ в. Југославија
Форе, Габријел 147
Француска 21, 35, 94, 142, 145, 146, 148, 150, 151
Француски, Мирослава 41
Фридрих, цар 60
Фруша гора 58, 61, 63
Фурланија 60
Футог 41
- Хаг 43
Хајдук Вељко 70
Хајнерман, Петер 32, 35, 41, 89, 119
Халупова, Зузана 116
ХанOVER 37
Хатван (место) 121
Хацић, Антоније 92, 96
Хацић, Јован 108
Херцег, Јанош 31, 32
Херцег Нови 39, 40
Херцеговина 172, 173
Хиландар, манастир 12, 34, 62, 174
Хилден (Hilden) (место) 40
Хинић, Милутин 41
Хопово, манастир 68
Хорват 94
Хрватска 59, 78
Хримаљук, Ростислава 35
Хркаловић, Јанко 97, 98
Хроњец, Вићазослав 41
- Цар, Марко 31
Цветићанин, Весна 41
Цветковић, Драгиша 78
Цветковић, Милица 35, 150
Цејнова, Клаус 156
Церовић, Љубивоје 41
Цетиње 8, 14, 39, 184,
Цине, Михаљ 120, 127
Цирих 38
- Црна Гора 108, 123, 124
Црни врх 122
Црнојевић, Ђурђе 172, 174, 184, 185
- Чаглавица (место) 40
Чалић, Боривој 41
Чамбер, Силвија 32, 41
Чампраг, Душан 41
Чачак 22, 41, 42
Червенка, Владимир 116
Черевих 37, 40
Чехословачка 70, 142
Чикаго 36, 38
Чоловић, Радоје 41
Чонкић, Весна 164
Чудић, Марко 127
Чукић, Горан 41
Чурчић, Лазар (Јаза) 7, 46, 175, 177
Чурчић, Марија 41, 46, 50, 53
- Џефаровић, Христофор 53
- Шабач 38
Шајкаш 40, 41
Шајкашка 49
Шамрај, М. А. (Шамрай, М. А.) 182, 183
Шарвар (место) 50
Шарп, Станислав 117
Шафарик, Павел Јозеф 46, 108
Шафрањ, Јелисавета 41
Шевић, Митрофан 87, 89-91
Шево, Александра 41
Шево, Верица 41, 170
Шер, Пола 117
Шербан, Соња 41
Шербеџија, Бошко 41
Шербеџија, Оливера 35, 41
Шибалева, Екатерина Александровна 165
Шид 15, 33, 41
Шијаковић, Богољуб 41
Шилер, Фридрих 31
Шкорић, Катица 31, 174, 175
Шкорић, Софија 41
Шкотска 38

Шовљаков, Љубомир 41
Шовљански, Радмила 41
Шокица-Шуваковић, Новка 8, 30, 35,
36, 41, 128
Шолак, Здравко 138
Штеленбош (место) 116

Штрбац, Маја 41
Шуваков, Тихомир 41
Шуловић, Ксенија 41
Шумановић, Сава 116

Саставила *Марија Јованџић*

ГОДИШЊАК БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ
за 2009.

Издавач
Библиотека Матице српске
Нови Сад, Матице српске 1

Лекторисање, коректура и регистар
Марија Јованцаи

Припрема
Оливера Михајловић

Штампа
Будућност
Нови Сад, Шумадијска 12

Тираж
400 примерака

Штампање ове публикације омогућило је
Министарство културе Републике Србије

CIP - каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

02(058)

ГОДИШЊАК Библиотеке Матице српске / главни
уредник Миро Вуксановић. - 1977- . - Нови Сад :
Библиотека Матице српске, 1977- . - 23 cm
Годишње. - Прекид у излажењу од 1982. до 1988. године.

ISSN 0351-3580

COBISS.SR-ID 2210567